

Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Τμήμα Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής Διοικητικής
ΠΜΣ Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής Διοικητικής

Πειραιάς, Μάρτιος 2020

Η πολιτική Οικονομία του Vilfredo Pareto

Καταγραφή των ιδεών που ανέπτυξε τόσο ως οικονομολόγος όσο και ως κοινωνικός επιστήμονας.

Άννα Παρτσαλά §

Επιβλέπων Καθηγητής

Δημήτριος Βολιώτης

Επιτροπή Αξιολόγησης

Δημήτριος Βολιώτης, Επίκουρος καθηγητής

Εμμανουήλ Τσιριτάκης, Καθηγητής

Δημήτριος Κυριαζής, Επίκουρος Καθηγητής

§ Η διατριβή υποβλήθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εκπλήρωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Αριθμός μητρώου σπουδαστή: ΜΧΡΗ 1728.
Πληροφορίες επικοινωνίας: annapartsala@hotmail.com

Ευχαριστίες

Νιώθω την ανάγκη να εκφράσω:

Τον βαθύτατο σεβασμό, την εκτίμηση και την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου Δημήτριο Βολιώτη για την ανεκτίμητη προσφορά του σε εύστοχες συμβουλές, διαρκή ενθάρρυνση και δημιουργική καθοδήγηση μου σε όλη την διάρκεια της διατριβής μου.

Επίσης, τις ευχαριστίες μου στους άλλους δύο καθηγητές μου - μέλη της Επιτροπής Αξιολόγησης μου, τους κ. Εμμανουήλ Τσιριτάκη και κ. Δημήτριο Κυριαζή που δέχτηκαν να αναλάβουν αυτό το δύσκολο αλλά και πολύ σημαντικό έργο αξιολόγησης της διατριβής μου.

Την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη σε όλους τους καθηγητές του Τμήματος Τραπεζικής και Χρηματοοικονομικής Διοικητικής για την αστείρευτη γνώση και την υποστήριξη που μου προσέφεραν καθ' όλη την διάρκεια του μεταπτυχιακού τίτλου.

Τις θερμές μου ευχαριστίες στο διοικητικό προσωπικό του τμήματος Τραπεζικής και Χρηματοοικονομικής Διοικητικής για την απίστευτη βοήθεια τους να μου παρέχουν χρήσιμες συμβουλές.

Την επαινετική μου αναφορά στο Πανεπιστήμιο Πειραιά και στο Τμήμα Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής, τονίζοντας ιδιαίτερα την κίνηση του να παρέχει σε προπτυχιακούς σπουδαστές ανεξαρτήτου κατεύθυνσης σπουδών την δυνατότητα μεταπτυχιακής φοίτησης τους στο εν λόγω τμήμα διευρύνοντας έτσι τους επιστημονικούς τους ορίζοντες και σε νέα γνωστικά πεδία.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ τέλος, στους αγαπημένους μου γονείς και την αδελφή μου Ελένη για την συνεχή υποστήριξη, ενθάρρυνση και πίστη σε εμένα και τις ικανότητες μου.

Αννα Παρτσαλά

Vilfredo Pareto

Περίληψη

Ο Βιλφρέντο Παρέτο κατέχει μια ασφαλή αν και αμφιλεγόμενη θέση στην ιστορία της οικονομικής και κοινωνικής σκέψης. Ήταν μια εμβληματική μορφή που επηρέασε διαχρονικά την κατεύθυνση της οικονομικής και της κοινωνιολογικής θεωρίας. Στόχος της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας είναι να προβάλει όλες τις διαστάσεις του έργου του φωτίζοντας τα σημεία που τον ανέδειξαν ως έναν από τους βασικούς εισηγητές των συμπεριφορικών οικονομικών.

Λέξεις κλειδιά:

Θεωρία της χρησιμότητας; Θεωρία γενικής ισορροπίας; Οικονομικά ευημερίας ; Βέλτιστο Παρέτο ; Νόμος διανομής εισοδήματος; Ηθική ουδετερότητα ; Οικονομική κοινωνιολογία.

Abstract

Vilfredo Pareto holds a secure though controversial place in the history of economic and social thought. It was an emblematic form that over time influenced the direction of economic and sociological theory. The purpose of this thesis is to highlight all the dimensions of his work by illuminating the points that made him one of the key speakers of behavioral economics.

Keywords:

Utility theory; General equilibrium theory; Welfare economics; Pareto law; Law of income distribution; Ethical Neutrality; Economic sociology.

Εισαγωγή

Για έναν οικονομολόγο του παρελθόντος ο οποίος διαμόρφωσε την σύγχρονη δομή της οικονομικής σκέψης δεν είναι εύκολο να γράψει κανείς. Αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση να αναλύσει κανείς έναν τόσο πολύπλευρο στοχαστή όπως ο Βιλφρέντο Παρέτο και αυτό συμβαίνει διότι δεν ήταν απλώς ένας μεγάλος οικονομολόγος αλλά είχε επίσης ένα μυαλό γεμάτο ιδέες που σε διαφορετικό βαθμό έχουν εμπλουτίσει άλλες κοινωνικές επιστήμες πέρα από τα οικονομικά. Λόγω του οράματος του για την κοινωνική ζωή το φάσμα των ιδεών του ήταν πολύ ευρύ. Ο Παρέτο ήταν ένας αμφιλεγόμενος συγγραφέας και άνθρωπος αντιφάσεων όπως είναι οι περισσότεροι μεγαλοφυείς άνθρωποι.

Ήταν ένας φιλόσοφος με την καλή έννοια της λέξης, τις περισσότερες φορές αναζητούσε την ουσία των πραγμάτων. Αλλά επειδή ήταν και ένας πρακτικός άνθρωπος που ήθελε να δημιουργήσει έναν πιο ευτυχισμένο κόσμο ο ίδιος συχνά έπεφτε θύμα αυτής της “γενναιόδωρης αυτομονησίας” η οποία χαρακτήριζε τους σύγχρονους οικονομολόγους και συχνά άφηνε τις πολιτικές εκτιμήσεις να χρωματίζουν τις πιο ελπιδοφόρες ιδέες που ανακάλυψε. Ως αποτέλεσμα αυτής της αυτομονησίας τόσο τα οικονομικά όσο και η κοινωνιολογία υπέφεραν από ασυνέπειες που δυστυχώς εμπόδιζαν μερικές φορές τις ιδέες του να φτάσουν στο τελικό τους συμπέρασμα. Αν ο Παρέτο αφιέρωνε αποκλειστικά το μυαλό του στην προώθηση της οικονομίας και όχι της κοινωνιολογίας, της πολιτικής και της ηθικής θα ήταν πιθανότατα ανυπέρβλητος από οποιονδήποτε άλλο οικονομολόγο.

Ο λόγος της δημοτικότητας του Παρέτο οφείλεται στο γεγονός ότι μεγάλο μέρος αυτού που έγραψε έχει μια σύγχρονη πλευρά. Από πολλές απόψεις ήταν μπροστά από τον χρόνο του. Υπάρχει στην πραγματικότητα ένα ισχυρό στοιχείο επικαιρότητας σε πολλές από τις ιδέες του. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι πολλές από τις απόψεις του χρησιμοποιούνται και εφαρμόζονται ακόμα και σήμερα σε ένα νέο κομμάτι που εντάσσεται στην οικονομική επιστήμη, τα συμπεριφορικά οικονομικά.

Σε αυτή την εργασία έχω προσπαθήσει να απαντήσω σε ερωτήσεις όπως : Πόσο πολύτιμες είναι οι ιδέες του Παρέτο στο σώμα της οικονομικής σκέψης που έχουμε σήμερα; Τι έχουν προσθέσει οι οικονομολόγοι στις προσπάθειες του; Πως ορίζει και πως διακρίνει τις έννοιες της χρησιμότητας και της ωφελιμότητας; Υπάρχει διαφορά μεταξύ οικονομικής και κοινωνιολογικής προσέγγισης των γεγονότων;

Το πρώτο κεφάλαιο θα πρέπει να προορίζεται για μια βιογραφική μελέτη του Παρέτο και μια συνολική εκτίμηση του έργου του, ενώ το επόμενο κεφάλαιο θα πρέπει να ασχολείται με τις βασικές αλλά και τις μικρότερες συνεισφορές του Παρέτο στα οικονομικά. Το τελευταίο κεφάλαιο πριν το συμπέρασμα περιγράφει την μεθοδολογική προσέγγιση του Παρέτο και εστιάζει στην οικονομική κοινωνιολογία και την διάκριση του έργου του από αυτό του προκατόχου του Βαλράς.

Περιεχόμενα :

I «Ο Βιλφρέντο Παρέτο: Η ζωή του»	7
❖ Ο άνθρωπος Παρέτο.....	7
❖ Παρέτο και Φασισμός.....	11
❖ Ο οικονομολόγος.....	12
❖ Το Cours και το Manuel.....	13
II «Οι βασικές συνεισφορές του Παρέτο στα Οικονομικά»	14
❖ Θεωρία Χρησιμότητας και Γενικής Οικονομικής Ισορροπίας....	14
• Ωφέλιμότητα vs Χρησιμότητα.....	16
❖ Θεωρία Γενικής Ισορροπίας	17
❖ Οικονομικά Ευημερίας.....	24
• Βέλτιστο κατά Παρέτο και Οικονομικά ευημερίας.....	24
• Λειτουργία κοινωνικής ευημερίας.....	36
❖ Νόμος Παρέτο	37
• Νόμος περί διανομής του εισοδήματος.....	37
❖ Οι μικρές συνεισφορές του Παρέτο στην θεωρία.....	40
• Κεφάλαιο	40
• Μίσθωμα.....	41
• Η θεωρία της επιχείρησης.....	41
• Μονοπώλιο και άλλες μορφές ατελούς ανταγωνισμού	42
• Η θεωρία του χρήματος	43
• Οικονομικές κρίσεις και διακυμάνσεις	44
• Η θεωρία του διεθνούς εμπορίου.....	44
• Συλλογικές Οικονομίες.....	45
III «Η Μεθοδολογική Προσέγγιση του Παρέτο»	45
❖ Ηθική ουδετερότητα.....	47
❖ Οικονομική Κοινωνιολογία	48
❖ Λεόν Βαλράς και Παρέτο	50
❖ Η δεύτερη Σχολή της Λωζάνης	52
❖ Η επιστημονική γνώση και η μη επιστημονική θεωρία.....	54
❖ Θεωρία των ελίτ	55
Συμπεράσματα.....	58
Βιβλιογραφία	60

Ι «Ο Βιλφρέντο Παρέτο: Η ζωή του»

Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να διαμορφώσει μια συνολική εικόνα του Παρέτο τόσο ως ανθρώπου όσο και ως επιστήμονα οικονομολόγου. Οι συνεισφορές του στην οικονομική επιστήμη αδιαμφησβήτητα του δίνουν το στίγμα ενός σπουδαίου στοχαστή.¹

❖ Ο άνθρωπος Παρέτο

Ο Βιλφρέντο Παρέτο γεννήθηκε από οικογένεια της γενουατικής αριστοκρατίας στο Παρίσι στις 15 Ιουλίου 1848 και πέθανε στο καντόνι της Γενεύης στις 19 Αυγούστου 1923. Ο πατέρας του Marchese Raffaele Pareto χαρακτηριστικός της νεολαίας του κινήματος της ιταλικής ενοποίησης του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα σε ηλικία είκοσι τεσσάρων ετών αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ιταλία και να ζήσει στο Παρίσι. Εκεί δούλεψε ως πολιτικός μηχανικός και παντρεύτηκε την Marie Metenier με την οποία έφερε στον κόσμο δύο κόρες και έναν γιό τον Βιλφρέντο. Μια από τις κόρες, η Χριστίνα πέθανε το 1893 από μηνιγγίτιδα και η άλλη η Νίνα πέθανε από καρδιακή νόσο το 1906.

Εξαιτίας της επελθούσας πολιτικής αλλαγής στην Γαλλία ο Marchese Pareto, με προνομιακή εξειδίκευση στον υδραυλικό κλάδο, επανήλθε οικογενειακά στην Ιταλία, όπου λίγα χρόνια αργότερα ο γιός του Βιλφρέντο Παρέτο σπούδασε πολιτικός μηχανικός στο Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνικό Ινστιτούτο του Τορίνο, όπου τα δύο πρώτα χρόνια των σπουδών του αφιέρωσε κυρίως στα μαθηματικά. Αυτή του η εκπαίδευση τον βοήθησε ιδιαίτερα, όταν στην συνέχεια ασχολήθηκε ειδικότερα με την επεξεργασία των οικονομικών θεωριών. Η διατριβή του για την οποία έλαβε πτυχίο, ήταν μια μελέτη των θεμελιωδών αρχών ισορροπίας σε συμπαγή σώματα. Αυτή ήταν η πραγματεία της μηχανικής ισορροπίας αλλά αργότερα αποδείχθηκε ο ακρογωνιαίος λίθος των οικονομικών και της κοινωνιολογίας. Σύντομα αφού αποφοίτησε αποδέχτηκε την θέση του μηχανικού σιδηροδρόμων μιας εταιρείας στην Ρώμη. Έπειτα έγινε γενικός διευθυντής μιας επιχείρησης σιδήρου της Ferriere Italiane.

Ύστερα από τον θάνατο του πατέρα του το 1882 ο Παρέτο εγκατέλειψε την τελευταία του δουλειά και έγινε σύμβουλος. Το 1889 παντρεύτηκε ένα κορίτσι από την Βενετία την Alessandrina -Dina Bakounine κόρη μιας μικρής ρωσικής οικογένειας. Ήταν ένα αρκετά μορφωμένο κορίτσι και γνώριζε καλά γερμανικά και αγγλικά-η ίδια μετέφρασε ένα άρθρο του συζύγου της στα Αγγλικά.

Από την αρχή της δημόσιας ζωής του ο Παρέτο, εκδήλωσε έντονα φιλελεύθερα συναισθήματα. Πιστεύει όχι μόνο στον οικονομικό φιλελευθερισμό αλλά και σε άλλες αρχές φιλελευθερισμού όπως η ελευθερία του τύπου, η καθολική ψηφοφορία και η ελεύθερη πρωτοβάθμια εκπαίδευση για όλους.

¹ Πλήρης αναφορά στη ζωή του Παρέτο γίνεται στο σύγγραμμα του G.H. Bousquet "Vilfredo Pareto (1848-1923). Le savant et l'homme" Lausanne, 1960.

Ένας εκ πεποίθησης άπιστος καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, ο Παρέτο αγκάλιασε τον φιλελευθερισμό ως ένα είδος θρησκείας και θεώρησε τον Μολινάρι ως έναν από του θεού.² Επίσης, ήταν και ανθρωπιστής και πολύ ενεργός ειρηνιστής.

Το 1876 ήταν μια καμπή στην πολιτική ιστορία της Ιταλίας. Το αριστερό κόμμα κατάφερε να ξεπεράσει τους δεξιούς και να τους αποδυναμώσει. Πολλές από τις μεταρρυθμίσεις της νέας κυβέρνησης όπως η παγκόσμια εκπαίδευση και η ελεύθερη πρωτοβάθμια εκπαίδευση ικανοποίησαν τις προσδοκίες του Παρέτο. Αλλά μετά από ένα κύμα ενθουσιασμού σύντομα απογοητεύτηκε από το κόμμα κυρίως επειδή οι αρχηγοί Ντέπρετις και Κρίστι έδειξαν έλλειψη αρχής και ήταν στην πραγματικότητα απλοί οπορτουμιστές. Το κόμμα ξεκίνησε μια πολιτική προστατευτισμού που οδήγησε σε πολλούς δασμολογικούς πολέμους με την Γαλλία. Ο Παρέτο επιτέθηκε αυστηρά την πολιτική αυτή στο "Giornale degli Economisti" και στο "Monde Economique" του Παρισιού. Με την πάροδο των χρόνων ασχολήθηκε όλο και περισσότερο με την πολιτική, τόσο πολύ ώστε το 1882 παρουσίασε τον εαυτό του ως υποψήφιο για το κοινοβούλιο, αλλά υπέστη μια συντριπτική ήττα. Από τότε δεν ήταν πλέον βέβαιος ότι οι άνθρωποι γνώριζαν το καλύτερο.

Η έλλειψη δημοτικότητας του στους κυβερνητικούς κύκλους έγινε πιο εμφανής το 1891 όταν η αστυνομία τον σταμάτησε από το να κάνει κάποιες δημόσιες ομιλίες στο Μιλάνο. Ως αποτέλεσμα, η απογοήτευση του για την ιταλική πολιτική έγινε μεγαλύτερη. Θα μπορούσε να δεχτεί πολλές από τις σοσιαλιστικές ιδέες, αλλά δεν θα μπορούσε να ευνοήσει οποιαδήποτε μορφή παρέμβασης εκ μέρους του κράτους η οποία πίστευε ότι θα μπορούσε να είναι επωφελής μόνο για την αστική τάξη. Σε ένα άρθρο του με τίτλο "Το κοινοβουλευτικό καθεστώς στην Ιταλία", το οποίο εμφανίστηκε το 1893 στο "Political Science Quarterly" εξέφρασε το κριτικό παράπονο: «...δεν υπάρχει πραγματικό πολιτικό κόμμα σε αυτή τη χώρα, αλλά ομάδες ανθρώπων χωρίς πεποιθήσεις.» Η ενόχλησή του ήταν εμφανής. Την ίδια περίοδο που έγινε το προαναφερθέν συμβάν στο Μιλάνο, έγραψε ο ίδιος στον Βαλράς: «Ήθελα να δώσω χωρίς αμοιβή ένα μάθημα μαθηματικής οικονομίας αλλά η κυβέρνηση αντιτάχθηκε σε αυτό.»

Αυτός ήταν ο πολιτικός Παρέτο αλλά τι είδους άνθρωπος ήταν ο πραγματικός Παρέτο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου; Ήταν σίγουρα άνθρωπος αντιφάσεων. Παρέμενε ουσιαστικά ένας αριστοκράτης αν και οι απόψεις του για την δημοκρατία, το ελεύθερο εμπόριο και τον ρεπουμπλικανισμό δεν συμφωνούσαν με εκείνες της ευγένειας. Απωθούσε ακόμα την αριστοκρατική τάξη για την εκμετάλλευση των φτωχών, αλλά παράλληλα δεν μπορούσε να χωνέψει τον σοσιαλισμό. Δεν αποδέχεται τους σοσιαλιστές αλλά συμπαθεί τους διωκόμενους σοσιαλιστές με τον ίδιο τρόπο που παρά τον αντιχριστιανισμό του υποστήριζε τον κλήρο και την Εκκλησία όταν δέχτηκαν σοβαρή επίθεση. Ήταν ουσιαστικά, κοινωνικά άτακτος. Κάποιοι τον θεωρούσαν μισάνθρωπο. Απομονώθηκε πρώτα από τις αριστοκρατικές

² Ο Παρέτο θεώρησε το βιβλίο του Μολινάρι "Les lois naturelles de l'Economie politique" ως ένα από τα πιο σημαντικά έργα στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης.

τάξεις και έπειτα από τις μάζες. Μια από τις αξιοθαύμαστες ιδιότητες του Παρέτο ήταν ότι δεν μπορούσε να αντέξει την διαφθορά και την ανικανότητα και συμμετείχε στην πολιτική ακριβώς επειδή σκέφτηκε ότι η παρέμβαση του θα μπορούσε να συμβάλει στην μείωση της διαφθοράς στην ιταλική πολιτική ζωή. Όταν απέτυχε, απογοητεύτηκε από την κοινοβουλευτική δημοκρατία και έγινε αντίθετος σε οποιασδήποτε μορφής παρέμβαση εκ μέρους της κυβέρνησης. Η αντιπολίτευση του προήλθε κυρίως από την φιλελεύθερη φιλοσοφία του αλλά αργότερα στην ζωή του άλλαξε απόψεις.

Μεταξύ 1889 και 1893 έγραψε περίπου 167 άρθρα, μερικά ακαδημαϊκού χαρακτήρα και αλλά πολλά που αφορούσαν στην αντικυβερνητική πολιτική. Παρά το γεγονός, ότι το περιεχόμενο της δουλειάς του απομάκρυνε αρκετούς από τους κυβερνητικούς κύκλους από κοντά του, δημιούργησε νέους δεσμούς φιλίας με άτομα του κύκλου των ελεύθερων συγγραφέων. Μεταξύ αυτών ήταν ο Μαφέο Πανταλεόνι που έγινε φίλος ζωής. Έπειτα από την ανάγνωση του "Elementi di Economia pura" του Πανταλεόνι, ο Παρέτο άρχισε να ενδιαφέρεται για τα καθαρά οικονομικά και ο ίδιος ο Πανταλεόνι επέμεινε ώστε να έρθει ο Παρέτο σε επαφή με τον Βαλράς.

Ο Λεόν Βαλράς (1834-1910) ήταν Γάλλος και μηχανικός σαν τον Παρέτο αν και η καριέρα του στον τομέα της μηχανικής ήταν μέτρια. Το 1870 ο Βαλράς διορίστηκε στην προεδρία της οικονομίας στην Ακαδημία γνωστή αργότερα ως το πανεπιστήμιο της Λωζάνης. Οι πρώτες του ιδέες για την γενική οικονομική ισορροπία ξεκίνησαν το 1874, αλλά για περίπου τριάντα χρόνια το έργο του ιδιαίτερα στην Γαλλία αγνοήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Ο Παρέτο ήταν ο πρώτος οικονομολόγος, που εκτίμησε την πρωτοποριακή συνεισφορά του Βαλράς στην οικονομική σκέψη. Ο Βαλράς ασχολήθηκε κυρίως με την κοινωνική μεταρρύθμιση και η θεωρία της οικονομίας αποτελούσε απλά ένα εργαλείο για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Ο ενθουσιασμός του για τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και την ειρήνη, του απέφεραν το βραβείο Νόμπελ ειρήνης (1906).

Οι επαφές του Παρέτο με τον Βαλράς προκάλεσαν ένα πραγματικό ενδιαφέρον για αυτόν για την μαθηματική αντιμετώπιση του συστήματος ισορροπίας που είχε ήδη αναπτύξει ο προκάτοχος του και τον ώθησε να έχει την πρώτη πραγματική συμβολή στην οικονομική θεωρία. Παρόλο που ο Παρέτο εμφανίζεται πρώτη φορά ως οικονομολόγος σε ηλικία πενήντα χρόνων πρέπει να θυμόμαστε ότι όλα τα προηγούμενα χρόνια δούλεψε ως μηχανικός και κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αντιμετώπισε πολλά πρακτικά προβλήματα και τεχνικές, που αργότερα χρησιμοποίησε και ενσωμάτωσε στην οικονομική σκέψη.

Το πρώτο γράμμα του Παρέτο στον Λεόν Βαλράς, γράφτηκε στις 23 Ιουλίου 1891. Φαίνεται ότι ο Βαλράς εντυπωσιάστηκε πολύ από τις δυνατότητες του διότι στις 7 Νοεμβρίου 1892 προσφέρθηκε να τον συστήσει για την προεδρία των οικονομικών, εφόσον ο ίδιος είχε σκοπό να παραιτηθεί. Το 1893 ο Παρέτο προσεγγίστηκε επίσημα από το πανεπιστήμιο της Λωζάνης και του προσφέρθηκε η θέση του προέδρου την οποία δέχτηκε έπειτα από μερικές

μέρες αγωνίας, επειδή φοβόταν σοβαρά ότι με την μετάβαση του στη Λοζάνη χωρίς την άδεια της ιταλικής κυβέρνησης θα μπορούσε να χάσει την ιταλική ιθαγένεια. Αλλά στην πραγματικότητα, κατάφερε να την κρατήσει μέχρι το τέλος της ζωής του.³

Στην διδασκαλία της πολιτικής οικονομίας σύντομα προστέθηκε ένα μάθημα κοινωνιολογίας. Αυτή ήταν η πιο εποικοδομητική περίοδος. Στην Ελβετία δημοσίευσε τα τέσσερα μεγάλα έργα του που δημιούργησαν την φήμη του:

1. **“Cours d’economie politique”**
2. **“Les systems socialistes”**
3. **“Manuale d’economia politica”– “Manuel”**
4. **“Il trattato di sociologia generale”**

Δούλευε τόσο πολύ, που η πρώτη του γυναίκα διαμαρτυρήθηκε επανειλημμένα ότι έπρεπε να συνομιλεί με τις γάτες, εφόσον δεν μπορούσε να επικοινωνήσει με τον σύζυγο της. Αν και ήταν καλός δάσκαλος, ασχολήθηκε κυρίως με την έρευνα. «Η διδασκαλία είναι χαμένος χρόνος για την επιστήμη» παραπονέθηκε στον Πανταλεόνι. Το γεγονός ότι οι σπουδαστές του δεν ενδιαφέρονται για τα μαθηματικά οικονομικά τον απομάκρυνε από την διδασκαλία. Στην πραγματικότητα ο καθένας ανάμεσα τους και ο Βαλράς τον προέτρεψε να προσθέσει όσο το δυνατόν λιγότερα μαθηματικά στο μάθημα του, συμβουλή που δέχτηκε εύκολα.

Λόγω της καρδιακής του κατάστασης, είχε προγραμματίσει να αποσυρθεί το 1900. Το 1898 ο θείος του Ντομινίκ πεθαίνοντας του άφησε αμύθητη περιουσία ως κληρονομιά. Έγινε πλούσιος σε μία ημέρα. Δυστυχώς επένδυσε το μεγαλύτερο μέρος αυτής της περιουσίας σε χρυσό που αγόρασε από την τράπεζα της Αγγλίας. Έχασε το μεγαλύτερο μέρος του κατά την διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου όταν ο χρυσός απαλλοτριώθηκε και επειδή έκανε επιπρόσθετα και κάποιες κακές επενδύσεις. Ωστόσο έζησε με πολυτέλεια για μεγάλο χρονικό διάστημα με πολλούς υπηρέτες.

Το 1901 η γυναίκα του Ντίνα τον εγκατέλειψε φεύγοντας μαζί με τον μάγειρα τους στην Ρωσία. Αρνήθηκε να τον ακολουθήσει στο Παρίσι, οπού πήγε να δώσει κάποιες σημαντικές διαλέξεις, γεγονός που τον ενόχλησε τόσο έντονα ώστε έλαβε μέτρα για άμεση έκδοση του διαζυγίου. Μέσα σε λίγο χρόνο από τον χωρισμό του με την Ντίνα, η οποία πέθανε το 1940, μια άλλη γυναίκα εμφανίζεται στο πλευρό του και γίνεται η σύζυγος του. Η Γαλλίδα “Janine Regis – Jane”. Ήταν τριανταένα χρόνια μικρότερη του, αλλά κατόρθωσε να του δώσει περισσότερα από την πρώτη του γυναίκα. Αν δε υπήρχε αγάπη μεταξύ τους υπήρχε σίγουρα κατανόηση και συντροφικότητα. Ο Παρέτο στην πραγματικότητα αφιέρωσε το “Trattato” σε αυτή.

Λόγω της ιταλικής του ιθαγένειας, δεν μπορούσε να πάρει διαζύγιο από την Ντίνα. Ωστόσο αργότερα η ιταλική πόλη Φιούμε που άνηκε στην Ουγγαρία, έγινε για ένα διάστημα ανεξάρτητη και πολλοί Ιταλοί εκμεταλλεύτηκαν το

³ Letters Vol I, p.152.

γεγονός αυτό για να πάρουν διαζύγιο. Έτσι λίγες μέρες πριν πεθάνει στις 19 Ιουνίου 1923, παντρεύτηκε νομικά την Jane.

Περίπου το 1900 ο Παρέτο έδειξε περισσότερο ενδιαφέρον για τα μαθηματικά οικονομικά και την καθαρή θεωρία και λιγότερο για τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Αυτό ήταν κάτι που απογοήτευσε τον Βαλράς. Αν και αποφάσισε να εγκαταλείψει την διδασκαλία το 1906 συνέχισε να κάνει διαλέξεις και ήταν Μάιος του 1916 όταν τελευταία φορά έδωσε διάλεξη για την κοινωνιολογία. Αυτή ήταν η περίοδος που έφτασε στην κορυφή της πνευματικής του δραστηριότητας.

Στα τελευταία χρόνια της ζωής του, ήταν πικρός άνθρωπος, παραπονέθηκε πολύ για την αντιμετώπιση που είχε από την χώρα του. Το 1906 του ζητήθηκε να διδάξει ένα μάθημα κοινωνιολογίας για μερικές εβδομάδες στο πανεπιστήμιο της Μπολόνια -μια χειρονομία που τον ευχαρίστησε πολύ. Ανυπομονούσε να του προσφερθεί θέση καθηγητή εκείνη την περίοδο, αλλά όταν αυτό έγινε, ήταν πολύ άρρωστος για να τη δεχτεί.

Κατά τη διάρκεια των έξι τελευταίων χρόνων της ζωής του δύσκολα άφησε την βίλα λόγω της ασθένειας της καρδιάς του. Η μόνη του χαρά ήταν οι γάτες του, είχαν προτεραιότητα έναντι οποιουδήποτε άλλου. Η ειρωνεία και ο σαρκασμός του που απομάκρυναν πολλούς από τους φίλους του έγιναν πιο έντονα όπως είναι φανερό από τα μεταγενέστερα γραπτά του. Μπορεί κανείς να πει ότι η ζωή του τελείωσε πριν τον θάνατό του.

❖ Παρέτο και Φασισμός

Όταν ο φασισμός θριάμβευσε στην Ιταλία ο Μουσολίνι έκανε τον Παρέτο μαζί με τον Μαφέο Πανταλεόνι⁴ που ήταν φασίστας, πρώτους γεροϋσιαστές της Ιταλίας. Δεν ήταν λίγοι αυτοί που αναρωτήθηκαν τι είδους φασίστας ήταν ο Παρέτο, ακόμα και αν πράγματι ήταν κάποτε. Φαίνεται πως τα συναισθήματα του απέναντι στον φασισμό άλλαξαν. Πριν την ανάδειξη του, ήταν σκεπτικός για τους σκοπούς του και πολύ περισσότερο για την δυνατότητα του να δημιουργήσει την Ιταλία που είχε φανταστεί. Σε μια επιστολή του προς τον Τζιακαλόνε Μονακό έγραψε: «Μπορεί να κάνω λάθος, αλλά δεν βλέπω στον φασισμό μία μόνιμη και βαθιά δύναμη.»

Το διάστημα που ο φασισμός αναδείχθηκε στην Ιταλία, ο Παρέτο είχε ακόμα μόνο δέκα μήνες ζωής. Θα πρέπει να του φάνηκε ότι έπειτα από μία ζωή απογοήτευσης με τα πολιτικά στην χώρα του, ένα είδος επανάστασης συνέβαινε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αργότερα δεν άσκησε σκληρή κριτική στον φασισμό όπως και στα προηγούμενα καθεστώτα και κυβερνήσεις. Ήταν πολύ αρεστός από την φασιστική κυβέρνηση για αυτό και τον Δεκέμβριο του 1922 προτάθηκε να αντιπροσωπεύσει την Ιταλία στην “Commission of Disarmament” στην κοινωνία των Εθνών στην Γενεύη. Έπρεπε να αρνηθεί για λόγους υγείας, ωστόσο τον Μάρτιο 1923 ονομάστηκε γεροϋσιαστής και δέχτηκε.

⁴ Ιταλός οικονομολόγος(1857-1924) που ασχολήθηκε κυρίως με τα νεοκλασικά οικονομικά.

❖ Ο οικονομολόγος

Από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης γνώρισε το στάδιο της εκβιομηχάνισης. Όλες οι χώρες επηρεάστηκαν από τις καινοτομίες και τις νέες τεχνικές που αναδείχθηκαν όχι μόνο πολιτικά, αλλά και πολιτισμικά και κοινωνικά. Οι κοινωνικές επιστήμες ειδικότερα η κοινωνική φιλοσοφία, η κοινωνιολογία και τα οικονομικά επηρεάστηκαν άμεσα από τις αλλαγές που γινόντουσαν. Την συγκεκριμένη περίοδο ο Παρέτο ασχολούνταν με τις οικονομικές επιστήμες έως το 1912, από το οποίο και έπειτα στράφηκε προς την κοινωνιολογική έρευνα. Ο Παρέτο σύντομα συνειδητοποίησε ότι η πολιτική οικονομία όπως ήταν με όλες τις ηθικές έννοιες δεν θα μπορούσε να εμπνέει σεβασμό, έτσι εξέφρασε την βαθιά ανάγκη να καθιερώσει ηθική ουδετερότητα στις κοινωνικές επιστήμες γιατί διαφορετικά δεν θα γινόταν ποτέ επιστήμη. Για να το πετύχει αυτό έπρεπε να διακρίνει τις έννοιες των οικονομικών και της κοινωνιολογίας. Κάνοντας αυτή τη διάκριση και θέτοντας τα όρια τους θα μπορούσε να υπάρξει πρόοδος.

Όταν άρχισε να συνεργάζεται με τον Πανταλεόνι σε ηλικία σαρανταδύο χρόνων ήταν ήδη οικείος με τα έργα του Κουρνό, Βαλράς, Μάρσαλ. Είχε αρκετό δρόμο να διασχίσει μέχρι να ολοκληρώσει το *Manuel*, όμως από την στιγμή που το πραγματοποίησε αποκόπηκε οριστικά από το παρελθόν. Από τότε αρνήθηκε τις θεωρίες των Βαλράς, Μενζέ, Ζεβόνς και την ίδια στιγμή έγινε ένθερμος υποστηρικτής της ηθικής ουδετερότητας.

Οι συνεισφορές του Παρέτο στα οικονομικά είναι αμέτρητες και ποικίλες αλλά είναι ωστόσο αμφιβόλου ποιότητας. Οι προσεγγίσεις του δεν αντιπροσωπεύουν μόνο το μυαλό αλλά και την προσωπικότητα του, για αυτό και εντυπωσιάζουν. Ο Βαλράς διαμόρφωσε μια νέα σχολή αφιερωμένη στις αρχές και τους ακόλουθους του.

Ένα χαρακτηριστικό του Παρέτο, που πολλές φορές τον έκανε μη δημοφιλή στη ζωή του και ενίοτε επηρέασε την επιστημονική του όψη, ήταν το γεγονός ότι δεν μπορούσε να αποφύγει την κριτική. Η μοναδική εξαίρεση που έκανε ήταν με τον Βαλράς συνεχίζοντας να θαυμάζει τις βασικές του θεωρίες ακόμα και όταν σταμάτησε να θαυμάζει τον ίδιο για την προσέγγιση του στα εφαρμοσμένα οικονομικά και τις κοινωνιολογικές του τάσεις.

Η συμπεριφορά του απέναντι στον Μάρσαλ ήταν πολύ τυπική. Ποτέ δεν εκτίμησε την προσέγγισή του για την ανάλυση του περί ισορροπίας. Χαρακτηριστικά ανέφερε: «Ο Μάρσαλ δεν έχει ακόμα καταφέρει να συλλάβει την ιδέα της γενικής οικονομικής ισορροπίας. Δεν προσθέτει τίποτα αξιοπρόσεκτο στις ήδη υπάρχουσες γνώσεις μας.»⁵ Πολλοί λαμβάνοντας υπόψη τις εν λόγω κριτικές αναρωτιούνται πως ο Παρέτο μπορεί να αγνοεί την προσέγγιση του Μάρσαλ. Η απάντηση βρίσκεται στον χαρακτήρα του ο οποίος ήταν τόσο παθιασμένος που πολλές φορές τυφλωνόταν η βαθιά αίσθηση της αντίληψης και υπέκυπτε σε αντιφάσεις.

⁵ Letters, Vol I, p.189

Στο ερώτημα που προκύπτει σχετικά με το πως ήταν εφικτό ο Παρέτο να έχει αφήσει ένα τόσο μεγάλο θετικό στίγμα στην οικονομική σκέψη παρά το γεγονός ότι έχει πραγματοποιήσει μόνο λίγες προσεγγίσεις στην οικονομική θεωρία, η απάντηση βρίσκεται στο μεγάλο όραμα που είχε για την κοινωνική ζωή και την κοινωνία. Το ενδιαφέρον του για τα οικονομικά δεν ήταν ποτέ μοναδικό. Ακόμα και η επιμονή και αποφασιστικότητα του για την γενική ισορροπία προκύπτουν από την ανάγκη του να την χρησιμοποιήσει ως εργαλείο για να εφαρμοστεί τόσο στα οικονομικά όσο και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες.

Ένας άλλος λόγος που απαντάει στο εν λόγω ερώτημα είναι το γεγονός ότι δίκαια έχει χαρακτηριστεί ως ικανός τεχνίτης και αυτό διότι καταφέρνει να δανειστεί εργαλεία από άλλους οικονομολόγους και να τα χρησιμοποιήσει ορθά. Πολλές φορές ανακαλύπτει νέες ιδέες και καταφέρνει να παράγει νέες τεχνικές. Δυστυχώς όμως, ο πλούτος των ιδεών του πολλές φορές τον αποτρέπει από το να τις αναπτύσσει, για αυτό και πολλές ιδέες του βρίσκονται σε εμβρυακό στάδιο.

❖ Το Cours και το Manuel

Ο Παρέτο δεν ήταν ικανοποιημένος με το πρώτο του έργο “Cours d’économie politique”. Στην πραγματικότητα δεν θέλησε ποτέ να το δει να εκτυπώνεται ξανά διότι ήθελε να κάνει σημαντικές αλλαγές σε αυτό. Φαίνεται πως όταν κυκλοφόρησε το Manuel ήταν πολύ ικανοποιημένος που αντικατέστησε το Cours και μάλιστα στο προοίμιο του πρώτου έκρινε το Cours για κάποιες υποκειμενικές σκέψεις και επίσης επειδή δήλωσε μεγάλη πίστη στην οικονομική ελευθερία. Ο Μπουσκέ⁶ πίστευε ότι το Cours ταιριάζει πολύ στο μέλλον και ότι η συνεισφορά του στα οικονομικά είναι τόσο μεγάλη που θα μπορούσε να καταστήσει τον Παρέτο σαν έναν μεγάλο οικονομολόγο. Βέβαια αυτό δεν είναι αποδεκτό από όλους.

Υπάρχει ωστόσο ομοφωνία σχετικά με το ότι στο Cours παρατίθεται σε μια πιο ευδιάκριτη μορφή η θεωρία του Βαλράς στο έργο του Elements⁷, την οποία ο Μπουσκέ αποκαλεί ως ανιαρή και μισητή. Ο Παρέτο χωρίς αμφιβολία κατάφερε να την κάνει πιο κατανοητή. Στο Cours γίνεται μικρή αναφορά στην οικονομική θεωρία. Από τις οχτακόσιες σελίδες μόνο οι εβδομήντα πέντε αναφέρονται στα καθαρά οικονομικά. Ενώ ο Παρέτο δείχνει πως είναι οπαδός της θετικής θεωρίας, η δουλειά του βρίθεται από κανονιστικές δηλώσεις. Φυσικά στο Cours υπάρχουν θετικά στοιχεία. Ήδη οραματίζεται την γενική ισορροπία ως αποτέλεσμα της ανεξαρτησίας όλων των οικονομικών εργαλείων του συστήματος. Επίσης, στο Cours εισάγει τον νόμο της διανομής εισοδήματος. Παρά το γεγονός ότι αποτελεί σημαντικό παράδειγμα της οικονομικής έρευνας, είναι επίσης απολογία για την ανισότητα του πλούτου.

⁶ Γάλλος νομικός του 20^{ου} αιώνα (1900-1978)-Βιογράφος του Βιλφρέντο Παρέτο.

⁷ “*Éléments d’économie politique pure*”, Leon Walras (1899).

Manuel

Από τότε που έγραψε το Manuel έγιναν μεγάλες αλλαγές στην σκέψη του Παρέτο. Για κάποιο λόγο μετατράπηκε σε χλιαρό φιλελεύθερο και δέχτηκε ακόμα και την προστασία κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Επίσης, υιοθέτησε ένα είδος ουδέτερης συμπεριφοράς στις περισσότερες κοινωνικές ερωτήσεις.

Το βασικό θέμα του Manuel είναι η γενική ισορροπία μία έννοια την οποία συνδέει με σχεδόν όλους τους παράγοντες της δουλειάς συμπεριλαμβάνοντας και αυτόν που ασχολείται με την κοινωνιολογία. Οι εσωτερικές δυνάμεις του οικονομικού συστήματος όπως τα ατομικά και συλλογικά ενδιαφέροντα λαμβάνουν τεράστια προσοχή, ενώ οι εξωτερικές δυνάμεις όπως το κλίμα και το φύλο τα οποία συζητήθηκαν πολύ στο Cours εδώ δεν λαμβάνουν χώρο.

II «Οι βασικές συνεισφορές του Παρέτο στα Οικονομικά»

Οι βασικές συνεισφορές του Παρέτο στην οικονομική θεωρία αποτελούνται από μια καινοτόμα προσέγγιση της θεωρίας της χρησιμότητας, μια αναμόρφωση της γενικής οικονομικής ισορροπίας και την τοποθέτηση των θεμελίων των μοντέρνων οικονομικών ευημερίας. Σε αυτό κανείς πρέπει να προσθέσει την μοναδική πρωτοποριακή του δουλειά στο πεδίο της διανομής εισοδήματος, ενώ είναι σημαντικό να αναφερθούν επίσης οι μικρότερες συνεισφορές του στην θεωρία.

❖ Θεωρία Χρησιμότητας και Γενικής Οικονομικής Ισορροπίας

Η θεωρία του Παρέτο για την συμπεριφορά του καταναλωτή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και αποτελεί μεγάλη συνεισφορά στα οικονομικά ειδικά λόγω της συγγένειας με την θεωρία της γενικής οικονομικής ισορροπίας. Στις αρχές του 1900 είχε ήδη εγκαταλείψει την έννοια της μετρήσιμης χρησιμότητας. Ούτε η θετική του προσέγγιση στα οικονομικά ούτε ο τρόπος που έβλεπε την γενική οικονομική ισορροπία ήταν συμβατή με την μέτρηση της χρησιμότητας. Στο Manuel έκανε μια νέα προσέγγιση στην θεωρία και έθεσε τα θεμέλια για την σύγχρονη θεωρία της καταναλωτικής συμπεριφοράς. Πήρε την έμπνευση του από την προσέγγιση του Έτζγουορθ⁸ με τις καμπύλες αδιαφορίας και αντέστρεψε την πρόοδο της. Ενώ η προσέγγιση του Έτζγουορθ απαιτούσε πρώτα την μέτρηση της χρησιμότητας των δύο αγαθών και έπειτα την διαμόρφωση των σχετικών καμπυλών αδιαφορίας, αντίθετα ο Παρέτο θεώρησε τις καμπύλες ως μία εμπειρική εκπροσώπηση των προτιμήσεων των καταναλωτών, αποφεύγοντας έτσι την μέτρηση της ωφέλειας. Αυτό που χρειάζεται κανείς είναι η κλίμακα προτιμήσεων ενός καταναλωτή για τους συνδυασμούς συγκεκριμένων αγαθών. Με αυτόν τον τρόπο η προσέγγιση του είχε το πλεονέκτημα να αποκλείει την ανάγκη για διαπροσωπικές συγκρίσεις χρησιμότητας.

⁸ Αγγλο-ιρλανδός φιλόσοφος και πολιτικός οικονομολόγος ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στις στατιστικές μεθόδους κατά τη δεκαετία του 1880.

Η ανάλυση του Παρέτο ήταν αρκετά απλή. Για να παρουσιάσει την ωφέλεια αυτό που χρειαζόταν ήταν τρεις συντεταγμένες από τις οποίες οι δύο να παρουσιάζουν τις ποσότητες των εν λόγω αγαθών ενώ η τρίτη την συνολική ωφέλεια που προκύπτει από την κατανάλωση αυτών των αγαθών. Οι καμπύλες αδιαφορίας ήταν γραμμές περιγράμματος ίσου ύψους και τα σημεία πάνω σε αυτές παρουσίαζαν ίση ικανοποίηση που προκύπτει από την κατανάλωση ποικίλων ποσοτήτων από τα δύο αγαθά. Με αυτό τον τρόπο κάθε σημείο συμβόλιζε την ίδια συνολική ωφέλεια. Αποκάλεσε τον χάρτη αδιαφορίας ως έναν «λόφο ευχαρίστησης». Στο Manuel αυτοί οι λόφοι σχετίζονται με τις προτιμήσεις και έρχονται σε αντίθεση με τους «λόφους των επιστροφών» που σχετίζονται με τα εμπόδια. Εισηγάγε ένα άλλο κομμάτι οικονομικής ανάλυσης αυτή τη φορά το “διάγραμμα κιβωτίων”, έτσι ώστε να δείξει πως οι συσσωρευμένες καμπύλες ενώνουν σημεία ισορροπίας.

Πολλές αμφισβητήσεις υπήρξαν σχετικά με την σημαντικότητα αυτής της θεωρίας. Ήταν αυτή η προσέγγιση καλύτερη από την προηγούμενη; Χρειαζόταν πραγματικά για την θεωρία της οικονομικής ισορροπίας; Πολλοί οικονομολόγοι ανάμεσα τους ο Ουλς⁹ λογομαχούν για το ότι η βασική προσέγγιση είναι ακόμα έντονα υποκειμενική από τη στιγμή που οι καμπύλες αδιαφορίας ανήκουν στο άτομο. Αυτός ο ισχυρισμός ενδυναμώνεται από το γεγονός ότι στο πρώτο στάδιο της ανάπτυξης της θεωρίας ο Παρέτο αντικατέστησε την ωφέλεια με τις λειτουργίες των δεικτών που δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μαθηματικές εκφράσεις προτιμήσεων. Αλλά ανεξάρτητα από το πως κάποιος βλέπει αυτή τη νέα προσέγγιση στην θεωρία κάποιος πρέπει να παραδεχτεί τουλάχιστον ότι η προσέγγιση των καμπύλων αδιαφορίας ήταν μια αξιόπαινη προσπάθεια να παρουσιάσει μια πιο ουδέτερη θεωρία.

Πρέπει κανείς επίσης να έχει στο μυαλό του την αναζήτηση του Παρέτο για τα θετικά οικονομικά. Μόνο εάν οι καμπύλες αδιαφορίας οι οποίες αντανakλούν την ωφέλεια του καταναλωτή ήταν εμπειρικά θεμελιωμένες θα ήταν πιθανόν να καθιερωθούν τα οικονομικά ως θετική επιστήμη.

Η καινοφανής άποψη της χρησιμότητας που στερείται της ανάγκης για διαπροσωπικές συγκρίσεις χρησιμότητας έγινε πολύ σημαντική για τον Παρέτο όταν καθόρισε τη βασική του πρόταση για τα οικονομικά ευημερίας. Από αυτή την πλευρά υπήρχε αρκετή λογική στην ανάλυση του. Η απάντηση στο ερώτημα κατά πόσον αυτή η νέα θεωρία είναι απαραίτητη για τη μεταχείριση του στην γενική οικονομική ισορροπία δεν είναι τόσο ξεκάθαρη. Ο ίδιος ο Παρέτο πίστευε ότι αν και η έννοια της ωφέλειας ήταν χρήσιμη για την έκθεση της θεωρίας της γενικής ισορροπίας δεν ήταν σε καμία περίπτωση απαραίτητη. Πολλοί υποστηρίζουν ότι ο Βαλράς τα κατάφερε πολύ καλά με τη χρήση της παραδοσιακής θεωρίας της αξίας. Θα έπρεπε να υπάρχει γενική συμφωνία ότι η νέα έννοια βοήθησε τον Παρέτο να παρουσιάσει μια πιο ξεκάθαρη και απλοποιημένη αντιμετώπιση της γενικής οικονομικής ισορροπίας.

⁹ Ο Φερμάν Ουλς(1904-1992) ήταν ιδρυτής της Νέας Σχολής Σκέψης της Λωζάνης. Διαδέχθηκε τον Λεόν Βαλράς και Βιλφρέντο Παρέτο στην ηγεσία της πολιτικής οικονομίας στο πανεπιστήμιο της Λωζάνης.

Σίγουρα κάποιος πρέπει να πιστέψει ότι ο Παρέτο με την απομάκρυνση της μετρήσιμης χρησιμότητας έσωσε την θεωρία από τις παρατεταμένες αντιπαραθέσεις που γινόντουσαν σε βάρος της πραγματικής πορείας της επιστήμης. Πρέπει επίσης να θυμόμαστε ότι στην προσέγγιση του για την χρησιμότητα επανέλαβε έμμεσα την πεποίθηση του ότι τα οικονομικά παρείχαν μόνο μερική λύση στα κοινωνικά προβλήματα.

Η άποψη του Παρέτο για την χρησιμότητα και άλλες ιδέες χρειάστηκε χρόνος έτσι ώστε να γίνει αποδεκτή εκτός των ορίων της σχολής του. Δεν ήταν μέχρι το 1930 όπου η σκέψη του έγινε ευρέως διαδεδομένη και αποδεκτή αν και η αποδοχή του στα αγγλοαμερικανικά οικονομικά χρονολογείται από την δεκαετία του 1920.

- **Ωφέλιμότητα vs Χρησιμότητα**

Από την αρχή της καριέρας του ως οικονομολόγος ο Παρέτο ανησυχούσε για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να μετρηθεί η ωφελιμότητα. Μέχρι στιγμής κυριαρχούσε η έννοια της χρησιμότητας (utility) η οποία χρησιμοποιούνταν για να διαμορφώσει την αξία. Ο όρος της χρησιμότητας εισήχθη αρχικά ως μέτρο ευχαρίστησης ή ικανοποίησης από τους ηθικούς φιλοσόφους όπως ο Τζέρεμι Μπένθαμ και ο Τζον Στιούαρτ Μιλ. Ο όρος έχει εφαρμοστεί και προσαρμοστεί ξανά μέσα στην νεοκλασική οικονομία η οποία κυριαρχεί στην σύγχρονη οικονομική θεωρία ως συνάρτηση χρησιμότητας που αντιπροσωπεύει την προτίμηση του καταναλωτή που κάνει ένα σύνολο επιλογών. Δεν έχει την αρχική ερμηνεία ως μέτρηση της ευχαρίστησης ή της ικανοποίησης που απέσπασε ο καταναλωτής. Η έννοια της χρησιμότητας (utility) αναφέρεται όπως χαρακτηριστικά λέει ο Ταράσιο¹⁰ στο σύνολο του κοινωνικού συστήματος. Αντίθετα η έννοια της ωφελιμότητας αποσπάστηκε από την ελληνική ρίζα ωφέλιμος με σκοπό να την διαφοροποιήσει τελείως από την έννοια της χρησιμότητας. Η ωφέλεια αναφέρεται σε ένα σύστημα καθαρά οικονομικών δυνάμεων το οποίο αποτελεί υποσύστημα του συνολικού κοινωνικού συστήματος.

Στο Cours ήταν ένα υποκειμενικό χαρακτηριστικό (quality) του ιδιώτη καταναλωτή παρόλο που προσπάθησε πολύ να της δώσει ένα νόημα διαφορετικό από αυτό που είχε ήδη δοθεί. Ήταν ένας βολικός τρόπος για να εκφράσει κανείς την ικανοποίηση που παίρνει από την χρήση ενός αγαθού χωρίς την ανάγκη να μετρήσει την ένταση. Η διάκριση μεταξύ ωφελιμότητας και χρησιμότητας δεν είναι ίσως αρκετά σημαντική αλλά είναι μια σίγουρη ένδειξη της πρόθεσης του Παρέτο να απομακρυνθεί από την μετρήσιμη χρησιμότητα. Στο Manuel εγκατέλειψε αυτή την έννοια όταν έκανε πλήρη χρήση των καμπυλών αδιαφορίας του Edgeworth.

Σημαντική είναι εξίσου στο σημείο αυτό η προσέγγιση του Ίρβιν Φίσερ¹¹ για τον προσδιορισμό της έννοιας. Οι οικονομολόγοι πριν την οριακή

¹⁰ Tarascio, Vincent J. (1969-01-02). "Paretian Welfare Theory: Some Neglected Aspects". *The Journal of Political Economy*.

¹¹ Αμερικανός οικονομολόγος, στατιστικός, εφευρέτης και προοδευτικός κοινωνικός αγωνιστής (1867-1947).

χρησιμότητα μιλούσαν για ανθρώπινα θέλω. Τα θέλω περιλαμβάνουν κάτι που είναι σημαντικό ή ασήμαντο, χρήσιμο και επιθυμητό. Θέλω για καλούς αλλά και για κακούς σκοπούς. Όσο λαμβάνεται υπόψη η επιρροή στην τιμή αυτό που είναι σημαντικό είναι ότι ένα αντικείμενο είναι επιθυμητό ή πιθανά επιθυμητό κάτω από κάποιες συνθήκες. Υποστηρίζει λοιπόν ο Φίσερ¹² ότι η αντικατάσταση της χρησιμότητας (utility) με την λέξη (wantability) έχει τα εξής προτερήματα: αποτελεί μια έννοια που ακούγοντας την κανείς οδηγείται το μυαλό του στην σωστή κατεύθυνση ενώ παράλληλα αναγνωρίζεται και μπορεί να ειπωθεί το ίδιο εύκολα.

❖ Θεωρία Γενικής Ισορροπίας

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι για την θεωρία του σχετικά με την γενική οικονομική ισορροπία ο Παρέτο χρωστούσε πολλά στον Βαλράς, αλλά κατόρθωσε να την αναδιαμορφώσει και να την φέρει σε ένα υψηλότερο επίπεδο γενίκευσης. Η ανάλυση του ήταν πολύ απλούστερη από αυτή του Βαλράς. Με το να μειώσει τις αντίρροπες δυνάμεις στις απλές μορφές **των προτιμήσεων** και **των εμποδίων** δημιούργησε μία ανάλυση η οποία δεν ανταποκρινόταν μόνο στην γενική οικονομική ισορροπία αλλά και στην κοινωνική ισορροπία γενικότερα. Η μέθοδος του στόχευε στην γενίκευση της θεωρίας του Βαλράς και κατάφερε να παράγει μια ανάλυση η οποία θα ήταν εφαρμόσιμη στην οικονομική πρόοδο. Παρά τις προσπάθειές του να μεταμορφώσει το σύστημα και να το κάνει δυναμικό η αντιμετώπιση του για την γενική οικονομική ισορροπία παρέμεινε στατική.

Σε σύνδεση με την γενική ισορροπία κάποιος θα μπορούσε να προσθέσει μία σημαντική αντιμετώπιση του Παρέτο απέναντι στα μαθηματικά. Όχι μόνο απολογήθηκε όταν ένιωσε την ανάγκη να τα χρησιμοποιήσει όπως όταν χρησιμοποιούσε αριθμούς για να δώσει μεγαλύτερη ακρίβεια στις θεωρίες του, αλλά ακόμα εξέφρασε την περιέργη πεποίθηση ότι η χρήση των μαθηματικών θα έπρεπε να υπάρχει μόνο στην ανάλυση γενικής ισορροπίας. Αυτή ήταν η πιο ώριμη του άποψη σχετικά με νωρίτερα κατά την συνεργασία του με τον Πανταλεόνι οπού έκανε την δήλωση ότι νωρίτερα ή αργότερα τα μαθηματικά θα είναι η βάση των οικονομικών. Έκανε αυτή τη δήλωση όταν κατηγορήσε τον Μάρσαλ ότι δίνει τόσο μεγάλη σημασία στη μερική γενική ισορροπία. Θεωρούσε την χρήση των μαθηματικών από τον Μάρσαλ «άχρηστη και επιβλαβή» γιατί για τον Παρέτο μόνο η ανάγκη να λύσει το σύστημα εξισώσεων που εκφράζει την ανεξαρτησία των φαινομένων δικαιολογεί την χρήση μαθηματικών.

Στις 15 Οκτωβρίου 1982 ο Παρέτο έγραψε στον Βαλράς:

«Είσαι ο δάσκαλος όλων αυτών, συμπεριλαμβανόμενου του εαυτού μου, που ασχολούνται με την καθαρή πολιτική οικονομία. Άνοιξες ένα νέο δρόμο στην επιστήμη και μπορείς να μείνεις ήσυχος για το ότι το όνομα σου δεν θα ξεχαστεί

¹² Thoma, Mark (2008-03-23). "Ophelimity vs. Wantability".

ποτέ στις δεκαετίες που πρόκειται να έρθουν και θα μνημονεύεσαι πάντα ως αυτός που ανακάλυψε αυτή την νέα επιστήμη.»¹³

Τα συναισθήματα του Παρέτο απέναντι στον προκάτοχο του άλλαξαν δραστικά με τα χρόνια. Το εγκώμιο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ανειλικρινές αν όχι υποκριτικό. Δεν ήταν τόσο ωστόσο, γιατί το διάστημα που το έγραψε εξακολουθούσε να θαυμάζει το εξάισιο οικοδόμημα που δημιούργησε ο Βαλράς και η κύρια φιλοδοξία του ήταν να βελτιωθεί από αυτό. Εκείνο τον καιρό ο Παρέτο εξακολουθούσε να σέβεται τον δάσκαλο του.

Εντούτοις, αργότερα δεκαεννέα χρόνια μετά τη γραφή της επιστολής όταν ο Παρέτο αισθάνθηκε αρκετά πεπεισμένος να κυριαρχήσει το επίτευγμα του προκατόχου του έγραψε στον φίλο του Σενσίσι χωρίς κανένα αίσθημα ντροπής:

«Το επιστημονικό μου πλάνο είναι αντίθετο από αυτό του Βαλράς. Αν ήθελα θα παρουσίαζα την θεωρία μου για την ισορροπία με τέτοιο τρόπο που να φαίνεται ότι δεν έχει τίποτα κοινό με του Βαλράς.»¹⁴

Αυτή η δήλωση ακούγεται αρκετά αλαζονική ωστόσο υπάρχει σε αυτή κάποια δόση αλήθειας. Όπως θα δούμε ο Παρέτο έκανε πολλά για να τελειοποιήσει το σύστημα του Βαλράς, τόσο πολύ που κάποιοι σημαντικοί οικονομολόγοι ανάμεσα τους ο Μπρόντσκι, Ροσέρ, Εινόντι θεώρησαν την θεωρία της οικονομικής ισορροπίας περισσότερο ως έργο του Παρέτο παρά του Βαλράς. Έτσι, παρά την μοναδική συνεισφορά του ακόμα και όταν αργότερα έχασε τον σεβασμό του προς τον Βαλράς, ο Παρέτο γνώριζε πολύ καλά ότι χρωστάει μεγάλο χρέος στον δάσκαλο του και ότι τουλάχιστον η θεωρία του δεν ήταν διαφορετική από αυτή του προκατόχου του. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι παρότι ο Παρέτο ήταν ολοένα και πιο κριτικός απέναντι στον Βαλράς σε προσωπικά γράμματα και συνομιλίες με φίλους πάντοτε αναγνώριζε δημοσίως τα μοναδικά πλεονεκτήματα της συμβολής του.

Στο σημείο αυτό θα δοθεί πρώτα μια γενική εκτίμηση της θεωρίας του Βαλράς και έπειτα θα αναθεωρηθεί η συμβολή του Παρέτο στην γενική ισορροπία.

Οι κλασικοί οικονομολόγοι συνειδητοποίησαν την έννοια και την ύπαρξη της γενικής οικονομικής ισορροπίας αλλά ποτέ δεν την ανέπτυξαν σε μια ικανοποιητική θεωρία. Ο Κουρνό ο σύγχρονος του Βαλράς που ήταν προικισμένος με βαθύτερη μαθηματική γνώση ήταν πεπεισμένος ότι πρέπει κανείς να σκεφτεί το σύστημα στο σύνολο του αλλά πίστευε επίσης ότι ήταν πέρα από τις εξουσίες ενός μαθηματικού να δώσει μια απάντηση ως προς τον τρόπο που πρέπει να δουλέψει. Επομένως, ο Βαλράς έπρεπε να πιστωθεί με μεγάλη τόλμη για την προσπάθεια του σε κάτι που φαινόταν απίθανο δηλαδή σε κάτι που θα κέρδιζε περισσότερη λαϊκή υποστήριξη και λιγότερη ευγνωμοσύνη. Έπρεπε να περάσουν δεκαετίες μέχρι οι οικονομολόγοι να εκτιμήσουν όχι μόνο την θεωρητική σημασία της συμβολής του αλλά και τη

¹³ Tommaso Giacalone- Monaco, Pareto- Walras, da un carteggio inedito, 1891-1901, Padua, 1960. p.116.

¹⁴ Guedo Sensini, corrispondenza di Vilfredo Pareto, Padua, 1948, p.61.

χρησιμότητα του. Σήμερα ο θρίαμβος είναι πλήρης. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Μπλογκ:

«Όταν διαμαρτυρόμαστε για τον φεταλισμό του Βαλράς πρέπει να θυμόμαστε ότι όλα τα οικονομικά στις μέρες μας είναι βαλρασιανά οικονομικά. Ειδικά οι μοντέρνες θεωρίες του χρήματος, του διεθνούς εμπορίου, της εργασίας και της οικονομικής ανάπτυξης είναι θεωρίες γενικής ισορροπίας σε απλοποιημένη μορφή. Επίσης, τα νέα οικονομικά ευημερίας είναι μια ανάπτυξη της γενικής ισορροπίας.»

Αλλά για λόγους ακρίβειας, για να είμαστε δίκαιοι απέναντι στον Παρέτο θα ήταν καλύτερο να ξαναγράψουμε την δήλωση και να πούμε ότι όλα τα οικονομικά σήμερα είναι βαλρασιανά- παρετιανά οικονομικά.

Αυτό που έκανε ο Βαλράς όπως ο Κοπέρνικος ήταν να δημιουργήσει για την οικονομική θεωρία ένα απλοποιημένο σύμπαν όπου τα αστέρια και όλοι οι πλανήτες του οικονομικού συστήματος να χωράνε. Ένα σύστημα στο οποίο όλες οι κινήσεις και αμοιβαίες επιρροές να καθορίζονται ταυτόχρονα αλλά πάνω από όλα ένα σύμπαν όπου η αλληλεπίδραση των οικονομικών φαινομένων είναι εμφανής.

Οι παραγωγοί, οι καταναλωτές και οι συντελεστές παραγωγής συναντώνται στο σύστημα του Βαλράς και οι τιμές των προϊόντων και παραγόντων, η παραγωγή και το κόστος καθορίζονται ταυτόχρονα. Ο Βαλράς έδειξε ότι το πρόβλημα επίλυσης όλων των εξισώσεων δεδομένων των αγνώστων θα μπορούσε να λυθεί θεωρητικά. Με τον ίδιο τρόπο εξήγησε πως οι δυνάμεις στις διάφορες αγορές ωθούν το σύστημα προς μία θέση ισορροπίας. Για αυτόν η ισορροπία ήταν ασταθής. Με την θεωρία του που ονομάζεται *tatonnement* ή ακόμα καλύτερα ανατροφοδότηση ο Βαλράς ανέλυσε την διαδικασία μέσω της οποίας αποδείχθηκε η ισορροπία. Έτσι έλυσε το πρόβλημα της απροσδιοριστίας. Το σύστημα του οδήγησε επίσης σε μια μοναδική λύση: Όχι πάντα αλλά κάτω από ορισμένες συνθήκες οδηγεί σε μία λύση η οποία είναι το ίδιο μοναδική όσο και οικονομικά σημαντική.

Καθώς οι σύγχρονοι του Κοπέρνικου δεν εκτίμησαν το σύστημα του παρότι μεγάλο μέρος της μοντέρνας αστρονομίας έχει εμπνευστεί από αυτό ο Βαλράς με εξαίρεση τον Παρέτο και μερικούς άλλους δεν προσέκλυσε πολλούς θαυμαστές για κάποιο διάστημα. Η ιδέα θεωρήθηκε άγονη και δεν είχε πρακτική χρήση. Η ιδέα της γενικής ισορροπίας ήταν υπερβολικά θεωρητική. Αλλά αυτό ήταν ακριβώς το σημείο όπου έλειπε: Ο Βαλράς έφτιαξε μια θεωρία που είχε σκοπό να θέσει όλο το οικονομικό σύστημα στη σωστή προοπτική. Δεν είχε ψευδαισθήσεις για την εμπειρική του αξία. Το εννοούσε μόνο για να παρουσιάσει μια δυναμική σύνθεση των καθαρών οικονομικών. Ακόμα και ο Ούγκο Ρίτσι που έγραψε με ενθουσιασμό για την θεωρία της γενικής ισορροπίας παραπονέθηκε ότι όλη η θεωρία δίνει την εντύπωση στο σύνολο της ενός μαγικού κάστρου που ικανοποιεί την φαντασία αλλά δίνει ελάχιστη βοήθεια στην επίλυση του προβλήματος στέγασης.¹⁵ Είναι αλήθεια ότι ο

¹⁵ "Pareto and pure Economics" in *Review of Economic Studies*, Vol. I, p.20.

Βαλράς είχε κάποια αόριστη ελπίδα ότι μία μέρα η θεωρία του θα μπορούσε να δοκιμαστεί εμπειρικά αλλά δε πρέπει να ήταν πολύ πεπεισμένος ότι αυτό θα μπορούσε να συμβεί. Ακόμα και ο Παρέτο που ήταν πιο εμπειρικός -τόσο πολύ ώστε με τις προσεγγίσεις του προσπάθησε να δώσει μια εμφάνιση της πραγματικότητας -απέκλεισε τη δυνατότητα αυτή δεδομένης της τρέχουσας κατάστασης της γνώσης.

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Παρέτο στην θεωρία της γενικής οικονομικής ισορροπίας χρονολογείται από το 1869 όταν παρουσίασε μια πολύ επιτυχημένη διατριβή που του χάρισε διδακτορικό στην μηχανική. Ασχολήθηκε με την ισορροπία των συμπαγών σωμάτων και ο πλήρης τίτλος του ο οποίος θεωρείται σημαντικός είναι ο ακόλουθος: “Θεμελιώδεις αρχές της θεωρίας ελαστικότητας των στερεών σωμάτων και ερωτήσεις για την ενσωμάτωση των διαφορετικών εξισώσεων που καθορίζουν την ισορροπία τους.”

Ως εξειδικευμένος μηχανικός σκέφτηκε αυτόματα την εξισορρόπηση των βαρών και των δυνάμεων τα οποία αν είναι ίσα και αντίθετα θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν την αμοιβαία δράση τους. Ο Παρέτο ανέλαβε το σύστημα από τον Βαλράς αλλά το απλοποίησε και το οδήγησε σε ένα υψηλότερο επίπεδο γενικότητας. Για τον Παρέτο ένα σύστημα γενικής οικονομικής ισορροπίας ήταν μια ειδική περίπτωση ενός πολύ μεγαλύτερου συστήματος το οποίο προέβλεπε την αμοιβαία εξάρτηση από όλα τα κοινωνικά φαινόμενα. Αυτό ήταν φυσικά ένα πολύ μεγαλύτερο σύμπαν και πολύ πιο δύσκολο να το διαχειριστεί κανείς από το βαλρασιανό. Αλλά για τον Παρέτο ακόμα πιο σημαντικό ήταν το όραμα που δημιούργησε αυτό το σύμπαν. Ένα σύμπαν που να τοποθετεί όλη την κοινωνική ζωή στην σωστή προοπτική. Στην ομιλία του στις ασημένιες εορταστικές εκδηλώσεις για τον επαγγελματισμό του στην Λοζάνη ανέφερε ότι είχε αισθανθεί την στιγμή που είχε αντιληφθεί την θεωρία της οικονομικής ισορροπίας. Ένιωσε ότι τα συμπεράσματα στα οποία έφτασε όσον αφορά την οικονομική αλληλεξάρτηση δεν θα μπορούσαν να επαληθευτούν εμπειρικά και έτσι ένιωσε την ανάγκη να στραφεί από την καθαρή οικονομία στην κοινωνιολογία.

Ήταν σχετικά εύκολο για έναν οικονομολόγο με την εκπαίδευση του Παρέτο και το όφελος της μοναδικής συμβολής του Βαλράς να φέρει σε νέα ύψη και τελειότητα ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα στην ιστορία της οικονομικής σκέψης. Την ίδια στιγμή είναι άδικο να θεωρήσουμε την συμβολή του Παρέτο μια βελτίωση του συστήματος του Βαλράς. Ήταν πολύ περισσότερο από αυτό γιατί εκτός από την προσθήκη σε αυτό και τη διόρθωση ορισμένων λαθών στην ανάλυση του Βαλράς όλη η θεώρηση του για την γενική ισορροπία είναι μοναδική και ακόμα και σήμερα όλη η προσέγγιση του στο πλάτος και στον σκοπό δεν είναι πάντα πλήρως κατανοητή.

Ο Παρέτο πράγματι στο σύστημα του Βαλράς προβλέπει μια στατική γενική οικονομική ισορροπία αλλά οι δυνάμεις μέσα στο σύστημα συγκεντρώνονται μαζί κάτω από τις αντίθετες δυνάμεις των εμποδίων (obstacles) και προτιμήσεων (tastes). Οι προτιμήσεις είναι τα θέλω είναι δυνάμεις ζήτησης από την άλλη πλευρά τα εμπόδια περιλαμβάνουν οτιδήποτε

μπορεί να εμποδίσει την ικανοποίηση των προτιμήσεων. Θα μπορούσαν να είναι τα γούστα των άλλων ή περιορισμένοι διαθέσιμοι πόροι. Αποτελούν επίσης τις δυνάμεις της προσφοράς. Έτσι στο Manuel εισάγει την γενική ισορροπία με μια απλή αναφορά : «Θα δούμε ότι αυτή η ισορροπία είναι αποτέλεσμα της αντίθεσης μεταξύ των προτιμήσεων των ανθρώπων και των εμποδίων για την ικανοποίησή τους. Η έρευνα μας περιλαμβάνει τρία ξεχωριστά μέρη; α. μια μελέτη των προτιμήσεων β. μια μελέτη των εμποδίων και γ. μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα στοιχεία αυτά συνδυάζονται για την επίτευξη ισορροπίας.»¹⁶ Αυτή η νέα φιλοσοφία ισορροπίας έχει σημασία και εφαρμογή που υπερβαίνει τις απαιτήσεις της γενικής οικονομικής ισορροπίας. Έχουμε εδώ τον παλιό νόμο της φυσικής όπου η δράση και η αντίδραση είναι ίσες και αντίθετες και μεταφράζονται σε ένα ευρύτερο φάσμα. Μεταφρασμένο σε οικονομική φρασεολογία οι προτιμήσεις ή επιθυμίες θα μπορούσαν να είναι απεριόριστες αλλά τα οικονομικά αγαθά είναι περιορισμένα. Η αλληλεπίδραση των προτιμήσεων και των εμποδίων εκτείνεται ακόμα μακρύτερα από το πεδίο της καθαρής οικονομίας. Οι προτιμήσεις θα μπορούσαν να είναι εν μέρει τουλάχιστον αποτέλεσμα πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων ενώ τα εμπόδια θα οφείλονται όχι μόνο σε κοινωνικά αλλά και σε θεσμικά αίτια. Μέσα στις προτιμήσεις και τα εμπόδια υπάρχει μια ολόκληρη γκάμα θετικών και αρνητικών στοιχείων που είναι προϊόν της κοινωνίας. Με τον τρόπο αυτό ο Παρέτο προσπάθησε να εισάγει μια γενική θεωρία της γενικής ισορροπίας.

Ήδη στο Cours οραματίστηκε ότι όλο το κοινωνικό σύνολο σχημάτισε ένα σύστημα που τα μέρη του συγκρατήθηκαν μέσω αμοιβαίας εξάρτησης¹⁷: «Συγκρίναμε την κοινωνία με ένα σύστημα φυσικών σημείων που υποβάλλονται σε ορισμένες δυνάμεις. Συχνά κανείς τα συγκρίνει με έναν ζωντανό οργανισμό. Η μια σύγκριση δεν αναιρεί την άλλη. Δεν υπάρχει κάτι παράνομο στο να συγκρίνουμε ένα πράγμα X με ένα Ψ κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και το Z με άλλες.... Η σύγκριση με ένα σύστημα σημαντικών σημείων είναι η μόνη που θα μπορούσε να εξηγήσει τις πολύπλοκες ενέργειες και αντιδράσεις των κοινωνικών φαινομένων που θα μας έδιναν μια σαφή εικόνα της γενικής και οικονομικής ισορροπίας. Ένα σύστημα υλικών σημείων επιτρέπει σε κάποιον να εξετάσει εικονικές κινήσεις. Θα μπορούσε να αναρωτηθεί ποια κίνηση λαμβάνει χώρα σε αυτό το σύστημα αν υποθέσουμε ότι ένα από τα σημεία του έχει μετατοπιστεί σύμφωνα με ένα ορισμένο πρότυπο. Η λειτουργία των ζωντανών οργανισμών είναι πολύ πιο άκαμπτη πολύ πιο καθορισμένη από ένα σύστημα υλικών σημείων.»

Οι ανθρώπινες κοινωνίες είναι δεμένες μεταξύ τους μέσα σε έναν ζωντανό οργανισμό με το σύστημα που συγκρατεί το σύνολο να μην είναι διαφορετικό από αυτό ενός μηχανισμού που λειτουργεί καλά αν και είναι πιο άκαμπτο. Μειώνοντας τις αντίθετες δυνάμεις μέσα στο σύστημα σε δύο γενικές, τις προτιμήσεις και τα εμπόδια μπορούμε να εξηγήσουμε όλες τις δυνάμεις καθιστώντας έτσι την θεωρία χρήσιμη ακόμα και πέρα από τα εμπόδια της καθαρής οικονομίας. Αυτό θα πρέπει να αρκεί για να πείσει ότι η φιλοσοφική

¹⁶ Vilfredo Pareto- Manuel – Chapter II. Section 14.

¹⁷ Vilfredo Pareto -Cours Vol II, Sec.619

προσέγγιση του Παρέτο στην θεωρία ήταν ουσιαστικά διαφορετική από του Βαλράς. Αλλά η συνεισφορά του Παρέτο ήταν ακόμα μεγαλύτερη από αυτό. Θα εξετάσουμε μερικές από τις διορθώσεις που έκανε στην θεωρία.

Έπειτα στο Cours που έχει την μεγαλύτερη επιρροή από τις δουλειές του Βαλράς διόρθωσε ένα βασικό λάθος στο Elements. Η ωφέλεια που εστίασε ο Παρέτο ήταν μια λειτουργία όχι μόνο των αγαθών που κατέχονται ή καταναλώνονται αλλά και των άλλων αγαθών. Ο Βαλράς αντίθετα πίστευε ότι η χρησιμότητα ήταν μια συνάρτηση μιας μεταβλητής μόνο. Ο Παρέτο παραδέχτηκε αντίθετα ότι η ωφέλεια ενός αγαθού εξαρτάται αποκλειστικά από την ποσότητα του μόνο αν οι διακυμάνσεις γύρω από το σημείο ισορροπίας ήταν μικρές.¹⁸ Αν και στο Cours ο Παρέτο ακολούθησε στενά τον Βαλράς όρισε την ισορροπία σε δυναμικούς όρους. Θεώρησε την ισορροπία ως μια κατάσταση που μπορεί να διαταραχθεί όταν οι συνθήκες είναι χαλαρές αλλά τότε ίσες και αντίθετες δυνάμεις θα την ωθούν πίσω σε μια θέση ανάπαυσης. Ο ορισμός αυτός ενσωματώθηκε στο Manuel αλλά μέχρι τότε οι δυνάμεις καθορίστηκαν ρητά από την άποψη των προτιμήσεων και των εμποδίων. Αυτός είναι ακόμα ο καλύτερος ορισμός της σταθερής ισορροπίας και κάποιιοι από τους πρωταγωνιστές σύγχρονους συγγραφείς στη θεωρία το υιοθετούν σχεδόν κατά λέξη.

Όπως ήδη τονίσαμε στο Manuel πρέπει να αναζητήσουμε την πραγματική συνεισφορά του Παρέτο στην οικονομική θεωρία γενικά και στην θεωρία της ισορροπίας πιο συγκεκριμένα. Εκεί οι αλλαγές που έφερε στο σύστημα του Βαλράς είναι ευδιάκριτες. Όπως βλέπουμε από τότε που ο Παρέτο έγραψε το Manuel εγκατέλειψε την μέτρηση της ωφέλειας και υιοθέτησε τις καμπύλες αδιαφορίας του Έτζγουορθ. Αντίθετα με τον Edgeworth ωστόσο δεν άντλησε τις καμπύλες από μια υπάρχουσα βασική επιφάνεια χρησιμότητας. Αντίθετα, εργάστηκε με τον τρόπο του από τους χάρτες αδιαφορίας στην λειτουργία των προτιμήσεων. Με αυτόν τον τρόπο απομάκρυνε την ανάγκη να εξετάσει οποιαδήποτε μέτρηση της χρησιμότητας και διαπροσωπικών συγκρίσεων της χρησιμότητας επίσης. Εφάρμοσε επίσης την τεχνική της καμπύλης αδιαφορίας όχι μόνο για την ισορροπία του καταναλωτή αλλά και για την ισορροπία του παραγωγού επίσης. Αυτό τον εξόπλισε με μία τελείως νέα προσέγγιση στην θεωρία. Μια άλλη σημαντική έννοια στην οποία υπερετερούσε ο Παρέτο ήταν η ιδέα της σταθερότητας. Ο Βαλράς θεωρούσε δεδομένο ότι η ισορροπία ήταν σταθερή. Σκέφτηκε λανθασμένα ότι οι παράγοντες ανταλλάσσονται αναπόφευκτα προς μια θέση ισορροπίας. Δεν οραματίστηκε καταστάσεις αστάθειας όπου η τάση είναι να μετακινηθεί όλο και πιο μακριά από αυτό. Ο Παρέτο αντίθετα έκανε ξεκάθαρο ότι η πρώτη ερώτηση που πρέπει κανείς να κάνει είναι αν η ισορροπία είναι σταθερή ή όχι. Ο ορισμός του για την σταθερότητα οδηγεί σιωπηρά σε μια σαφή κατανόηση της αστάθειας.

Για να συνοψίσουμε λοιπόν την συνεισφορά του Παρέτο πρώτον απλοποίησε το μοντέλο με το να ασχολείται μόνο με τις αντίθετες δυνάμεις των προτιμήσεων και των εμποδίων. Τα σημεία ισορροπίας βρίσκονται στα σημεία

¹⁸ Vilfredo Pareto – Cours Ch III. Sec. 197-198

τομής των δυνάμεων αυτών. Επίσης, έχει κάνει εκτεταμένη χρήση τεχνικών καμπύλης αδιαφορίας απλοποιώντας περισσότερο την ανάλυση. Η ιδέα της σταθερότητας είναι περισσότερο ακριβής και καλύτερα καθορισμένη από ότι στο Elements. Τέλος, η αλληλεξάρτηση των οικονομικών φαινομένων είναι πιο εμφανής από τη συμβολή του Βαλράς. Θα πρέπει επίσης να προσθέσουμε ότι σε αντίθεση με τον Βαλράς ο Παρέτο υποβάθμισε τα μαθηματικά στις σημειώσεις των Cours και Manuel, τα κράτησε κυρίως στο γνωστό παράρτημα της γαλλικής έκδοσης του Manuale. Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλισε ότι οι θεωρητικοί οικονομολόγοι θα ακολουθούσαν καλύτερα την διαδικασία της σκέψης του κάτι το οποίο βρήκαν ιδιαίτερα δύσκολο να κάνουν στην περίπτωση του Βαλράς. Ως αποτέλεσμα ακολούθησε το στυλ του σύγχρονου του Μάρσαλ.

Στη βιβλιογραφία συναντάμε έντονες συζητήσεις σχετικά με την συγκριτική υπεροχή της ανάλυσης του Παρέτο από αυτή του Βαλράς για την γενική ισορροπία. Όπως και σε παρόμοιες συζητήσεις είναι προφανής η προκατάληψη σχετικά με το ποιος από τους δύο αυτούς οικονομολόγους είναι ο καλύτερος. Στην περίπτωση του Παρέτο μερικοί από τους οπαδούς του εξέφρασαν έναν υπερβολικό ενθουσιασμό που πέρασε τα όρια της επιστημονικής νηφαλιότητας.

Ο φίλος του Πανταλεόνι εξέφρασε την γνώμη που μοιράζεται με μερικούς άλλους, ότι δεν υπάρχει τίποτα περισσότερο να ειπωθεί για την γενική οικονομική ισορροπία διότι είναι ένα κεφάλαιο της επιστήμης που έχει κλείσει. Άλλοι όπως ο Μπουσκέ ενώ θεώρησαν την συνεισφορά του Βαλράς μια από τις πιο σημαντικές δουλειές έκαναν σκληρή κριτική στην θεωρία του που δεν ήταν εντελώς αβάσιμη. Έτσι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνεισφορά του Παρέτο είναι ανώτερη από αυτή του Βαλράς. Αντικειμενικοί και ανεξάρτητοι παρατηρητές όπως ο Σέλιγκμαν¹⁹ συμφωνούν ότι η αντιμετώπιση της θεωρίας από το Παρέτο ήταν τουλάχιστον μια πιο εκλεπτυσμένη εκδοχή της γενικής ανάλυσης ισορροπίας του Βαλράς. Αλλά κανείς δεν μπορεί εύκολα να βρει καλύτερο τρόπο για να αξιολογήσει με λίγα λόγια τα πλεονεκτήματα του πρωτοποριακού έργου του Βαλράς και της σημαντικής συνεισφοράς του Παρέτο από το να αναφερθούμε στην άποψη του Φοσάτι σχετικά με αυτό το θέμα:²⁰

«Δεν θα πρέπει κανείς να ξεχνάει ότι αν η θεωρία της γενικής ισορροπίας είναι δημιούργημα του Βαλράς δεν είναι λιγότερο αλήθεια ότι το σύστημα του δεν θα μπορούσε να φτάσει στην τελειότητα χωρίς την δουλειά του Παρέτο.»

Θα ήταν λάθος να πιστέψουμε ότι ακόμα και σήμερα ο ενθουσιασμός για τις μοναδικές συνεισφορές του Βαλράς και Παρέτο είναι απόλυτος. Έχουμε ήδη δει την απογοήτευση του Ρίτσι. Ο Γιάνγκ βρήκε την θεωρία της γενικής οικονομικής ισορροπίας ως άγονες γενικεύσεις. Ο Ουλς εξέφρασε την λύπη του για το γεγονός ότι ο Βαλράς εκδιώχθηκε από το στόχο του-κοινωνική μεταρρύθμιση-από τα μαθηματικά που χρησιμοποίησε και ότι η μεγάλη συγκέντρωση σε συνθήκες ισορροπίας από τον Παρέτο και τον Βαλράς τους

¹⁹ Main Currents in modern economics, New York 1963, p.393.

²⁰ Review of the English Edition of Walras Elements, William Jaffe, Metroeconomica Vol VI (1954).

οδήγησε να παραμελήσουν μερικές αλληλεξαρτήσεις στο σύστημα. Ο Ουλς σε ένα άλλο έργο²¹ επεκτείνεται σε αυτό το σημείο. Πιστεύει ότι η έννοια της αλληλεξάρτησης είναι πολύ πιο σημαντική από την έννοια της γενικής ισορροπίας. Ο λόγος σύμφωνα με τον Ουλς είναι ότι η ισορροπία είτε είναι στατική είτε δυναμική πάντα υποδηλώνει μια ορισμένη επιστροφή προς την αντίθετη θέση. Αντίθετα η έννοια της αλληλεξάρτησης αν δεν επιδιώκει αυτή την επιστροφή στην σταθερότητα δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το υπονοεί. Ο Κιέν εξέφρασε την έκπληξη του για μια τέτοια κριτική για το μέγιστο πλεονέκτημα της θεωρίας δηλαδή την έμφαση που δίνει στην αλληλεξάρτηση. Εκτός αυτού μπορεί κάποιος να προσθέσει μόνο στην ανάλυση του Βαλράς ότι το σύστημα αναπόφευκτα κινείται προς την ισορροπία και συνεπώς η σταθερότητα του δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ο δυναμικός ορισμός του Παρέτο συνεπάγεται τουλάχιστον ασταθείς θέσεις.

Αλλά αν μπορεί κανείς να καταλάβει την σκέψη του καθηγητή Ουλς αναφέρεται σε όλα τα είδη των αλληλεξαρτήσεων κάποιες από τις οποίες δεν είναι καθαρά οικονομικές και οι οποίες ταυτόχρονα μπορεί να μην υποβάλλονται σε μαθηματική επεξεργασία. Είναι προφανές ότι και οι δύο ιδρυτές της Λωζάνης είναι υπεύθυνοι για την μεγάλη ακαμψία της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας και έμμεσα για την στείροτητα από την οποία η οικονομική θεωρία υποφέρει ως εργαλείο οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Αυτό που αποκαλείται δεύτερη σχολή της Λωζάνης φαίνεται να ενδιαφέρεται πολύ για αυτά τα προβλήματα και ασχολείται περισσότερο με αυτό που συνιστά κοινωνική ισορροπία παρά με μια καθαρά οικονομική ισορροπία.

❖ **Οικονομικά Ευημερίας**

Ο Παρέτο ήταν ο δημιουργός και εφευρέτης των οικονομικών της ευημερίας. Σύμφωνα με τον Παρέτο για την ύψιστη θέση ευημερίας η κοινωνία πρέπει να συμπεριφερθεί με τέτοιο τρόπο ώστε η ευημερία κάποιων να μην κερδίζεται σε βάρος κάποιων άλλων. Μόνο όταν όλα τα μέλη της κοινωνίας κερδίζουν επιτυγχάνεται η ευημερία και αυτό βέβαια συμβαίνει όταν υπάρχουν και κάποιες παραδοχές, όπως ότι η διανομή εισοδήματος είναι ιδανική, ή ότι η θέση της ισορροπίας κάτω από συνθήκες της τέλει ισορροπίας δεν είναι μόνο πιθανή αλλά και επιθυμητή από την κοινωνία. Το κριτήριο του Παρέτο είναι πολύ αποτελεσματικό στο να κρίνει αν μία προτεινόμενη αλλαγή είναι χρήσιμη ή όχι. Πολλά χρήσιμα αναλυτικά αποτελέσματα έχουν επιτευχθεί με την χρήση του εν λόγω κριτηρίου. Σίγουρα υπάρχουν περιορισμοί ειδικά όταν πρόκειται να εφαρμοστεί σε πολιτικές όπου κάποιος μπορεί να χάνει ενώ άλλος κερδίζει.

• **Βέλτιστο κατά Παρέτο και Οικονομικά ευημερίας**

Ο Παρέτο θεωρείται παγκοσμίως ως ο ιδρυτής των μοντέρνων οικονομικών μοντέλων κοινωνικής πρόνοιας. Κέρδισε αυτή τη διάκριση κυρίως λόγω της συμβολής που έκανε η οποία έγινε γνωστή με το όνομα βέλτιστο Παρέτο.

²¹ École de Lausanne, 1950, pp.35-36

Η ιδέα της οικονομικής ευημερίας δεν ήταν καθόλου ανύπαρκτη στα γραπτά των προκατόχων του αλλά κανένας συγγραφέας δεν προσπάθησε πριν τον Παρέτο να συσχετίσει διαφορετικά βέλτιστα που σχετίζονται με διαφορετικές κατανομές εισοδήματος και να κάνει συγκρίσεις μεταξύ τους. Μπορούμε να πούμε ότι η μόνη αξιολογική συνεισφορά από αυτή την άποψη ήταν ο φαινομενικός υπολογισμός του Μπένθαμ ο οποίος δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια ελκυστική φιλοσοφική έννοια που έλειπε από πρακτική χρησιμότητα. Υπονοούσε μια βασική μέτρηση της χρησιμότητας η οποία είχε νόημα αν επιτρέπονταν να γίνονται διαπροσωπικές συγκρίσεις χρησιμότητας. Έμμεσα απέφυγε το πρόβλημα με την υπόθεση ότι όλα τα άτομα έχουν ίδιες λειτουργίες εισοδήματος-χρησιμότητας. Ως αποτέλεσμα η συνολική ή η κοινωνική ευημερία γίνεται το άθροισμα της ευημερίας όλων των ατόμων ανεξάρτητα από τον πλούτο τους.²²

Ο σύγχρονος του Παρέτο Μάρσαλ εισήγαγε ή αναθεώρησε την έννοια του πλεονάσματος του καταναλωτή του Ντιπουίτ αλλά για άλλη μια φορά αυτή είναι μια ιδέα με περιορισμένες δυνατότητες.

Στο Manuel ο Παρέτο απομακρύνθηκε από την παραδοσιακή προσέγγιση της ευημερίας και διατύπωσε κριτήρια που είναι ανεξάρτητα από της διαπροσωπικές συγκρίσεις της χρησιμότητας. Αυτό έγινε ως αντίδραση στην φιλοσοφία του Μπένθαμ η οποία έφερε πολλούς περιορισμούς στην εξέλιξη της κοινωνίας και περιόρισε το νόημα της σε μια συγκεκριμένη σχολή σκέψης. Αυτό τον ώθησε να διατυπώσει κριτήρια ανεξάρτητα από οποιοδήποτε φιλοσοφικό ή ηθικό σύστημα σκέψης. Το σχετικό τμήμα στο Manuel που θα αποτελούσε βάση των νέων οικονομικών ευημερίας είναι το εξής : «Υπάρχουν δύο προβλήματα που πρέπει να λυθούν για να επιτευχθεί η μέγιστη ευημερία για μια συλλογικότητα. Δεδομένων ορισμένων κανόνων διανομής μπορούμε να ερευνήσουμε ποιες θέσεις σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες θα δώσουν την μεγαλύτερη ευημερία στα μέλη της συλλογικότητας. Ας εξετάσουμε μια συγκεκριμένη θέση και ας υποθέσουμε ότι μια πολύ μικρή κίνηση γίνεται συμβατή με τις σχετικές σχέσεις. Εάν με αυτόν τον τρόπο αυξάνεται η ευημερία όλων των ατόμων είναι φανερό ότι η νέα θέση είναι πιο συμφέρουσα για τον καθένα από αυτά. Είναι μειωμένη αν η ευημερία όλων των ατόμων μειωθεί. Η ευημερία κάποιων μπορεί να παραμείνει ίδια χωρίς να επηρεαστούν τα συμπεράσματα. Αν όμως από την άλλη πλευρά αυτή η μικρή κίνηση αυξάνει την ευημερία κάποιων άλλων δεν μπορεί να είναι καλό για την κοινότητα στο σύνολο της να κάνει τέτοια κίνηση. Καθορίζουμε μια θέση μέγιστης επιρροής ως μια κατάσταση που είναι αδύνατον να κάνουμε μια μικρή αλλαγή οποιοδήποτε είδους έτσι ώστε οι ωφέλειες όλων των ατόμων με εξαίρεση αυτών που παραμένουν σταθερές είτε να αυξηθούν είτε να μειωθούν.»²³

Στο “Trattato di Sociologia Generale” ο Παρέτο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ένας άπειρος αριθμός σημείων όπου επιτυγχάνονται τα μέγιστα των ωφελειών των ατόμων.²⁴ Αυτό βέβαια ακολουθεί τον ορισμό της

²² Blaug M. Economic Theory in Retrospect, Illinois 1968.

²³ Vilfredo Pareto – Manuel-Appendix Sec.89

²⁴ The mind and society, Sec 2128.

ευημερίας που δημιουργεί τη δυνατότητα ενός άπειρου αριθμού μη συγκρίσιμων βέλτιστων αποφεύγοντας έτσι τον ορισμό του Μπένθαμ που συνεπάγεται ένα μοναδικό κοινωνικό βέλτιστο.

Ως φυσική συνέπεια της ηθικής ουδετερότητας ο Παρέτο απέρριψε το πρόβλημα της βέλτιστης κατανομής του πλούτου ως ένα θέμα που αφορά την κοινωνική ηθική και όχι την οικονομία καθώς συνεπάγεται την σύγκριση ωφέλειας διαφορετικών ατόμων. Σύμφωνα με τον Παρέτο εναπόκειται στην κοινωνία μέσα σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο να αποφασίσει ποιο βέλτιστο μπορεί να ικανοποιήσει καλύτερα τις προσδοκίες του. Ως εκ τούτου μια βέλτιστη θέση ευημερίας θα μπορούσε να επιτευχθεί σε μια καπιταλιστική κοινωνία που ζει μέσα σε μια ανταγωνιστική οικονομία καθώς και σε μια συλλογική οικονομία με το δικό της κοινωνικό πλαίσιο. Το καθήκον του οικονομολόγου σύμφωνα με τον ίδιο είναι να ανακαλύψει μόνο τα μέγιστα της ωφέλειας για μια κοινότητα παρά την μέγιστη ωφέλεια της κοινότητας. Για να εκτιμήσουμε το τελευταίο πρέπει να είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε τις αποκλίσεις των διάφορων ατόμων και ακριβώς επειδή δεν μπορεί να συγκριθούν εφόσον είναι ετερογενείς ποσότητες δεν μπορεί να υπάρξει μέγιστη ωφέλεια για την κοινότητα.²⁵

Υπάρχουν ακόμα διάφορες ερμηνείες της σκέψης του Παρέτο για το θέμα αυτό αλλά υπάρχει μια γενική συναίνεση ως προς το τι αποτελεί το βέλτιστο κατά Παρέτο. Δηλώνει μια θέση ή σημείο έτσι ώστε οποιαδήποτε αλλαγή που κάνει κάποιους ανθρώπους καλύτερους κάνει κάποιους άλλους χειρότερους. Με άλλα λόγια αν επιτευχθεί μια τέτοια κατάσταση δεν είναι δυνατόν να αυξηθεί η ωφέλεια ορισμένων καταναλωτών χωρίς να μειωθεί η ωφέλεια των άλλων.

Έτσι το κριτήριο του Παρέτο οδηγεί σε ένα ιδανικό βέλτιστο εφόσον η κατανομή του εισοδήματος είναι επίσης ιδανική. Αν όχι τότε στο μόνο που βοηθάει είναι να κατανοήσουμε πως τα άτομα μπορούν να επιτύχουν την μέγιστη ευημερία εντός των ορίων των αντίστοιχων εισοδημάτων τους.

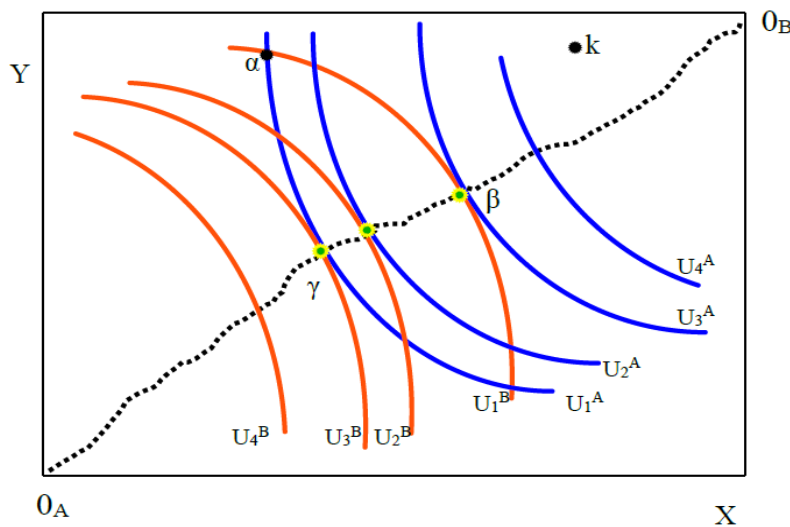
Αυτό θα μπορούσε να αποδειχθεί με την χρήση του γνωστού διαγράμματος Edgeworth.

Με βάση τις συναρτήσεις χρησιμότητας των ατόμων μπορούμε να απεικονίσουμε τις προτιμήσεις των ατόμων με καμπύλες αδιαφορίας στο σχήμα 1.1. Οι καμπύλες αδιαφορίας του Α έχουν σημειωθεί με το U_A και του ατόμου Β με το U_B. Όπως ξέρουμε η ευημερία ενός ατόμου αυξάνεται όταν βρίσκεται σε καμπύλη αδιαφορίας η οποία είναι πιο απομακρυσμένη από την αρχή των αξόνων. Άρα η καμπύλη αδιαφορίας U_{2A} δείχνει ανώτερο επίπεδο ευημερίας από την U_{1A}, κ.ο.κ. Το ίδιο και η καμπύλη αδιαφορίας U_{2B} δείχνει ανώτερο επίπεδο ευημερίας από την U_{1B}, κ.ο.κ.

Ας υποθέσουμε ότι η αρχική κατανομή των αγαθών Χ και Υ δίνεται π.χ. από το σημείο α. Το σημείο αυτό είναι πάνω στις καμπύλες αδιαφορίας U_{1A} και U_{1B} και μάλιστα σ' ένα σημείο τομής τους. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν

²⁵ The mind and society , Sec 2130.

είναι δυνατό με μια αναδιανομή των X και Y μεταξύ των ατόμων A και B που να βελτιώνει την ευημερία και των δύο ατόμων ή έστω την ευημερία του ενός ατόμου χωρίς να μειώνει την ευημερία του άλλου.

Διάγραμμα 1.1 Αριστοποίηση κατά Παρέτο στην ανταλλαγή

Από το διάγραμμα είναι σαφές ότι με μια ανακατανομή των X και Y το άτομο A μπορεί να μετακινηθεί από το σημείο α στο σημείο β, όπου το άτομο B παραμένει στην ίδια καμπύλη αδιαφορίας U_1^B αλλά το άτομο A μετακινείται σε μια ανώτερη καμπύλη αδιαφορίας την U_3^A . Έχουμε δηλαδή μια **βελτίωση κατά Παρέτο**. Τίθεται όμως και πάλι το ερώτημα αν μπορούμε να βελτιώσουμε επιπλέον την ευημερία του A χωρίς να μειωθεί η ευημερία του B. Είναι σαφές από το διάγραμμα ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει, αφού αυτό θα σήμαινε ότι αν η ευημερία του A αυξηθεί π.χ. στο επίπεδο της καμπύλης αδιαφορίας U_4^A θα πρέπει να μειωθεί η ευημερία του B γιατί θα βρεθεί σε μια χαμηλότερη καμπύλη αδιαφορίας. Ας σημειωθεί ότι το σημείο β είναι το σημείο επαφής των καμπυλών αδιαφορίας U_3^A και U_1^B . Μπορούμε να πούμε επομένως ότι το σημείο β είναι άριστο κατά Παρέτο, αφού η μετακίνηση από αυτό δεν μπορεί να βελτιώσει την ευημερία του ενός ατόμου χωρίς να μειώσει την ευημερία του άλλου.

Το σημείο αυτό όμως δεν είναι το μόνο άριστο κατά Παρέτο. Με το ίδιο σκεπτικό όπως πριν μπορούμε να δείξουμε ότι και το σημείο γ είναι άριστο κατά Παρέτο. Ξεκινώντας δηλαδή από ένα αυθαίρετο σημείο όπως το α είδαμε ότι μπορούμε να έχουμε μια σειρά από άριστα σημεία κατά Παρέτο. Το ίδιο θα μπορούσε να γίνει αν ξεκινούσαμε από ένα άλλο αυθαίρετο σημείο αρχικής κατανομής των X και Y, όπως π.χ. το k. Επαναλαμβάνοντας τη διαδικασία αυτή θα αποκτήσουμε ένα άπειρο αριθμό άριστων σημείων που θα είναι τα σημεία επαφής των καμπυλών αδιαφορίας των δύο ατόμων μέσα στο κουτί του Έτζγουορθ. Ενώνοντας τα σημεία αυτά αποκτούμε τη (διακεκομμένη) γραμμή $O_A O_B$, η οποία αποκαλείται **γραμμή άριστων σημείων**. Στα σημεία όμως επαφής των καμπυλών αδιαφορίας οι κλίσεις των δύο καμπυλών είναι ίσες και επειδή η κλίση της καμπύλης αδιαφορίας είναι ίση με τον οριακό λόγο υποκατάστασης μεταξύ των δύο αγαθών X και Y, ισχύει η σχέση

$$MRS^A_{xy} = MRS^B_{xy} \quad (1.1)$$

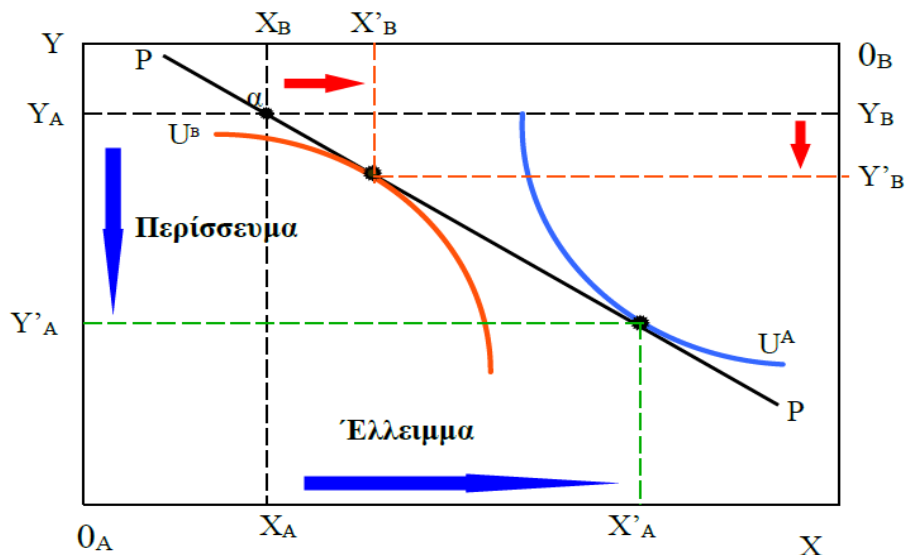
Αποτελεσματικότητα στην ανταλλαγή και ανταγωνιστικές αγορές

Από την πιο πάνω ανάλυση συναγάγαμε τις συνθήκες που διασφαλίζουν την μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας με βάση το κριτήριο του Παρέτο. Το ερώτημα όμως είναι κατά πόσο οι συνθήκες αυτές ικανοποιούνται από μια ανταγωνιστική αγορά. Με άλλα λόγια το ερώτημα είναι αν ισχύσει το πρώτο θεμελιώδες θεώρημα των οικονομικών της ευημερίας.

Όπως ξέρουμε σε μια ανταγωνιστική αγορά οι τιμές των αγαθών θεωρούνται δεδομένες για τους καταναλωτές και ο κάθε καταναλωτής, με δεδομένο το εισόδημα του, μεγιστοποιεί την ευημερία του με το να εξισώνει τον οριακό λόγο υποκατάστασης μεταξύ των αγαθών με το λόγο των τιμών τους. Έχουμε δηλαδή ότι

$$MRS_{XY} = \frac{P_X}{P_Y} \quad (1.2)$$

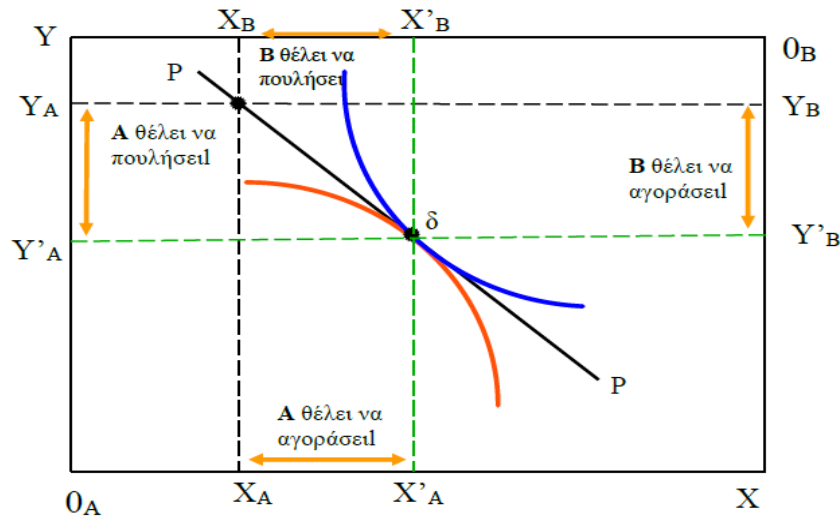
Για να δούμε αν πράγματι ισχύει το πρώτο θεμελιώδες θεώρημα σ' ένα πλαίσιο γενικής ισορροπίας θα χρησιμοποιήσουμε και πάλι το διάγραμμα-κουτί του Έτζγουορθ. Ας υποθέσουμε, όπως και πριν, ότι έχουμε μια αρχική κατανομή στο σημείο α και ο λόγος των τιμών των δύο αγαθών δίνεται από τη γραμμή PP στο διάγραμμα 1.2. Στην αρχική κατανομή στο σημείο α, το άτομο Α έχει 0AΥΑ από το Υ και 0ΑΧΑ από το Χ. Το Β άτομο έχει αντίστοιχα 0ΒΧΒ από το Χ και 0ΒΥΒ από το Υ, με τον περιορισμό ότι $X_A + X_B = \bar{X}$, $Y_A + Y_B = \bar{Y}$

Διάγραμμα 1.2. Ανταλλαγή και ανταγωνιστική αγορά

Με δεδομένες όμως τις προτιμήσεις των δύο ατόμων, όπως αυτές απεικονίζονται από τις καμπύλες αδιαφορίας U^A και U^B , το άτομο Α επιθυμεί 0AΥ'Α από το Υ και 0AΧ'Α από το Χ, ενώ το άτομο Β επιθυμεί 0BΧ'Β από το Χ και 0BΥ'Β από το Υ. Άρα με βάση την αρχική κατανομή στο α το άτομο Α έχει περίσσειμα από το αγαθό Υ ίση με την απόσταση YAY'_A και έλλειμμα από το

X κατά την ποσότητα $XAX'A$. Παρόμοια, το άτομο B έχει περίσσειμα από το αγαθό X ίσο με την απόσταση $XBX'B$ και έλλειμμα από το Y ίσο με $YBY'B$. Τα άτομα θα αρχίσουν επομένως την ανταλλαγή μέχρις ότου οι οριακοί λόγοι υποκατάστασης των δύο ατόμων, μεταξύ των δύο αγαθών, εξισωθούν ώστε να μην υπάρχει πλέον κίνητρο για ανταλλαγή. Αυτό θα οδηγήσει στο σημείο δ

Διάγραμμα 1.2 Αποτελεσματικότητα στην ανταλλαγή και αποτελεσματική αγορά

όπου οι δύο καμπύλες αδιαφορίας εφάπτονται μεταξύ τους και με τη γραμμή τιμών PP. Στο σημείο αυτό ο οριακός λόγος υποκατάστασης μεταξύ των δύο αγαθών είναι ίσος με το λόγο των τιμών των δύο αγαθών και αυτός είναι ο ίδιος και για τα άτομα. Έχουμε δηλαδή τη σχέση

$$MRS^A_{xy} = MRS^B_{xy} = \frac{P_x}{P_y} \quad (1.3)$$

Η σχέση αυτή επιβεβαιώνει ότι πράγματι η ανταγωνιστική οικονομία οδηγεί σε μια συνθήκη στην οποία ο οριακός λόγος υποκατάστασης μεταξύ των δύο αγαθών είναι ο ίδιος για τα δύο άτομα, συνθήκη (1.1) που μεγιστοποιεί την κοινωνική ευημερία.

Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή

Ας δούμε τώρα πως η οικονομία που εξετάζουμε παράγει τα δύο αγαθά X και Y με τη χρήση δύο συντελεστών παραγωγής K (κεφάλαιο) και L (εργασία), τα οποία είναι σε ανελαστική προσφορά και έχουμε πλήρη απασχόληση τους. Ως βασικό εργαλείο ανάλυσης θα χρησιμοποιήσουμε και πάλι το διάγραμμα-κουτί των Έτζγουορθ- Μπούουλι.

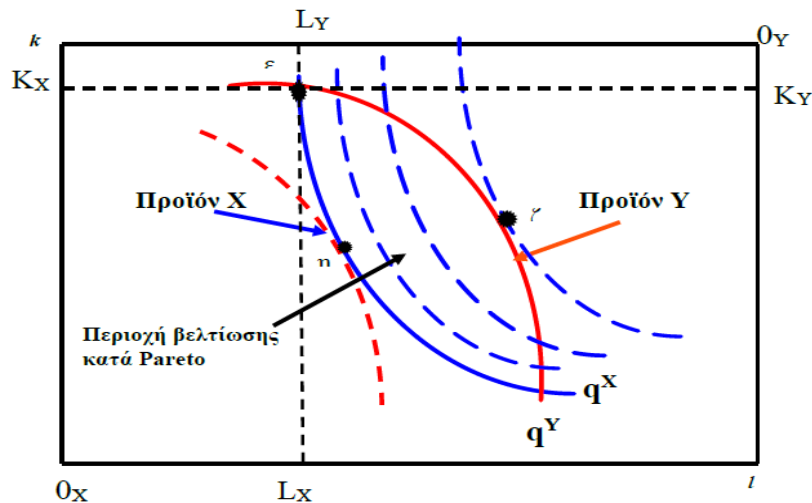
Οι συναρτήσεις παραγωγής των δύο αγαθών, που χαρακτηρίζονται από σταθερές αποδόσεις κλίμακας, δίνονται από τις σχέσεις

$$X = F(L_x, K_x) \text{ και } Y = G(L_y, K_y)$$

Με τον περιορισμό

$$\bar{L} = L_x + L_y \text{ και } \bar{K} = K_x + K_y$$

Ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία με την ανάλυση για την αποτελεσματικότητα στην ανταλλαγή, ξεκινούμε με το ακόλουθο διάγραμμα 1.3.

Διάγραμμα 1.3 Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή

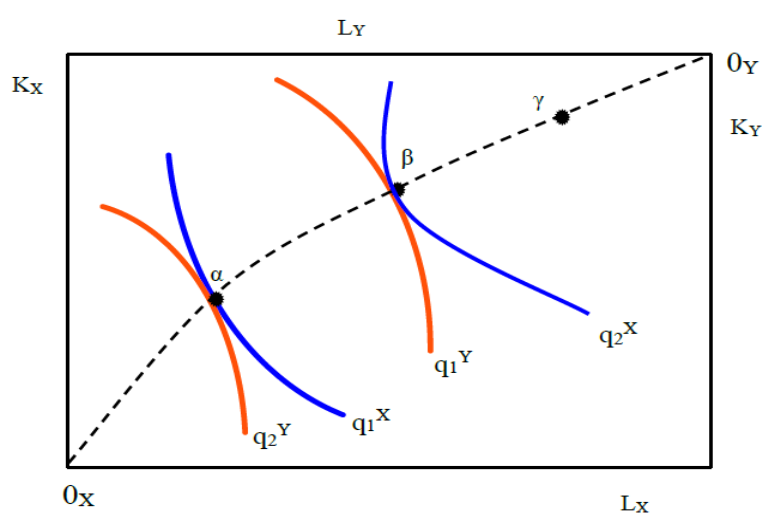
Με αρχή το 0X μετρούμε στον οριζόντιο άξονα την ποσότητα της εργασίας, συνολική ποσότητα 0Xl και στον κάθετο άξονα την ποσότητα του κεφαλαίου (συνολική ποσότητα 0Xk που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του X. Ανάλογα, με αρχή το 0Y μετρούμε τις ποσότητες εργασίας και κεφαλαίου που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του Y.

Ας υποθέσουμε ότι η αρχική κατανομή των συντελεστών μεταξύ των επιχειρήσεων που παράγουν τα X και Y είναι εκείνη που απεικονίζεται από το σημείο ε, δηλαδή για την παραγωγή του X έχουμε 0XKX κεφάλαιο και 0XlX εργασίας και οι υπόλοιπες ποσότητες είναι για την παραγωγή του Y. Οι καμπύλες ίσης παραγωγής (οι κυρτές προς την αρχή 0X qX, δείχνουν τους συνδυασμούς ποσοτήτων κεφαλαίου (K) και εργασίας (L) που απαιτούνται για την παραγωγή ορισμένης ποσότητας του αγαθού X και αντίστοιχα οι καμπύλες ίσης παραγωγής qY τους συνδυασμούς K και L για την παραγωγή του Y. Για το X όσο πιο μακριά είναι από την αρχή 0X η καμπύλη, τόσο μεγαλύτερη είναι η παραγόμενη ποσότητα και το ίδιο ισχύει αντίστοιχα και για το Y. Οι συντελεστές παραγωγής είναι σε πλήρη απασχόληση και άρα κάθε σημείο μέσα στο διάγραμμα-κουτί αποτελεί μια πιθανή κατανομή τους.

Το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι αν η αρχική κατανομή κεφαλαίου και εργασίας είναι αποτελεσματική. Είναι σαφές από το διάγραμμα ότι το ε δεν είναι αποτελεσματικό. Με μια αναδιάταξη του κεφαλαίου και της εργασίας είναι δυνατό να αυξηθεί η ποσότητα του X χωρίς να μειωθεί η παραγωγή του Y. Ένα τέτοιο σημείο είναι το ζ. Ένα άλλο σημείο στο οποίο έχουμε αύξηση της παραγωγής του Y, χωρίς να μειωθεί η παραγωγή του X είναι το η.

Παρατηρούμε δηλαδή ότι μια μετακίνηση από το ϵ προς τα σημεία ζ και η έχουμε **βελτίωση κατά Παρέτο**. Άρα η κατανομή στο σημείο ϵ δεν είναι άριστη. Είναι όμως τα σημεία ζ και η άριστα κατά Παρέτο; Η απάντηση είναι θετική αφού η επιπλέον αύξηση της παραγωγής του ενός αγαθού δεν μπορεί να γίνει χωρίς τη μείωση της παραγωγής του άλλου αγαθού. Άρα τα σημεία ζ και η είναι άριστα κατά Παρέτο. Αν συνεχίσουμε την ίδια διαδικασία και με άλλες αρχικές κατανομές κεφαλαίου και εργασίας θα αποκτήσουμε ένα άπειρο αριθμό άριστων σημείων, οι οποίοι είναι πάνω στη γραμμή άριστων σημείων την $OXOY$ στο διάγραμμα 1.4.

Είναι σαφές ότι όλα τα σημεία στη γραμμή άριστων σημείων είναι σημεία επαφής των καμπυλών ίσου προϊόντος, δηλαδή στα σημεία αυτά οι κλίσεις των εφαπτόμενων είναι ίσες.

Διάγραμμα 1.4 Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή

Όπως ξέρουμε η κλίση μιας καμπύλης ίσης παραγωγής δείχνει, σε κάθε της σημείο, την αύξηση (μείωση) του κεφαλαίου (εργασίας) που απαιτείται για να αντισταθμίσει μια μικρή μείωση (αύξηση) της εργασίας (κεφαλαίου), ώστε το επίπεδο παραγωγής να μείνει αμετάβλητο. Η κλίση αυτή λέγεται *οριακός λόγος τεχνικής υποκατάστασης* μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, ($MRTSKL$) και είναι η σχετική αξία της τελευταίας (οριακής) μονάδας του κεφαλαίου σε σχέση με την τελευταία (οριακή) μονάδα εργασίας. Η αξία που έχει για μια επιχείρηση η μεταβολή της εργασίας κατά μια μονάδα είναι η μεταβολή που προκαλείται στο προϊόν, δηλαδή το οριακό προϊόν (MP). Το ίδιο ισχύει και για το κεφάλαιο. Άρα, μπορούμε να πούμε ότι ο οριακός λόγος τεχνικής υποκατάστασης μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας είναι ίσος με το λόγο των οριακών τους προϊόντων, δηλαδή:

$$MRTS_{KL} = \frac{MPL}{MPK}$$

Επειδή όπως είδαμε στα άριστα σημεία οι κλίσεις των καμπυλών ίσου προϊόντος είναι ίσες, αυτό σημαίνει ότι η αποτελεσματικότητα στην παραγωγή

ικανοποιείται όταν ο οριακός λόγος τεχνικής υποκατάστασης μεταξύ των συντελεστών παραγωγής είναι ο ίδιος για όλα τα αγαθά, δηλαδή

$$MRTS_{KL}^x = MRTS_{KL}^y \quad (1.4)$$

Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή και ανταγωνιστικές αγορές

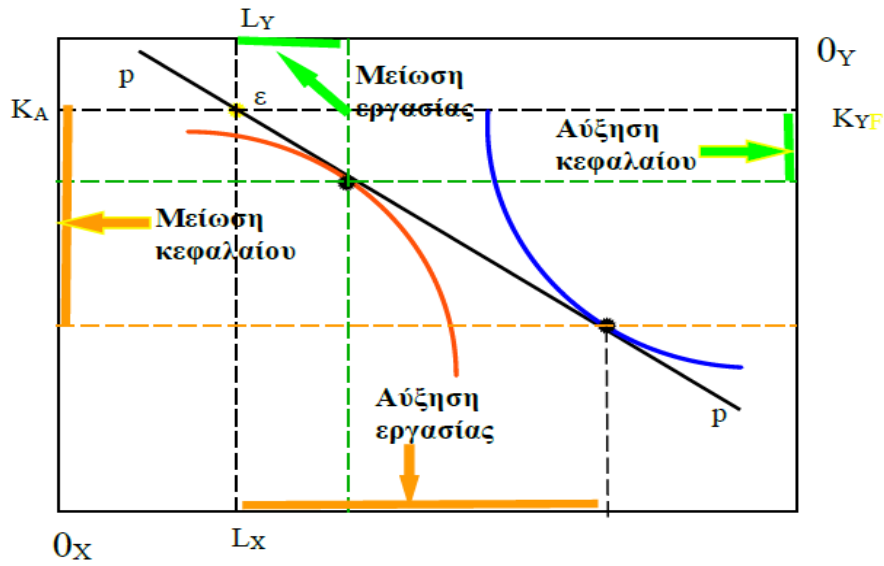
Ξέρουμε από τη μικροοικονομική ανάλυση ότι κάθε επιχείρηση, για να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της θα απασχολεί τους συντελεστές παραγωγής με τέτοιο τρόπο ώστε ο οριακός λόγος υποκατάστασης μεταξύ των συντελεστών να είναι ίσος με το λόγο των τιμών των συντελεστών. Με απλά λόγια η επιχείρηση μεγιστοποιεί τα κέρδη της στο σημείο επαφής της καμπύλης ίσου προϊόντος με τη γραμμή ίσου κόστους, ισχύει δηλαδή η σχέση:

$$MRTS_{KL} = \frac{w}{r}$$

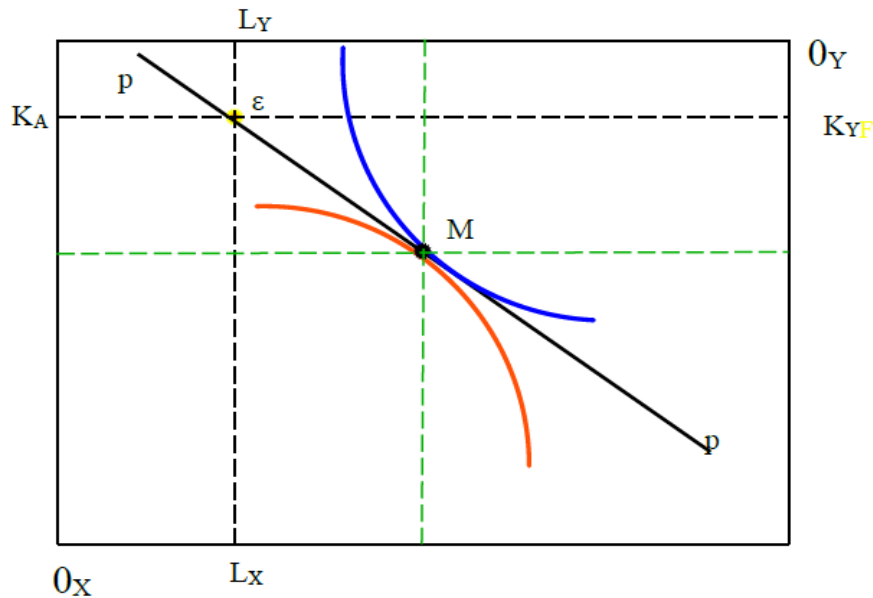
Όπως και στην περίπτωση της ανταλλαγής, ας υποθέσουμε ότι η αρχική κατανομή των συντελεστών είναι στο σημείο ε (Διάγραμμα 1.5) και ο λόγος των τιμών κεφαλαίου (r) και εργασίας (w), που είναι δεδομένος για τις επιχειρήσεις στις ανταγωνιστικές αγορές, απεικονίζεται από τη γραμμή pp. Με δεδομένη την τεχνολογία της παραγωγής όπως αυτή απεικονίζεται από τις καμπύλες ίσου προϊόντος στο διάγραμμα 1.5, παρατηρούμε ότι η αρχική κατανομή του κεφαλαίου και της εργασίας δεν ικανοποιούν τις ανάγκες των επιχειρήσεων για συντελεστές παραγωγής. Είναι σαφές από το διάγραμμα ότι για την παραγωγή του X υπάρχει πλεόνασμα του κεφαλαίου και έλλειψη εργασίας. Θα αρχίσει επομένως μια μετατόπιση συντελεστών μεταξύ παραγωγής του X και Y μέχρις ότου η ζήτηση συντελεστών είναι ίση με την προσφορά. Η τελική ισορροπία απεικονίζεται στο διάγραμμα 1.6, (σημείο M) όπου είναι φανερό ότι οι καμπύλες ίσου προϊόντος των αγαθών X και Y εφάπτονται μεταξύ τους και με τη γραμμή των τιμών των δύο συντελεστών. Ισχύει δηλαδή η σχέση

$$MRTS_{KL}^X = MRTS_{KL}^Y = \frac{w}{r}$$

η οποία ικανοποιεί τη συνθήκη για αριστοποίηση κατά Παρέτο.

Διάγραμμα 1.5 Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή και ανταγωνισμός

**Διάγραμμα 1.6 Αποτελεσματικότητα στην παραγωγή και ανταγωνισμός
Συνολική αποτελεσματικότητα**

Από την πιο πάνω ανάλυση είδαμε ότι μια ανταγωνιστική αγορά στα αγαθά και στους συντελεστές της παραγωγής οδηγεί σε επίτευξη αριστοποίησης κατά Παρέτο τόσο στην παραγωγή όσο και στην ανταλλαγή των αγαθών. Την ανάλυση όμως αυτή την κάναμε χωριστά για την ανταλλαγή (κατανάλωση) και την παραγωγή. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν μπορούμε ταυτόχρονα να έχουμε αριστοποίηση στην κατανάλωση και στην παραγωγή και αν αυτό το επιτυγχάνει ένα σύστημα ανταγωνιστικών αγορών.

Μια σημαντική συμβολή στην οικονομία τη ευημερίας έγινε από τον Άρρου.²⁶ Στο συμπόσιο Μπέρκερλι αποδεικνύεται ότι γενικά ο ανταγωνιστικός μηχανισμός ικανοποιεί το κριτήριο Παρέτο και ότι κάθε ανταγωνιστική ισορροπία είναι βέλτιστη κατά Παρέτο. Αλλά επίσης προειδοποίησε ότι κάθε βέλτιστη θέση του Παρέτο δεν είναι αναγκαστικά μια ανταγωνιστική ισορροπία. Το βέλτιστο κατά Παρέτο θα μπορούσε στην πραγματικότητα να επιτευχθεί σε οικονομίες που περιέχουν μονοπωλιακά στοιχεία. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί είτε επειδή τα εν λόγω μονοπώλια είναι απόλυτα διακριτικής φύσης είτε επειδή η κυβέρνηση ρυθμίζει αυτά τα μονοπώλια επιβάλλοντας ανώτατο όριο στις τιμές ή χρησιμοποιώντας κάποια άλλη μέθοδο. Το σημαντικό πράγμα που πρέπει να θυμόμαστε είναι ότι όσο πληρούνται συνθήκες επαφής η οικονομία θα βρίσκεται στο βέλτιστο σημείο του Παρέτο. Αυτό χρειάζεται ωστόσο κάποιες περεταίρω εξηγήσεις.

Κατά κανόνα το μονοπώλιο, το ολιγοπώλιο και άλλες μορφές ατελούς ανταγωνισμού θα παράγουν κατανομές πόρων που δεν είναι Παρέτο βέλτιστες. Η ισότητα $P=MC$ που συμβαίνει κανονικά σε μια άριστα ανταγωνιστική ισορροπία γενικά απουσιάζει κάτω από τέλειες συνθήκες ανταγωνισμού. Αυτό το κριτήριο είναι απαραίτητο για την βέλτιστη αποτελεσματικότητα του Παρέτο στον παραγωγικό τομέα της οικονομίας. Ωστόσο σε μια μη ανταγωνιστική αγορά είναι φυσιολογικό να υπερβαίνει το οριακό κόστος η τιμή. Παρόλα αυτά ακόμα και σε μια ατελή αγορά θα μπορούσαμε να απεικονίσουμε καταστάσεις όπου η ισότητα μεταξύ τιμής και οριακού κόστους θα μπορούσε να υπάρξει:

A. Η τιμή ισούται με το οριακό κόστος στην περίπτωση ενός απόλυτα διακριτικού μονοπωλίστα. Είναι αλήθεια ότι στην περίπτωση αυτή τα κέρδη όλα πάνε στον πωλητή αλλά παρόλα αυτά είναι μια βέλτιστη κατάσταση Παρέτο.

B. Αν η κυβέρνηση επιβάλλει ανώτατο όριο στην μονοπωλιακή τιμή έτσι ώστε η επίσημη τιμή να είναι ίση με το οριακό κόστος του μονοπωλίου και ως εκ τούτου ο μονοπωλίστας αναγκάζεται να αυξήσει την παραγωγή, για ακόμα μια φορά το βέλτιστο Παρέτο επικρατεί.

Γ. Η τρίτη περίπτωση αφορά ένα διμερές μονοπώλιο με έναν μονοπωλιακό αγοραστή στη μία πλευρά και ένα μονοπωλιακό πωλητή στην άλλη. Αν οι δύο αποφασίσουν να μεγιστοποιήσουν το κοινό τους κέρδος τότε οι ποσότητες εισροών και εκροών και τα κόστη τους θα είναι όμοιες με εκείνες που συνήθως επιτυγχάνονται υπό τον τέλειο ανταγωνισμό. Αν επιτευχθεί μια τέτοια θέση τότε θα είναι βέλτιστη κατά Παρέτο.

Πρέπει τώρα να στραφούμε στο πρόβλημα των εξωτερικών επιπτώσεων -εξωτερικές οικονομίες και δυσοικονομίες -που έχουν μελετηθεί εκτενώς. Οποτε δηλώνουμε ότι η τιμή ισορροπίας ισούται με το οριακό κόστος των διάφορων επιχειρήσεων υποθέτουμε ότι τα αντίστοιχα ποσοστά μετασχηματισμού των προϊόντων αυτών των επιχειρήσεων είναι τα ίδια. Αν ισχύει κάτι τέτοιο πρέπει επίσης να προκύπτει ότι το κόστος ευκαιρίας είναι το ίδιο τόσο από ιδιωτική όσο και από κοινωνική άποψη. Αλλά αυτό ισχύει μόνο αν απουσιάζουν οι

²⁶ An extension of the Basic Theorem of Classical Welfare Economics, J. Neyman, "Proceedings of the second Berkley Symposium on Mathematical Statistics and Probability", pp. 507-532.

εξωτερικές οικονομίες και δυσοικονομίες. Αν αντίθετα υπάρχουν αυτές οι εξωτερικές επιπτώσεις τότε οι επιχειρήσεις θα έχουν διαφορετικές λειτουργίες κόστους. Κάθε επιχείρηση θα εξακολουθεί να μεγιστοποιεί τα κέρδη της εξισώνοντας την τιμή με το οριακό κόστος αλλά ορισμένες επιχειρήσεις θα επιβαρύνονται με υψηλότερο συνολικό κόστος από άλλες.

Τώρα από την άποψη της κοινωνίας στο σύνολο της, η ευημερία θα μεγιστοποιηθεί αν μεγιστοποιηθεί και η διαφορά μεταξύ των κοινωνικών παροχών και του κοινωνικού κόστους. Με άλλα λόγια η τιμή δεν πρέπει να είναι ίση με το οριακό κόστος κάθε επιμέρους επιχείρησης αλλά με το κοινωνικό οριακό κόστος που πρέπει να αυξηθεί. Σε αυτή την περίπτωση η ατομική μεγιστοποίηση δεν εξασφαλίζει την βέλτιστη ωφέλεια του Παρέτο. Οι καμπύλες αδιαφορίας των καταναλωτών θα είναι εφαπτόμενες όχι στην καμπύλη μετασχηματισμού της μεμονωμένης επιχείρησης αλλά στις καμπύλες μετασχηματισμού του προϊόντος της κοινωνίας. Μια από αυτές τις συνέπειες αυτού του γεγονότος είναι ότι όσον αφορά την κοινωνία είναι σημαντικό να μετρηθούν οι εναλλακτικές λύσεις που παραλείπονται όταν παράγεται μια πρόσθετη μονάδα εμπορεύματος.

Πως μπορεί η κοινωνία να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξη της βέλτιστης αποτελεσματικότητας του Παρέτο εάν υπάρξουν εξωτερικές αντιδράσεις; Η λύση βρίσκεται στην μαρσαλιανή ανάλυση αυτών των καταστάσεων. Η κοινωνία θα έπρεπε να χορηγεί ανά μονάδα επιδοτήσεις έτσι ώστε οι εταιρείες και οι βιομηχανίες που βρίσκονται σε εξωτερικές οικονομίες θα μπορούν να επεκτείνουν τις εξαγωγές τους ενώ θα επιβάλουν ανά μονάδα φόρους προκειμένου να μειώσουν τα κέρδη των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών που καταγράφουν εξωτερικές δυσχέρειες.

Ένα τελευταίο πρόβλημα: Ορισμένες επιχειρήσεις που λειτουργούν υπό αυτές τις συνθήκες θα μειώσουν τα κέρδη τους και θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει αν μια τέτοια κατάσταση είναι κοινωνικά αποδεκτή. Η λύση είναι να διαπιστωθεί ότι τα συνολικά κέρδη ανακατανέμονται μεταξύ των μεμονωμένων επιχειρήσεων. Για τον σκοπό αυτό θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν φόροι και επιδοτήσεις οι οποίες θα επηρεάσουν μόνο τα πάγια έξοδα, το μεταβλητό κόστος θα παραμείνει το ίδιο και συνεπώς τα επίπεδα δραστηριότητας των επιχειρήσεων δεν θα επηρεαστούν. Με αυτό τον τρόπο η κοινωνία θα εξασφαλίσει ότι α. το βέλτιστο κατά Παρέτο επιτυγχάνεται και β. θα επέλθει ανακατανομή των κερδών ως αποτέλεσμα μιας μετακίνησης προς την βέλτιστη ανακατανομή του Παρέτο.

Μέχρι στιγμής έχουμε δει την φύση και τη συνάφεια του κριτηρίου Παρέτο. Οι περιορισμοί του είναι εμφανείς επειδή αποκλείουν καταστάσεις στις οποίες ορισμένα άτομα θα μπορούσαν να γίνουν καλύτερα σε βάρος άλλων. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ο Barone στο περίφημο άρθρο του για το κολεκτιβιστικό κράτος 1908 εξέφρασε αυτή την απορία. Σύμφωνα με τον Μπαρόν θα υπάρχει πάντα μια βελτίωση αν οι κερδισμένοι αντισταθμίσουν τους ηττημένους ώστε μετά την αλλαγή οι κερδισμένοι είναι καλύτεροι και οι ηττημένοι δεν είναι χειρότεροι. Το επιχείρημα αυτό άνοιξε το δρόμο για διάφορα

κριτήρια αντιστάθμισης τα σημαντικότερα από τα οποία διαμόρφωσαν οι Καλντόρ, Χικς , Σιτόφσκι.

Το κριτήριο Καλντορ²⁷ είναι ουσιαστικά παρόμοιο με του Μπαρόν. Ο Καλντόρ υποστηρίζει ότι μια αλλαγή είναι μια βελτίωση στην ευημερία αν οι κερδισμένοι αποτιμήσουν τα κέρδη τους σε ένα ποσό που υπερβαίνει το ποσό στο οποίο οι ηττημένοι αξιολογούν τις απώλειες τους. Το κριτήριο Σιτοφκσι²⁸ ή αλλιώς διπλό κριτήριο δηλώνει ότι η κατάσταση Χ είναι προτιμότερη από την Υ αν οι κερδισμένοι μπορούν να αντισταθμίσουν τους ηττημένους και ταυτόχρονα οι ηττημένοι δεν μπορούν να δωροδοκήσουν τους κερδισμένους για να κάνουν αλλαγή.

Όλα αυτά τα κριτήρια έχουν ένα σοβαρό ελάττωμα , ότι δεν υποθέτουν πραγματικές πληρωμές. Η αντιστάθμιση είναι μόνο δυνητική και κατά συνέπεια δέχονται εμμέσως τουλάχιστον την επικρατούσα κατανομή εισοδήματος ως μέτρο σχετικής ισχύος. Εάν η κατανομή του εισοδήματος είναι τέτοια ώστε οι χαμένοι να έχουν χαμηλότερο εισόδημα από τους κερδισμένους αυτό θα μπορούσε να σημαίνει σημαντική απώλεια για τους τελευταίους και μικρή απώλεια για τους πρώτους. Για αυτό για τα κριτήρια πρέπει οι χαμένοι να αντισταθμίζονται ασταμάτητα. Μια άλλη δυσκολία με αυτά τα κριτήρια είναι ότι όλα συνεπάγονται μια διαπροσωπική σύγκριση σε χρηματική βάση την οποία ο Παρέτο προσπάθησε να αποφύγει.

- **Λειτουργία κοινωνικής ευημερίας**

Λαμβάνοντας υπόψη τις απαιτούμενες προϋποθέσεις η βέλτιστη αποτελεσματικότητα του Παρέτο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για ένα μέγιστο όριο ευημερίας αλλά δεν είναι αρκετό. Με άλλα λόγια κάτω από οποιοδήποτε σύστημα αν τηρούνται οι κανόνες του παιχνιδιού δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην ικανοποιούνται οι προϋποθέσεις βελτιστοποίησης του Παρέτο. Αλλά για να ανταποκριθεί αυτή η αποτελεσματικότητα σε ένα κοινωνικό βέλτιστο απαιτείται μια σαφής λειτουργία ευημερίας. Αυτή η λειτουργία θα μπορούσε να δημιουργηθεί από την κοινωνία εν γένει ή από την συγκροτημένη κυβέρνηση της ή ακόμα και από μια ομάδα που είναι αρκετά ισχυρή για να την επιβάλλει. Αν η λειτουργία έχει στόχο την μεγιστοποίηση της γενικής ευημερίας όλων των μελών της κοινωνίας ή την ευημερία μιας συγκεκριμένης τάξης ή κλίκας είναι μια απόφαση στην οποία ο οικονομολόγος δεν έχει μεγάλο λόγο. Αλλά από τη στιγμή που θα καθιερωθεί η λειτουργία της κοινωνικής ευημερίας οι συνθήκες βελτιστοποίησης του Παρέτο είναι ένας σαφής οδηγός για να μας καταστήσει κατανοητό με ποιο τρόπο θα μπορούσε να επιτευχθεί η μέγιστη κοινωνική ευημερία.

²⁷ N. Kaldor "A note on Tarrifs and the Terms of Trade" *Economica* Vol VII, Hicks and little formulated criteria.

²⁸ N. Kaldor "A note on Tarrifs and the Terms of Trade" *Economica* Vol VII, Hicks and little formulated criteria.

❖ **Νόμος Παρέτο**

Η άλλη πρωτοποριακή έρευνα του Παρέτο ήταν ο νόμος διανομής του εισοδήματος που ανακάλυψε εμπειρικά και που περισσότερο από κάθε άλλο του επίτευγμα ενίσχυσε την φήμη του. Ο Παρέτο υποστήριξε ότι από ένα επίπεδο και έπειτα η διανομή του εισοδήματος ήταν άκαμπτη και ακολουθούσε ένα σαφές μοτίβο. Αυτό υπονοούσε την ύπαρξη ενός φυσικού οικονομικού νόμου σύμφωνα με τον οποίο η ανισότητα δεν θα μπορούσε να περιοριστεί απλά με την αλλοίωση της διανομής εισοδημάτων, αλλά κάνοντας παραγωγή πιο γρήγορη από τον πληθυσμό. Αρχικά όταν ανακάλυψε τον νόμο του Παρέτο υποστήριξε ότι ήταν εφαρμόσιμος μόνο στις χώρες που είχε μελετήσει τα στοιχεία τους, αργότερα ωστόσο εξέφρασε την πίστη ότι αυτό θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε όλες τις χώρες. Η μη επιστημονική γενίκευση προέκυψε εν μέρει από το γεγονός ότι ο Παρέτο ήταν ευτυχής να βρει μια απάντηση στην σοσιαλιστική επίθεση κατά της κατανομής του πλούτου. Η μοναδική ελπίδα για την εργατική τάξη να επιτύχει ένα υψηλότερο επίπεδο ζωής είναι να πετύχει αύξηση της παραγωγής.

Παρόλο που ο νόμος του Παρέτο συγκέντρωσε μεγάλη κριτική και αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό από κάποιους, πολλοί τον υποστήριξαν. Ακόμα και σήμερα κάποιος δείχνει ενδιαφέρον σε αυτό και στις ευκαιρίες που προσφέρει. Όλοι συμφωνούν ότι μία συγκεκριμένη αξία του νόμου, είναι ότι εστιάζει την προσοχή στα μικρά εισοδήματα. Ωστόσο ανεξάρτητα από τις αξίες του θα παραμένει πάντα μια ξεχωριστή πρωτοποριακή ανακάλυψη στην οικονομετρική έρευνα.

• **Νόμος περί διανομής του εισοδήματος**

Πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι παρά τις ορισμένες αδυναμίες του ο Νόμος Παρέτο έχει εστιάσει την προσοχή σε ένα θεμελιώδες πρόβλημα της οικονομικής πολιτικής. Όλο και περισσότεροι οικονομολόγοι συνειδητοποιούν τις ευκαιρίες που προσφέρει αναγνωρίζοντας το ως ένα πρωτοποριακό παράδειγμα οικονομετρικής έρευνας. Στην Λωζάνη ο Παρέτο δημοσίευσε ένα άρθρο στο “Giornale degli Economisti”²⁹, στο οποίο εκτός από την αναφορά στον νόμο της ζήτησης εξέφρασε την πεποίθηση του ότι αντιλαμβανόταν έναν εμπειρικά απλό νόμο ο οποίος φαινόταν να εξηγεί το φαινόμενο της κατανομής εισοδήματος. Έφτασε σε αυτό το συμπέρασμα αφού μελέτησε τα εισοδηματικά δεδομένα χωρών όπως Γαλλία, Αγγλία, Βέλγιο, Γερμανία, Ελβετία, Αυστρία και Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Η ανακάλυψη αυτή τον έκανε να προωθήσει τις έρευνες του περισσότερο μέχρι που τελικά διαχειρίστηκε πλήρως το θέμα.

Εν συντομία μπορούμε να συνοψίσουμε τον Νόμο του Παρέτο ως εξής:

- Ο δείκτης Παρέτο, είναι δείκτης μέτρησης της ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος. Ισχυρίστηκε ότι σε όλες τις χώρες και σε όλες τις εποχές, η κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου είναι εξαιρετικά ασύμμετρη,

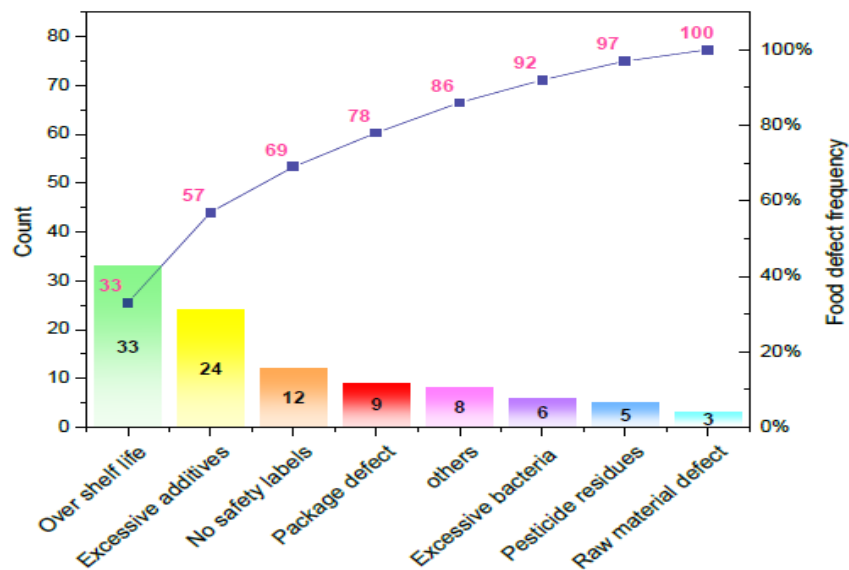
²⁹ La legge della domanda, January 1895, pp. 59-68.

με λίγους να κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του πλούτου. Υποστήριξε ότι σε όλες τις κοινωνίες ακολουθείται το εξής λογαριθμικό μοτίβο:

$$\log N = \log A + m \log x$$

Όπου N είναι ο αριθμός των ατόμων με πλούτο υψηλότερο από το x, και A και m είναι σταθερές.

- Ο πίνακας Παρέτο είναι ένας ειδικός τύπος ιστογράμματος, που χρησιμοποιείται για την προβολή αιτιών ενός προβλήματος με τη σειρά βαρύτητας από το μεγαλύτερο στο μικρότερο. Πρόκειται για ένα στατιστικό εργαλείο που καταδεικνύει γραφικά την αρχή του Παρέτο.

- Ο νόμος ή αρχή του Παρέτο, που ονομάζεται και «κανόνας 80-20», σύμφωνα με τον οποίο το 80% των αποτελεσμάτων προέρχεται από το 20% των προσπαθειών μας, δηλαδή σε κάθε κατάσταση οι ζωτικοί παράγοντες είναι 20%, ενώ οι επουσιώδεις 80%. Για παράδειγμα το 80% των κερδών μια επιχείρησης προέρχεται από το 20% των πελατών της, το 80% των παραπόνων προέρχεται από το 20% των πελατών. Αν και έχει κατά καιρούς αμφισβητηθεί, η αρχή θεωρείται από τα πιο δυνατά εργαλεία στον τομέα της διαφήμισης και του μάρκετινγκ.
- Η κατανομή Παρέτο είναι μια κατανομή πιθανότητας που χρησιμοποιείται, μεταξύ άλλων, ως μαθηματική πραγματοποίηση του νόμου του Παρέτο.

Πριν κρίνουμε τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες του νόμου είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τον ιδεολογικό κόσμο στον οποίο ο Παρέτο αισθάνθηκε την ανάγκη να αναπτύξει την θεωρία του για την διανομή του εισοδήματος. Μέχρι την δεκαετία του 90 η θεωρία της διανομής δεν είχε την σημασία που της δόθηκε αργότερα. Η οικονομική θεωρία αφορούσε κυρίως την παραγωγή. Η παραγωγή αποτελούσε την βάση της ζωής ενώ η κατανάλωση διαδραμάτιζε δευτερεύοντα ρόλο. Από αυτή την άποψη η οικονομική θεωρία

δεν είχε προσθέσει πολλά σε αυτό που ενσωματώνεται στην κλασική οικονομική σκέψη. Ο Smith παρουσίασε μια μη ικανοποιητική θεωρία της διανομής που στερείται ποσοτικών στοιχείων. Ο ίδιος ο Ricardo ο οποίος ασχολήθηκε με την θεωρία διανομής ενδιαφέρθηκε κυρίως να δείξει πως κατανέμεται η αξία του προϊόντος μεταξύ των διάφορων συντελεστών παραγωγής αλλά δεν προχώρησε περισσότερο. Ούτε διερωτάται κατά πόσο ήταν δυνατό στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος να αυξησει για παράδειγμα το μερίδιο της εργασίας σε σχέση με το μερίδιο του κεφαλαίου και της γης.

Είναι αλήθεια ότι οι φυσιοκράτες ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την κυκλοφορία του πλούτου και θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει από τις θεωρίες τους ορισμένους νόμους σχετικά με την διανομή του καθαρού προϊόντος. Αλλά αυτοί οι νόμοι ήταν έγκυροι μόνο κάτω από τις ιδανικές συνθήκες τέλει ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια η περιορισμένη εξέλιξη στη θεωρία της διανομής που έλαβε χώρα από τους κλασικούς οικονομολόγους ήταν τέτοια που η οικονομική θεωρία δεν μπορούσε να ρίξει πολύ φως στο πρόβλημα, καθώς κάτω από τον καπιταλισμό ήταν αδύνατο να πετύχει μια δικαιότερη κατανομή του πλούτου.

Οι οικονομολόγοι αναγκάστηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα πόσο η οικονομική πρόοδος υπό τον καπιταλισμό όχι μόνο θα οδηγούσε σε αύξηση της παραγωγής αλλά και σε μια πιο δίκαιη κατανομή του πλούτου. Οι σοσιαλιστές προσπαθούσαν να θέσουν το πρόβλημά αυτό ως βασική αναζήτηση της οικονομικής έρευνας, παρόλα αυτά δεν είχαν επιστημονική βάση για την λύση του. Ο Παρέτο ο οποίος ήταν εκ πεποιθήσεως αντι-σοσιαλιστής θέλησε να βρει μια θεωρία με αρκετά επιστημονικά στοιχεία έτσι ώστε να παρουσιάσει τον σοσιαλισμό ως μια ουτοπία.

Άρχισε να εργάζεται σοβαρά για το πρόβλημα όσο ήταν στην Λοζάνη. Τα αποτελέσματα της έρευνας εμφανίστηκαν το 1896 σε μια μελέτη που δημοσίευσε η Νομική Σχολή. Δεδομένων των αντισοσιαλιστικών συναισθημάτων του δε θα μπορούσε να προσεγγίσει με αμερόληπτο πνεύμα. Δεν είναι παράλογο να υποθέσουμε ότι ξεκίνησε να ανακαλύψει αν με την βοήθεια των γεγονότων και των στατιστικών η κατανομή του πλούτου εξαρτάται από θεμελιώδεις παράγοντες που σχετίζονται με την φύση του ανθρώπου και την σειρά των πραγμάτων, στην κοινωνία. Αν μπορούσε να αποδείξει αυτό με πειστικό τρόπο δεν θα είχε απλώς εκθέσει τον σοσιαλισμό ως ουτοπία αλλά επίσης θα δικαιολογούσε τους κλασικούς οικονομολόγους στο να δίνουν στην παραγωγή έναν τόσο πρωταρχικό ρόλο στην οικονομική ζωή.

Αυτή η εμφανής προκατάληψη θα μπορούσε να εξηγήσει κάποιες αντιφάσεις κατά την ανάγνωση του Cours. Είχε πλήρη επίγνωση των περιορισμών του νόμου του. Τόνισε ότι σίγουρα όταν πρόκειται για νόμους καθαρά εμπειρικούς κανείς δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι αρκετά συνετός. Ωστόσο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι συνέπειες που θα αντλήσουμε από αυτό το νόμο θα είναι πάντοτε πολύτιμες τουλάχιστον για τους λαούς για τους οποίους έχουμε δει ότι ισχύει. Μόνο η ιδεολογική του μεροληψία θα μπορούσε

να πείσει σε ένα μεταγενέστερο στάδιο της δουλειάς του για το ότι ο νόμος του ισχύει για όλους τους λαούς και εποχές. Αλλά θα μπορούσε κανείς να καταλάβει εύκολα πως ήταν περισσότερο μια επιθυμία παρά ένα γεγονός.

Ο Παρέτο ήταν ο πρώτος οικονομολόγος που πρότεινε έναν τρόπο μέτρησης της ανισότητας των εισοδημάτων. Η μέθοδος του παρείχε στον στατιστικό παράγοντα ένα μέσο για την πραγματοποίηση συγκρίσεων των εισοδημάτων για διακριτούς τόπους και χρόνους. Μόνο για αυτό ο Παρέτο πρέπει να θεωρηθεί πρωτοπόρος της εμπειρικής και ποσοτικής προσέγγισης των οικονομικών προβλημάτων. Ο ορισμός του χ ως το εισόδημα που επιτρέπει ένα ελάχιστο αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο έχει επίσης καταστεί ένας πρακτικός δείκτης οικονομικής ευημερίας. Αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στην μέτρηση προόδου στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι μεταβολές των εισοδημάτων ανά κάτοικο σε συνδυασμό με τις αλλαγές στο χ του Παρέτο θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν καλό δείκτη οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Στην εξίσωση του είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποιο ποσοστό του πληθυσμού στερείται ενός βασικού βιοτικού επιπέδου.

Ίσως ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα του νόμου του Παρέτο είναι ότι δείχνει ότι μπορεί να υπάρξει κάποιο είδος τάξης στην διανομή του μεμονωμένου πλούτου. Κάποιοι μάλιστα θεώρησαν την επίδραση θετικής συμβολή στην υπόσταση των κοινωνικών ομάδων. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι τα πρόσφατα στατιστικά στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι οι κατανομές εισοδήματος σε μια επαρκή χρονική περίοδο παρουσιάζουν μια εντυπωσιακή σταθερότητα.

❖ Οι μικρές συνεισφορές του Παρέτο στην θεωρία

Μια σύντομη παρουσίαση της ελάχιστονης συμβολής του Παρέτο στην οικονομία δεν πρέπει να θεωρηθεί περιττή. Αν και υπάρχουν τομείς στους οποίους η συνεισφορά του ήταν αμελητέα άλλες περιοχές αδιαμφισβήτητα ενδιαφέρουν τον ιστορικό της οικονομικής σκέψης. Σε κάθε περίπτωση ο απολογισμός της θέσης του Παρέτο στα μοντέρνα οικονομικά θα ήταν ατελής αν δεν γνωρίζαμε όλες τις πτυχές της οικονομικής θεωρίας που προκάλεσε το ενδιαφέρον του Παρέτο.

• Κεφάλαιο

Ο Παρέτο δεν συνέβαλε ουσιαστικά στην θεωρία του Κεφαλαίου. Οτιδήποτε έγραψε για το κεφάλαιο ήταν ασαφές. Η ανάλυση του Μπάγουερκ και του Γουίκελ για να ανακαλύψουν πως και με ποιο τρόπο ένα κεφαλαιακό αγαθό είναι παραγωγικό δεν συγκρίνεται με τον ελαφρύ τρόπο αντιμετώπισης του θέματος από τον Παρέτο : «το να ρωτάς γιατί ένα κεφαλαιακό αγαθό είναι παραγωγικό είναι σαν να ρωτάς γιατί τα κερασόδεντρα παράγουν κεράσια. Η πολιτική οικονομία δεν λύνει αυτό το πρόβλημα.»³⁰

³⁰ Vilfredo Pareto Cours Vol I. p.304

Δεδομένου ότι δεν ανησυχούσε πολύ για το κεφάλαιο δεν έφτιαξε μια θεωρία αποταμίευσης. Περιορίσε τον εαυτό του στο να πιστέψει ότι ο άνθρωπος από μόνος του αν το εισόδημα του το επιτρέπει θα αποταμιεύσει ακόμα και με έναν μηδενικό ρυθμό ενδιαφέροντος. Παρόλο που αυτή η ιδέα δεν διέφερε ουσιαστικά από εκείνη του Frank Knight που θεωρούσε ότι η εξοικονόμηση οφείλεται σε ανταγωνιστικούς παράγοντες ο Παρέτο δεν παρήγαγε μια επίσημη θεωρία αποταμίευσης.

- **Μίσθωμα**

Ο Παρέτο γενικεύει την θεωρία του μισθώματος. Συγκεκριμένα ισχυρίστηκε³¹ ότι εάν για παράδειγμα υποθέταμε γη στο συνολικό ποσό της πληρωμής θα συμπεριλαμβανόταν ένα κόστος ευκαιρίας το οποίο επηρέασε την τιμή και έφερε μια απλή αριθμητική σχέση, μεταξύ των κοστών δύο τυχαίων προϊόντων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την ίδια γη, συν ένα μίσθωμα δηλαδή πλεόνασμα που δεν επηρέασε την τιμή. Οι οικονομολόγοι³² που αποδέχτηκαν την σκέψη του Παρέτο όρισαν το μίσθωμα σαν ένα αληθινό πλεόνασμα που μπορεί όμως να εξαφανιστεί μακροπρόθεσμα και που σε οποιαδήποτε περίπτωση δεν θα επηρεάσει την κατανομή των πόρων.

- **Η θεωρία της επιχείρησης**

Όπως είδαμε η θεωρία της επιχείρησης παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάλυση του Παρέτο. Η αίσθηση ρεαλισμού τον έκανε να εστιάσει την προσοχή του όχι μόνο σε ανταγωνιστικές αλλά και σε μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Δυστυχώς, παρόλο που γνώριζε τις ολιγοπωλιακές καταστάσεις απέρριψε το ολιγοπώλιο ως μη σημαντικό για την οικονομική θεωρία.

Όσο ο Βαλράς περιορίστηκε σε καθεστώς ελεύθερου ανταγωνισμού ο Παρέτο επέκτεινε την ανάλυση τουλάχιστον στο μονοπώλιο. Στο Manuel κάνει διάκριση μεταξύ δύο τύπων φαινομένων³³: Φαινόμενα τύπου 1 συμβαίνουν όταν η μεμονωμένη επιχείρηση είναι αυτή που αποδέχεται τις τιμές. Μπορεί άμεσα να επηρεάσει τις τιμές αλλά δεν έχει την πρόθεση ούτε την δυνατότητα να το κάνει. Αυτή είναι προφανώς η ανταγωνιστική επιχείρηση. Τα φαινόμενα τύπου 2 αφορούν αντιθέτως μια επιχείρηση που έχει την ικανότητα να επηρεάζει τις τιμές, αυτή είναι η μονοπωλιακή επιχείρηση. Σε αυτές ο Παρέτο προσθέτει ένα τρίτο είδος φαινομένων που σχετίζονται με τα μονοπώλια και χειρίζονται τις τιμές για δημόσιο συμφέρον.

Όταν ασχολείται με την μακροπρόθεσμη ισορροπία κάτω από καθαρό ανταγωνισμό ορίζει την συνθήκη με τους πιο ξεκάθαρους όρους:

«Ο επιχειρηματίας θα αυξήσει έναν συντελεστή της κατανάλωσης της παραγωγής εφόσον το κόστος της είναι μικρότερο από το εισόδημα που αποκομίζει από το προϊόν που πουλάει.»³⁴

Φαίνεται ωστόσο να απαιτεί μία μόνο προϋπόθεση :ότι το μέσο κόστος είναι ίσο με την τιμή. Αυτή η προϋπόθεση δημιουργήθηκε λόγω του ότι

³¹ Vilfredo Pareto Cours Vol II Secs 745-755, Manuel Ch V Sec 93-97.

³² Among the Economists, Joan Robinson, K.E. Boulding and H.D Henderson.

³³ Vilfredo Pareto - Manuel Chapter. V, sec.10.

³⁴ Vilfredo Pareto - Cours Vol II, pp.84-85.

κατηγορήθηκε ότι δεν κάνει διάκριση μεταξύ οριακού και μέσου κόστους. Η κατηγορία αυτή δεν είναι δικαιολογημένη. Στο Cours δηλώνει³⁵ ότι με καθαρό ανταγωνισμό η βέλτιστη παραγωγή θα βρίσκεται στο σημείο που η καμπύλη του μέσου κόστους είναι στο ελάχιστο. Αυτό είναι φυσικά το σημείο που το οριακό κόστος ισούται με το μέσο κόστος. Εκτός αυτού, είναι προφανές ότι ασχολείται με την περίπτωση του σταθερού κόστους και της σταθερής επιστροφής. Στην περίπτωση αυτή οι τιμές των εισροών θα είναι ίσες με την αξία του οριακού προϊόντος και το κέρδος θα είναι μηδενικό.

Ο Παρέτο περιγράφει την συμπεριφορά της ανταγωνιστικής επιχείρησης όσον αφορά την ελαχιστοποίηση του κόστους. Περιορίζει την έννοια της μεγιστοποίησης των κερδών σε ένα μονοπώλιο. Αυτό φαίνεται από την ανάλυση των κοστών στο Manuel όπου μειώνει τα βασικά χαρακτηριστικά του καθαρού ανταγωνισμού στην ισότητα τιμών και κόστους παραγωγής:

«Υποθέτουμε ότι αυτή η ισότητα ισχύει για τα συνολικά έσοδα και τις δαπάνες. Όταν οι τιμές είναι σταθερές και δεν υπάρχει σταθερό κόστος αυτή η ισότητα συνεπάγεται επίσης την ισότητα του κόστους παραγωγής και της τιμής πώλησης του οριακού προϊόντος.»³⁶

Είναι προφανές ότι υπό τον τέλει ανταγωνισμό η μεγιστοποίηση των κερδών δεν αποτελεί κινητήριο δύναμη του επιχειρηματία. Κάποιος θα μπορούσε να ρωτήσει: Πως θα μπορούσε να εξαλείψει ο Παρέτο τέτοια κίνητρα όταν τόνισε τόσο πολύ την μεταβλητότητα των συντελεστών; Φαίνεται ότι έκρινε αυτή τη μεταβλητότητα μόνο υπολογίζοντας τις μεταβολές των τιμών και όχι τις μεταβολές που προκύπτουν από την κλίμακα παραγωγής. Αν συμβαίνει αυτό τότε αυτό το είδος μεταβλητότητας θα ήταν συμβατό με μια ομοιογενή λειτουργία παραγωγής. Αντίθετα, εάν οι συντελεστές ποικίλουν με την κλίμακα τότε θα χρειαζόταν μια προσέγγιση μεγιστοποίησης κέρδους αντί για μια προσέγγιση ελαχιστοποίησης κόστους.³⁷

- **Μονοπώλιο και άλλες μορφές ατελούς ανταγωνισμού**

Κάνοντας διάκριση μεταξύ καθαρού ανταγωνισμού και μονοπωλίου ο Παρέτο έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην επιρροή που είχε η επιχείρηση στην τιμή περισσότερο από κάθε άλλο χαρακτηριστικό. Αυτή ήταν μια νέα προσέγγιση στη θεωρία. Την εποχή του αλλά και αρκετές δεκαετίες αργότερα ο ανταγωνισμός χαρακτηριζόταν κυρίως από έναν μεγάλο ή μικρό αριθμό επιχειρήσεων, το μονοπώλιο από μία επιχείρηση κλπ. Με άλλα λόγια η διάκριση έγινε σε μεγάλο βαθμό βάσει των αριθμών. Για ακόμα μια φορά ο Παρέτο καινοτομεί και η προσέγγιση που δίνει είναι απόλυτα σύγχρονη.

Η ενσωμάτωση του μονοπωλίου στην θεωρία της γενικής ισορροπίας ήταν σίγουρα μια βελτίωση στην προσέγγιση του Βαλράς για ένα καθεστώς

³⁵ Vilfredo Pareto - Cours Vol II, Note pp.90.

³⁶ Vilfredo Pareto Manuel – Appendix Sec. 83.

³⁷ Alfonso de Pietri Tonelli- "Traite d' economie Rationelle ".

τέλειου ανταγωνισμού. Επίσης, χρησιμοποίησε σωστά τη μέθοδο του μέγιστου κέρδους όσον αφορά τα μονοπώλια.

Είναι κρίμα που πέραν των δύο περιπτώσεων του τέλειου ανταγωνισμού και του μονοπωλίου δεν ανέλυσε τις καταστάσεις της αγοράς οι οποίες βρίσκονται μεταξύ τους ακόμα και εφόσον γνώριζε για την ύπαρξή τους. Είχε μια αρκετά καθαρή ιδέα της διαφοροποίησης των προϊόντων και συνεπώς του μονοπωλιακού ανταγωνισμού.

Ο Παρέτο δεν θεωρούσε το μονοπώλιο σχετικό με την οικονομική θεωρία. Στην περίπτωση δύο ή περισσότερων μονοπωλίων ισχυρίστηκε ότι ο ηγέτης των τιμών είναι στην πραγματικότητα ο μονοπωλιακός και πρέπει να αντιμετωπιστεί ως τέτοιος.

«Υπάρχουν πρώτα οι πολυάριθμες και ποικίλες περιπτώσεις στις οποίες δύο δυνητικοί μονοπώλεις γίνονται ένας. Εάν δύο μονοπώλεις συμφωνήσουν υπάρχουν παραπάνω από ένα μονοπώλια. Τα καρτέλ δείχνουν πως λειτουργούν αυτές οι συμφωνίες. Με τον ίδιο τρόπο υπάρχει μόνο ένα μονοπώλιο αν οι άλλοι μονοπώλεις αποδεχτούν τις τιμές που έχει ορίσει ο πρώτος.»³⁸

- **Η θεωρία του χρήματος**

Ο Παρέτο δεν ανέπτυξε μια θεωρία χρήματος. Αντίθετα η προσέγγιση του στον προσδιορισμό του επιπέδου των τιμών ακολούθησε περισσότερο ή λιγότερο την κλασική θεωρία του χρήματος.³⁹ Ούτε ανησυχεί για τον τρόπο με τον οποίο οι καταναλωτές και οι παραγωγοί καθορίζουν τα επιθυμητά ισοζύγια μετρητών.

Ήταν πολύ κριτικός απέναντι στην θεώρηση του Βαλράς για τον ρόλο που παίζουν των χρήματα στην επίτευξη της ωφέλειας. Η πρόταση του ήταν ότι τα χρήματα πρέπει να θεωρούνται ως εμπόρευμα με άμεση χρησιμότητα για μερικά άτομα αλλά όχι για όλους. Αυτό δεν ήταν αποδεκτό.

Ωστόσο μια ενδιαφέρουσα μελέτη για την θεωρία του Κέινς από τον Φοσάτι⁴⁰ αποκαλύπτει πως η θεωρία του Παρέτο θα μπορούσε να γίνει δυναμική αν χρησιμοποιήσει ως σημείο εκκίνησης μια δήλωση που έκανε στην ανάλυση του για τη θεωρία του χρήματος και η οποία εμπεριέχει μια λογική σκέψη με την οποία η θεωρία της γενικής ισορροπίας θα μπορούσε να συνδεθεί με την θεωρία του χρήματος.

Αφού περιγράφει την θεωρία του Κέινς ως φυσική ενσωμάτωση της θεωρίας της γενικής ισορροπίας ο Φοσάτι συνεχίζει να διερευνά πως να ενσωματώσει την θεωρία της ισορροπίας η οποία είναι μια στατική θεωρία στην θεωρία του χρήματος. Το αντικείμενο της έρευνας του είναι να αναπτύξει μια δυναμική θεωρία με την στατική ως περιοριστική του περίπτωση. Το

³⁸ Vilfredo Pareto, Manuel, Appendix Sec.76.

³⁹ Vilfredo Pareto, Manuel Ch.VI, Sec 71-79.

⁴⁰ Vilfredo Pareto and John Maynard Keynes, Essays Dynamics and Econometrics, 1955.

μαθηματικό πρόβλημα στο οποίο δουλεύει αντλεί την έμπνευση του από μια δήλωση του Παρέτο η οποία σύμφωνα με τον Φοσάτι ήταν μια δήλωση που δεν έτυχε καθόλου προσοχής.

«Η θεωρία του χρήματος πρέπει να έρθει μετά από αυτή της θεωρίας της γενικής ισορροπίας.»⁴¹

Ο Φοσάτι χρησιμοποίησε μια ανάλυση που αποσκοπεί στο να καταδείξει ότι από μαθηματική άποψη δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν αποτελέσματα αν κανείς δεν καταφύγει στην γενική θεωρία των επιλογών του χρήματος. Πιστεύει ότι υπάρχει φυσική ασυνέπεια μεταξύ της θεωρίας του χρήματος και της γενικής ισορροπίας, η οποία θα μπορούσε να εξαφανιστεί όσο σκεφτόμαστε δυναμικά.

- **Οικονομικές κρίσεις και διακυμάνσεις**

Ο Παρέτο υποστήριξε ότι η θεωρία των επιχειρηματικών κύκλων θα μπορούσε να ενσωματωθεί στις εξισώσεις της γενικής οικονομικής ισορροπίας. Θεωρούσε τις ταλαντώσεις με τις οποίες κινήθηκε το σύστημα σαν κάτι φυσιολογικό . Πίστευε ότι το οικονομικό φαινόμενο δεν ήταν στατικό αλλά δυναμικό. Είναι δύσκολο να καταλάβουμε ποια θέση θα μπορούσε να έχει μια τέτοια δυναμική στην θεωρία του Παρέτο η οποία όπως είδαμε ήταν ουσιαστικά στατική.⁴² Αλλά πρέπει να επαινέσουμε τον Παρέτο για την σημασία που έδωσε στους ψυχολογικούς παράγοντες για την εξήγηση των οικονομικών διακυμάνσεων:

«Πρέπει κανείς να σημειώσει ότι ο άνθρωπος σπάνια κάνει βήματα στο σωστό κέντρο. Πάντα υπερβάλλει με τον ένα τρόπο ή τον άλλο. Μετακινείται από την ελπίδα στον φόβο, από την υπερβολική αυτοπεποίθηση στην υπερβολική δυσπιστία. Η αποτυχία τον απογοητεύει. Η οικονομική μας οργάνωση δίνει ένα σχήμα στις κρίσεις αλλά δεν είναι η αιτία τους.»⁴³

- **Η θεωρία του διεθνούς εμπορίου**

Η μεταχείριση του Παρέτο στη θεωρία του διεθνούς εμπορίου έλαβε την έγκριση των σύγχρονων οικονομολόγων και σε κάποιο βαθμό ενέπνευσε τα γραπτά τους. Ο Χάμπερλερ το συνοψίζει ως εξής:

«Η μόνη σημαντική θεωρητική πρόοδος ήταν η εφαρμογή κυρίως από τον Παρέτο της ανάλυσης γενικής ισορροπίας στα προβλήματα διεθνούς εμπορίου.»⁴⁴

Η θεμελιώδης ανάλυση της θεωρίας από τον Παρέτο βρίσκεται στα άρθρα του "Giornale degli economisti" και στο Cours.⁴⁵ Οι πρώιμες ειλικρινείς εκφράσεις του ενάντια στην προστασία προήλθαν κυρίως από τις πολιτικές του προκαταλήψεις περισσότερο από την επιστημονική πλευρά. Η προστασία ήταν

⁴¹ Vilfredo Pareto, Manuel, Ch III, Sec 158.

⁴² G. Pirou, "Les Theories de l' Equilibre Economique L. Walras and V. Pareto", pp.347-350.

⁴³ Vilfredo Pareto, Cours Vol II, Sec 927.

⁴⁴ "The theory of International Trade", London, William Hodge and co, 1965, p.3.

⁴⁵ "Teoria di cambi forestieri" 1894 και Vilfredo Pareto Cours Vol II, Sec 862-878.

“παραλογισμός και απάτη” και επιτέθηκε επανειλημμένα στους οικονομολόγους που είχαν μανία να κάνουν χρήση μαθηματικών για να υπερασπιστούν μια πολιτική προστασίας.

Παρόλο που ήταν σίγουρος ότι η προστασία οδηγούσε στην καταστροφή του πλούτου ήταν ένας από τους πρώτους οικονομολόγους που παρατήρησε μερικές εξαιρέσεις σε αυτή τη γενική αρχή ειδικά στην περίπτωση των μονοπωλίων και των νέων βιομηχανιών. Πίστευε ότι μια πολιτική προστασίας των νέων βιομηχανιών θα παρείχε στην κοινωνία δραστήρια και παραγωγικά άτομα με εξαιρετική ευκαιρία να συμβάλουν περισσότερο στην κοινωνία. Ο συλλογισμός του προέκυψε λογικά από την αντίληψη του για την κυκλοφορία των ελίτ.

- **Συλλογικές Οικονομίες**

Η μεταχείριση του Παρέτο στα συλλογικά καθεστώτα δείχνει την αντικειμενικότητα του ως επιστήμονας. Παρόλο που αντιπαθούσε τον σοσιαλισμό ως σύστημα ζωής, μπορούσε να επισημάνει τα πλεονεκτήματα του εφόσον η οικονομική θεωρία τον δικαιώνει. Ο υπεύθυνος παραγωγής αυτού του τύπου κοινωνίας θα έχει στην διάθεση του ένα περιορισμένο ποσό κεφαλαίου είτε μικρό είτε μεγάλο. Ο ίδιος φτάνει σε σημείο να παραδεχτεί ότι το συλλογικό κράτος καλύτερα από την ελεύθερη επιχείρηση δείχνει να μπορεί να φέρει το σημείο ισορροπίας στην γραμμή των πλήρων μετασχηματισμών.

Ο λόγος για την υπεροχή ενός συλλογικού καθεστώτος σε αυτή την περίπτωση είναι επειδή σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα θα ήταν τελείως αδύνατο για μια ιδιωτική επιχείρηση να αποκτήσει μέγιστη ωφέλεια με ενιαίες τιμές. Αντίθετα το σοσιαλιστικό κράτος θα μπορούσε να καλύψει σταθερές δαπάνες με φόρο στους καταναλωτές και στην συνέχεια να πουλήσει σε τιμή κόστους.

Ο Παρέτο συνέβαλε σημαντικά στα οικονομικά του σοσιαλισμού, ιδιαίτερα όταν υπενθυμίζει αυτό που έγραψε για τον οικονομικό σχεδιασμό και την συλλογική μέγιστη ευημερία. Δεν είναι παράξενο λοιπόν το ότι οι θεωρητικοί σοσιαλιστές στην Σοβιετική Ρωσία και άλλες σοσιαλιστικές χώρες βρήκαν τις θεωρητικές έννοιες του Παρέτο περισσότερο χρήσιμες για χάραξη πολιτικής από εκείνες που κληρονόμησαν από τον Μαρξ. Ένα από τα μεγάλα πλεονεκτήματα του Παρέτο είναι ότι τόσο οι ατομικιστές όσο και οι σοσιαλιστές μπορούν να μάθουν πολλά από τα γραπτά του.

III «Η Μεθοδολογική Προσέγγιση του Παρέτο»

Οι συγγραφείς στις διάφορες συνεισφορές του Παρέτο στην οικονομική ή κοινωνιολογική σκέψη ανησυχούν συχνά για την μεθοδολογία του.⁴⁶ Είναι πράγματι δύσκολο αν όχι απίθανο να καταλάβει κανείς το μυαλό του Παρέτο χωρίς κάποια σχετική γνώση της μεθοδολογικής του προσέγγισης. Παρά το

⁴⁶ Οι Morgenstern, Samuelson, Friedman, Stigler ανήκουν στους εν λόγω οικονομολόγους.

γεγονός ότι από τα περισσότερα γραπτά του απουσιάζει η συνοχή και η ευκρίνεια κατά καιρούς, η μεθοδολογική του προσέγγιση στην οικονομία υιοθετείται ευρέως από σημαντικούς οικονομολόγους στις μέρες μας.⁴⁷ Πρώτα από όλους ήταν ο Βαλράς και όχι ο Παρέτο αυτός που προσπάθησε να καθιερώσει τα οικονομικά σαν επιστήμη. Στην “Theorie de Monnaie” 1886 ο Βαλράς υποστήριξε ότι η καθαρή θεωρία είναι το φως της εφαρμοσμένης θεωρίας. Στην δουλειά του αυτή ο Βαλράς ανέφερε ότι οι οικονομολόγοι πρώτα αναπτύσσουν μια απλή πολιτική οικονομία και μετά παράγουν μια εφαρμοσμένη πολιτική οικονομία για την πραγματοποίηση πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Ο Παρέτο ανέλαβε το έργο του Βαλράς και παρόλο που οι ποικίλοι ορισμοί των οικονομικών δεν μπορούν να περιοριστούν σε έναν συγκεκριμένο σαφή ορισμό, η σκέψη του για την φύση των καθαρών οικονομικών είναι αλάθητη. Πήγε ένα βήμα παραπέρα από τον προκατόχο του, εκεί που και οι δύο συμφωνούσαν ότι δεν υπήρχε χώρος για κανονιστικές κρίσεις στην καθαρή θεωρία ο Παρέτο προέκτεινε την θεωρία στα εφαρμοσμένα οικονομικά τα οποία σύμφωνα με αυτόν είχαν την λειτουργία της χάραξης οικονομικής πολιτικής έτσι ώστε να φέρουν τις σωστές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.

Ο Παρέτο ήταν τόσο ανικανοποίητος για την θέση της οικονομικής θεωρίας που πίστευε πως μόνο μία ριζική προσέγγιση θα μπορούσε να βοηθήσει. Για να τα καθιερώσει ως μια θετική επιστήμη περιόρισε το πεδίο του στις καθαρά λογικές ενέργειες του ανθρώπου στην κοινωνία και διατήρησε τα αισθήματα του ανθρώπου και την παράλογη συμπεριφορά του στην κοινωνιολογία. Ο Παρέτο χωρίζει τις ανθρώπινες πράξεις και την ανθρώπινη συμπεριφορά σε δύο σαφώς διακριτές και αλληλοαποκλειόμενες κατηγορίες: τις λογικές και τις μη-λογικές πράξεις.

Η λογική πράξη στην καθαρή της μορφή είναι η πράξη που καθοδηγείται από την από την ελεγμένη φερέγγυα γνώση, την επιστημονική γνώση. Είναι λοιπόν η επιστημονική πράξη κατά την οποία η σύλληψη και η λογική διαπραγμάτευση στηρίζεται στην εμπειρική και με αυτήν την έννοια αντικειμενική αποτίμηση της πραγματικότητας.

Η λογικότητα της πράξης έχει να κάνει τόσο με την σύλληψη του στόχου, του αντικείμενου της πράξης όσο και με την επιλογή των μέσων που προσιδιάζουν στον στόχο που είναι δηλαδή κατάλληλα για την επίτευξη του σκοπού της πράξης. Λογικές πράξεις είναι οι ενέργειες εκείνες που είναι λογικά συνδεδεμένες με τον στόχο τους όχι μόνο από την σκοπιά του υποκειμένου που αναλαμβάνει τις ενέργειες αλλά επίσης για όσους έχουν εκτεταμένη γνώση.. λογικές είναι οι πράξεις όπου οι αντικειμενικοί και υποκειμενικοί στόχοι συμπίπτουν.

Τα κοινωνικά άτομα κατά τον Παρέτο εν γένει δεν έχουν τρόπο να διασφαλίσουν αυτή τη σύμπτωση γιατί οι πράξεις τους δεν προσανατολίζονται ούτε οδηγούνται από στοχοθεσίες που επιλέγουν συνειδητά και μέσω της

⁴⁷ Η πιο σημαντική έρευνα στο συγκεκριμένο θέμα είναι το “Pareto’s Methodological Approach of Economics.” ,Vincent Tarascio , Chapel Hill.

λογικής επεξεργασίας των επιλογών που έχουν στη διάθεση τους αλλά κινητοποιούνται από αιτίες εξωλογικές, όπως συναισθήματα, ψυχικές καταστάσεις στον χώρο του ασυνείδητου.

Οι λογικές πράξεις είναι στα κύρια στοιχεία τους αποτέλεσμα διαλογισμού. Οι μη λογικές πράξεις προκύπτουν κυρίως από μία συγκεκριμένη ψυχική κατάσταση, ένα συναίσθημα, το ασυνείδητο κλπ.

Περιορίζει λοιπόν ο Παρέτο τη λογικότητα σε ένα πολύ μικρό μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς και επισημαίνει το γεγονός ότι ο λόγος, η λογικότητα συνιστά ένα εντελώς δευτερεύοντα λόγο ως προς την λειτουργία της κοινωνίας και την εξέλιξη της. Αυτό σημαίνει για τον Παρέτο ότι ο άνθρωπος δεν είναι κατά κύριο λόγο έλλογος αλλά αντίθετα από την ανθρώπινη φύση χαρακτηρίζεται πάνω από όλα από το εξωλογικό, το ασυνείδητο, το ενστικτώδες.⁴⁸

Σε αυτό το σημείο μπορεί κανείς να διακρίνει καθαρά την επιρροή του Παρέτο από τον Κομπτ ο οποίος ήταν πρεσβευτής της θετικής φιλοσοφίας. Ο Κομπτ υποστήριζε την ανάγκη των θεωριών στην επιλογή γεγονότων, ο Παρέτο αντίθετα υιοθέτησε μία μέθοδο χρησιμοποιώντας την ίδια ανάλυση με την οποία επιλέγονται τα γεγονότα στις μελέτες των φυσικών επιστημών. Πίστευε ότι τα γεγονότα υπάρχουν πριν από τους νόμους και τις ιδέες για αυτό και οι θεωρίες διατυπώνονται για να ανακαλύψουν αυτούς τους νόμους μέσω της συμμόρφωσης τους με τα γεγονότα. Αυτή η προσέγγιση αποδεικνύει πως ο Παρέτο ήταν μπροστά από την εποχή του αποκλείει όλες τις θεωρίες που λόγω της έλλειψης ανταπόκρισης με την πραγματικότητα δεν μπορούν να προβλέψουν με ακρίβεια.

❖ Ηθική ουδετερότητα

Για τον Παρέτο για να έχουν εξέλιξη τα οικονομικά έπρεπε να κοπεί η επαφή με το παρελθόν και να αντιμετωπιστούν με δυσπιστία θεωρίες που συχνά τους έλειπε η αντικειμενική εγκυρότητα και φαινόταν μόνο η φιλοσοφία των δημιουργών τους. Αυτό υπονόησε την κατάργηση όσο το δυνατόν περισσότερο των κανονιστικών κρίσεων από την οικονομική θεωρία σε όλους τους κλάδους της οικονομίας. Σε αυτό το σημείο πολλοί παρεξήγησαν τη σκέψη του Παρέτο και πίστευαν λανθασμένα ότι απέρριψε τέτοιες κρίσεις ακόμα και στην επιλογή των αρχών και των υποθέσεων. Σύμφωνα με τον Ταράσιο⁴⁹ αυτό ήταν λάθος και ο λόγος είναι ο εξής: « μια φυσική επιστήμη οποιασδήποτε φύσης πρέπει να χρησιμοποιεί αρχές και υποθέσεις που είναι αποτέλεσμα μιας σκόπιμης επιλογής που περιλαμβάνει υποκειμενικές κρίσεις. Αλλά από τη στιγμή που μία τέτοια επιλογή γίνεται οι υποκειμενικές κρίσεις δεν είναι αποδεχτές.» Αυτό που ο Παρέτο και οι άλλοι οικονομολόγοι που ακολουθούν την προσέγγιση του θεωρούν νόμιμο είναι μεθοδολογικές κρίσεις περισσότερο από κανονιστικές κρίσεις.

⁴⁸ "Θεωρία και σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας", Αντωνοπούλου Μαρία.

⁴⁹ Tarascio, Pareto's Methodological Approach to Economics, p.126-130.

❖ Οικονομική Κοινωνιολογία

Ο Παρέτο πίστευε ότι κάποιος θα μπορούσε να καθιερώσει τις θεμελιώδεις αρχές και νόμους των γενικών αρχών της κοινωνικής εξέλιξης στα καθαρά οικονομικά.⁵⁰ Αλλά είχε το ίδιο πειστεί ότι τα καθαρά οικονομικά από μόνα τους δεν μπορούν να παράγουν αρχές για να ρυθμίσουν στην πράξη ένα συγκεκριμένο φαινόμενο ούτε μπορούμε να καταλάβουμε ακριβώς την φύση αυτού του φαινομένου.⁵¹ Σύμφωνα με αυτόν τα οικονομικά ως θετική επιστήμη ήταν περιορισμένα στα οικονομικά στοιχεία που λειτουργούν στην κοινωνία αλλά κάποιος πρέπει επίσης να λαμβάνει υπόψη ότι ποικίλες μη οικονομικές μεταβλητές λειτουργούσαν ταυτόχρονα. Τόσα στοιχεία που είναι εξίσου εμφανή στην κοινωνική ζωή περιλαμβάνουν ήθη, ενδιαφέροντα των επαγγελματικών οργανισμών όπως συνδικαλιστικές οργανώσεις, τα ενδιαφέροντα των τάξεων, τα ενδιαφέροντα των πολιτικών κομμάτων, δημοσίων οργανισμών κλπ.⁵²

Στα οικονομικά ωστόσο ποτέ δεν ανέλυσε την αλληλεπίδραση αυτών των ποικίλων μεταβλητών εκτός από το διεθνές εμπόριο. Αρχικά με την χρήση των καθαρών οικονομικών δικαιολόγησε το ελεύθερο εμπόριο για τον λόγο ότι η προστασία είχε ως αποτέλεσμα την σπατάλη πόρων και συνεπώς ήταν επώδυνο για την οικονομική ζωή της κοινωνίας. Έπειτα εξέτασε ξανά την θεωρία στα εφαρμοσμένα οικονομικά κάτι το οποίο έδωσε μια δεύτερη προσέγγιση στην πραγματικότητα. Ο Παρέτο εισήγαγε στοιχεία μη οικονομικά όπως ο εθνικισμός και κάποιες σημαντικές κοινωνικές θεωρήσεις. Έπειτα ανέλυσε τις επιδράσεις του διεθνούς εμπορίου με αναφορά σε δύο χώρες αρχικά σε μία κυρίως αγροτική και σε μία υψηλά βιομηχανική. Κατέληξε στο ότι στην αγροτική χώρα μια πολιτική προστασίας θα ήταν χρήσιμη και ευεργετική ενώ στην βιομηχανική χώρα το ελεύθερο εμπόριο ήταν η μόνη έγκυρη πολιτική. Ανέλυσε την κατάσταση με τόση λεπτομέρεια που ανέδειξε τις συνέπειες της προστασίας στην αναδιανομή πλούτου και στον κοινωνικό ισολογισμό ως καθοριστικό παράγοντα της κοινωνικής ζωής.

Αυτή ωστόσο είναι μία λαμπρή εξαίρεση που συναντάμε στα εφαρμοσμένα οικονομικά του Παρέτο. Στο σύνολο του αυτός ο κλάδος της επιστήμης παρέμεινε πολύ κοντά στην καθαρή θεωρία παρόλο που προσπάθησε να εντάξει στην ανάλυση λίγες μεταβλητές που δεν είναι καθαρής οικονομικής φύσης. Αυτό ακολούθησε την διαπίστωση ότι μόνο η κοινωνιολογία μπορούσε να συμπληρώσει τα οικονομικά. Η κοινωνιολογία μπορούσε σύμφωνα με τον Παρέτο να εξηγήσει επιστημονικά γιατί και πως αυτές οι μεταβλητές άλλαξαν. Στο ενδιάμεσο η ανάγκη ανάπτυξης της οικονομικής κοινωνιολογίας ήταν επιτακτική. Η μεταφορά από τα καθαρά οικονομικά στην κοινωνιολογία πρέπει να είναι ένα είδος συνδέσμου που ενώνει τις δύο επιστήμες μαζί.

Σε αυτό το σημείο κανείς θα μπορούσε δίκαια να αναρωτηθεί :

⁵⁰ Vilfredo Pareto, Cours Vol II, Chap I. και Traite sec.2015.

⁵¹ "Il divenire Sociale", July 1910, p.194.

⁵² Vilfredo Pareto, Manuel, Ch IX, Sec.26-30.

A. Πόσο μακριά ο Παρέτο εφάρμοσε οικονομική ενίσχυση της γνώσης της οικονομικής πραγματικότητας όπως αυτή προέκυψε από την καθαρή θεωρία;

B. Πέτυχε να παράγει μια οικονομική κοινωνιολογία;

Γ. Η κοινωνιολογία του Παρέτο συμπληρώνει τα οικονομικά;

Η απάντηση στην πρώτη ερώτηση δεν χρειάζεται επεξεργασία. Ήδη έχουμε δει ότι με μικρές εξαιρέσεις τα εφαρμοσμένα του οικονομικά δεν προσθέτουν στην γνώση που κάποιος λαμβάνει από την καθαρή θεωρία.

Οι άλλες ερωτήσεις είναι ωστόσο οι κρίσιμες και χρήζουν ειδικής και συγκεκριμένης εξήγησης. Δεδομένου του στόχου που είχε θέσει ο Παρέτο στο να πετύχει προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι από το Cours μέχρι το Traite δεν υπάρχει συνέχεια, ούτε βαθμιαία ανάπτυξη ιδεών. Τα οικονομικά και η κοινωνιολογία του Παρέτο αναφέρονται σε σφαίρες σκέψης με πολύ λεπτούς συνδέσμους μεταξύ τους, δεν υπάρχει ουσιαστικά κάποια γέφυρα μεταξύ τους. Το μοναδικό κοινό είναι η θεωρία της γενικής ισορροπίας. Στην κοινωνιολογία ωστόσο εφαρμόζει ένα σύστημα γενικής κοινωνικής ισορροπίας που περιλαμβάνει το τελευταίο. Αλλά η θεωρία της γενικής ισορροπίας πότε δεν πήρε την αποδοχή που δόθηκε στην οικονομική ισορροπία. Αυτό συμβαίνει επειδή ενώ για το τελευταίο και ο Βαλράς και ο Παρέτο χρησιμοποίησαν μαθηματικές εξισώσεις για να λυθεί το σύστημα, η κοινωνική ισορροπία ποτέ δεν είχε πολλά εργαλεία για αυτό και δεν μπόρεσε να δανειστεί μαθηματική μεταχείριση.

Αυτό που κάνει την κοινωνιολογία και τα οικονομικά του Παρέτο δύο διαφορετικές έννοιες είναι το εντελώς διαφορετικό περιεχόμενό τους. Στα οικονομικά περιορίζει την ανάλυση του στις λογικές πράξεις του ατόμου στην κοινωνία ενώ παράλληλα τοποθετεί μαζί όλες τις παράλογες πράξεις υπό την γενική έννοια των προτιμήσεων (tastes). Έτσι στα οικονομικά έχουμε μόνο λογικά άτομα. Αντίθετα στην κοινωνιολογία επειδή είναι σε αναζήτηση της πραγματικότητας ασχολείται περισσότερο με τις μη λογικές πράξεις και συμπεριφορά των ανθρώπων. Επίσης, στα οικονομικά η λογική πράξη σχετίζεται με την ιδιοτέλεια ως μία ειδική μεταβλητή αλλά η μη λογική πράξη στην κοινωνιολογία είναι αποτέλεσμα άλλων μεταβλητών όπως τα κατάλοιπα, τα παράγωγα και η κοινωνική ετερογένεια. Το ότι οι πράξεις των ανθρώπων είναι μη λογικές δεν σημαίνει για τον Παρέτο ότι είναι παράλογες. Το ότι οι ανθρώπινες πράξεις δεν είναι παράλογες φαίνεται από το ότι οι άνθρωποι εκλογικεύουν τη συμπεριφορά και τις πράξεις τους. Είναι ικανοί ως ένα βαθμό να τουλάχιστον να εξορθολογούν τις ενέργειές τους.

Ο Παρέτο θεωρεί ότι οι λόγοι που προβάλλονται από τα δρώντα άτομα ως αίτια των πράξεων τους στην πραγματικότητα παράγονται ως συνέπεια, ως αποτέλεσμα και όχι ως προϋποθέσεις των πράξεων που αναλαμβάνουν. Τους ονομάζει λοιπόν παράγωγα και επιχειρεί να εντοπίσει τις αιτίες τους στις αιτίες των πράξεων που τα συνοδεύουν.

Τα πραγματικά αίτια της κοινωνικής συμπεριφοράς ο Παρέτο ονομάζει συναισθήματα. Τον όρο αυτό χρησιμοποιεί κυρίως για να υποδηλώσει μη

λογικές αιτίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς που όμως τις αφήνει ασαφείς και απροσδιόριστες ως προς τον χαρακτήρα τους. Τις αντιλαμβάνεται περίπου ως ένστικτα. Επίσης εισάγει τον όρο κατάλοιπα. Τον όρο αυτό χρησιμοποιεί άλλοτε προκειμένου να περιγράψει τις ψυχικές καταστάσεις που είναι απόρροια, αποτέλεσμα μάλλον της ενέργειας των συναισθημάτων. Ο Παρέτο πίστευε ότι μπορούσε να επιβεβαιώσει την θεμελιακή υπόθεση στην οποία στήριξε το θεωρητικό του σύστημα, την υπόθεση δηλαδή ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι κατά κύριο λόγο μη λογική. Τα κατάλοιπα συνδέονται με και αφορούν σε αυτή την κατηγορία πράξης. Συνιστούν σταθερές, αμετάβλητες παραμέτρους της κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς.

Σε καμία περίπτωση η κοινωνιολογία του Παρέτο δεν περικλείει τα οικονομικά. Αυτό θα συνέβαινε μόνο εάν πρόσθετε στα συμπεράσματα της οικονομικής του ανάλυσης τις επιπτώσεις των μη λογικών πράξεων των ανθρώπων. Αλλά περιορίζοντας τον εαυτό του στις μη λογικές πράξεις διέκρινε τις δύο έννοιες. Επίσης, η κοινωνιολογία του δεν είναι στην πραγματικότητα οικονομική κοινωνιολογία. Παραμένει μία γενική κοινωνιολογία που δεν είναι πιο ευδιάκριτη από τα οικονομικά του.

Φαίνεται ότι μόνο ως ένα σημείο μπορούμε να δώσουμε εύσημα στον Παρέτο για την επιτυχία του. Ο Καρλ Μαρξ έκανε πολλά περισσότερα για την οικονομική κοινωνιολογία από ότι έκανε ποτέ κανείς. Ο Μαρξ στράφηκε προς την άλλη ακραία άποψη στο να περιορίζει όλη την κοινωνιολογία στην οικονομική κοινωνιολογία, μια άποψη που δεν είναι αποδεκτή από τους μοντέρνους κοινωνιολόγους που την θεωρούν μόνο ως ένα κλάδο της κοινωνιολογίας. Υπάρχει γενική αποδοχή ότι η οικονομική κοινωνιολογία του Παρέτο έρχεται σε αντίθεση με την κοινωνιολογία του Μαρξ. Ακόμα και οι οικονομικές σκέψεις που περιλαμβάνονται σε αυτή είναι λίγες και αδιάφορες. Είναι ειρωνικό το ότι παρόλο που ξεκίνησε στην κοινωνιολογία να βρει απαντήσεις σε προβλήματα που δεν μπορούσαν να λύσουν τα οικονομικά, απέκλεισε τα οικονομικά τόσο γρήγορα οπου ο ίδιος έπρεπε να ομολογήσει ότι ήταν απίθανο να προκληθεί από αυτό ακόμα και μία υπόσχεση της οικονομικής κοινωνιολογίας.⁵³

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι αρκετή από την σύγχρονη οικονομική κοινωνιολογία παίρνει έμπνευση από τον Παρέτο επειδή όπως αυτός αυτοί που συνεισφέρουν σε αυτή την έννοια νιώθουν απογοητευμένοι με την αφηρημένη οικονομία που δημιουργήθηκε από τα καθαρά οικονομικά.

❖ **Λεόν Βαλράς και Παρέτο**

Υπάρχουν αρκετά κοινά και αρκετές διαφορές στην μεθοδολογική προσέγγιση στα οικονομικά από την πλευρά του Βαλράς και του Παρέτο. Αρχικά θα ερευνήσουμε τις ομοιότητες.

Και οι δύο ήθελαν να εντάξουν τα οικονομικά ως μία αυτόνομη επιστήμη ελεύθερη από ηθικές σκέψεις, και οι δύο χρησιμοποίησαν την μέθοδο των

⁵³ G. Perrin, Sociologie de Pareto. p 63.

διαδοχικών προσεγγίσεων παρόλο που η εφαρμογή στα εφαρμοσμένα οικονομικά ήταν διαφορετική. Και οι δύο έκαναν χρήση του διαφορικού λογισμού και έτσι εφάρμοσαν την μαθηματική λογική στην οικονομική θεωρία.

Ήδη από την πρώτη του δουλειά στα οικονομικά “Etudes d’economie appliquee (1860)” ο Βαλράς υποστήριξε ότι όταν μία θεωρία αποδεικνύεται ότι είναι δυσμενής λόγω της έλλειψης συμμόρφωσης με τα γεγονότα, τότε πρέπει να αντικατασταθεί από μια νέα πιο έγκυρη θεωρία.⁵⁴ Αυτή τη θέση είχε και ο Παρέτο. Αργότερα ωστόσο ο Βαλράς στο “La theorie de la monnaie” έδωσε μια πιο σαφή εξήγηση του τι πίστευε ότι είναι μια καλή οικονομική θεωρία. Η μόνη θεωρία των θεωριών που πίστευε ότι είναι σχετική είναι αυτή που στα εφαρμοσμένα οικονομικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί σωστά για να βοηθήσει στις σωστές οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.⁵⁵ Ο Βαλράς ήταν σταθερός σε αυτή την προσέγγιση και στα εφαρμοσμένα του οικονομικά λογομάχησε για όλα τα είδη προβλημάτων όπως τα πλεονεκτήματα του καπιταλισμού και του κολλεκτιβισμού, η εθνικοποίηση των βασικών βιομηχανιών και η εθνικοποίηση της γης. Για να προτείνει κοινωνικές μεταρρυθμίσεις συχνά επικαλείται το υψηλό ιδανικό της δικαιοσύνης που βασίζεται στην ελευθερία.⁵⁶ Ο Παρέτο δεν μπορούσε να δεχτεί τόσες εφαρμογές της θεωρίας και δεν δίστασε να τις ονομάσει ως μη επιστημονικές. Έτσι ενώ ο Βαλράς θεωρούσε μόνο τα καθαρά οικονομικά ως επιστημονικά, ο Παρέτο επέκτεινε την ίδια λογική που χρησιμοποιήθηκε στα καθαρά οικονομικά στα εφαρμοσμένα οικονομικά επίσης.

Υπάρχουν φυσικά περιπτώσεις στα γραπτά του Παρέτο που δείχνουν ότι στην πραγματικότητα ήταν πιο κοντά στον Βαλράς τουλάχιστον στο πνεύμα. Σε μία περίπτωση για παράδειγμα υποστήριξε τον προκάτοχο του στην κριτική που διατυπώθηκε από τους οικονομολόγους που μετά από την ανάλυση των διαφορετικών πτυχών του οικονομικού φαινομένου συμπεριφέρθηκαν σαν αυτό να μην ήταν συνθετικό και προειδοποίησαν ότι προκειμένου να το καταλάβει κανείς ολοκληρωτικά πρέπει να ενώσει ξανά τα μέρη που είχαν διακριθεί στην ανάλυση.⁵⁷

Παρά τις τόσες υποστηρίξεις οι οποίες είναι ανοιχτές στην ερμηνεία δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η προσέγγιση του Παρέτο στα οικονομικά ήταν διαφορετική από του Βαλράς σε πολλά σημεία. Αυτό αντανάκλα τις βασικές φιλοσοφικές τους απόψεις. Αντίθετα με τον Παρέτο ο Βαλράς πίστευε ότι οι νόμοι διέπουν τα γεγονότα και είναι μπροστά τους. Υποθέτουν την ύπαρξη του παλαιού φυσικού νόμου. Από τη στιγμή που καθιερώνεται ότι αυτοί οι νόμοι είναι νόμιμοι και έγκυροι το καθήκον του πολιτικού είναι απλά να εφαρμόσει τα αποτελέσματα της καθαρής θεωρίας στις κοινωνικές πολιτικές.

Η εξήγηση του Βαλράς σε αυτό το θέμα εξέφραζε την θετική του στάση απέναντι στις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Ο Παρέτο δεν ασπάστηκε αυτό τον οπτιμισμό γιατί δεν πίστευε στην πιθανότητα μιας ορθολογιστικής κοινωνίας.

⁵⁴ p.190.

⁵⁵ Leon Walras, “Fondateur de la politique Economique”, Lausanne p.349.

⁵⁶ Leon Walras, “Etudes d’economie sociale”, p.196-202.

⁵⁷ “Les systemes socialistes” Vol II, p.90.

Πίστευε ότι οι άνθρωποι καθοδηγούνται από τα συναισθήματα τους περισσότερο από την λογική τους απέκλεισε την πιθανότητα να βρεθούν οικονομικές λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα και οδηγήθηκε σε έναν ιδιόμορφο τύπο κοινωνίας.

❖ Η δεύτερη Σχολή της Λωζάνης

Η δεύτερη ή νέα Σχολή της Λωζάνης προέρχεται από τον Καθηγητή Ουλς τον διάδοχο των Βαλράς και Παρέτο στην καρέκλα των οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Λωζάνης. Ο Ουλς αφού διαδέχθηκε τους επιφανείς προκατόχους του αντέδρασε έντονα απέναντι σε ότι θεωρούσε ελλείψεις στο σώμα της οικονομικής σκέψης που κληρονομήθηκε από αυτούς και επαναστάτησε εναντίον πολλών οικονομολόγων που επηρεάστηκαν από τις ιδέες του Παρέτο. Υποστήριξε τις ιδέες του Βαλράς κάτι που είναι φανερό από το ότι τα αμέτρητα γραπτά του προέρχονται στην πραγματικότητα από κάποιες πρωτοποριακές ιδέες του Βαλράς. Προσέγγισε υποστηρικτικές και εκτός Ελβετίας, στην Γαλλία και το Βέλγιο. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι αυτοί που έκριναν το έργο των Βαλράς και Παρέτο την ίδια στιγμή έπαιρναν έμπνευση από αυτό που θεωρούσαν κύρια ιδέα του Βαλράς.

Ο Ουλς συγκέντρωσε την κριτική που έγινε εναντίον των ιδρυτών της Σχολής της Λωζάνης.⁵⁸

A. Ούτε ο Βαλράς ούτε ο Παρέτο γενίκευσαν την θεωρία της ανεξαρτησίας αρκετά έτσι ώστε να συμπεριλάβουν όλες τις αγορές και τους παράγοντες της οικονομικής ζωής. Ούτε εστίασαν αρκετά στο ότι η ανεξαρτησία ήταν αποτέλεσμα της συμπληρωματικότητας και υποκατάστασης των αγαθών και υπηρεσιών. Σύμφωνα με τον Ουλς ήταν υπεύθυνοι που αγνόησαν τις τεχνικές, δομικές και ψυχολογικές αιτίες της ανεξαρτησίας.

B. Ο Ουλς και άλλοι πίστευαν ότι μία από τις πιο σοβαρές ζημιές των Βαλράς-Παρέτο ειδικά του τελευταίου ήταν ο τρόπος που εφάρμοσαν τις μαθηματικές μεθόδους στα οικονομικά.⁵⁹ Λόγω αυτού μπέρδεψαν την έννοια της ανεξαρτησίας με αυτή της ισορροπίας σαν οι δυο αυτές έννοιες να υποστηρίζουν το ίδιο πράγμα. Σύμφωνα με τον Ουλς η έννοια της ανεξαρτησίας είναι ευρύτερη από την έννοια της ισορροπίας γιατί η ανεξαρτησία ισχύει ακόμα και όταν απουσιάζει η ισορροπία. Επίσης, η μαθηματική μέθοδος ώθησε τους οικονομολόγους να συγκεντρωθούν υπερβολικά στην στατική ισορροπία ενώ οι περισσότερες καταστάσεις στην πραγματική ζωή δεν είναι στατικές. Ως αποτέλεσμα τα δυναμικά στοιχεία της οικονομικής ζωής επειδή δεν υπάγονται σε μαθηματική αντιμετώπιση σχεδόν απορρίπτονται.

Φυσικά πολλοί Παρετιανοί οικονομολόγοι και άλλοι αντιστάθηκαν σθεναρά σε τόση κριτική και ακόμα περισσότερο όταν ο Παρέτο εισήγαγε τις προτιμήσεις (*tastes*) και τα εμπόδια (*obstacles*) στο σύστημα της γενικής ισορροπίας.⁶⁰ Θα μπορούσαν να επισημάνουν ότι απλουστεύοντας και

⁵⁸ Firmin Oules, "L'ecole de Lausanne, textes choisis de L. Walras et V. Pareto, Paris 1950, p.49.

⁵⁹ Firmin Oules, "L'ecole de Lausanne p.346.

⁶⁰ Firmin Oules, "L'ecole de Lausanne, p.327 και 345.

παράλληλα γενικεύοντας τις δυνάμεις που λειτουργούν μέσα στο σύστημα ο Παρέτο το τροποποίησε για να ικανοποιήσει και να προσαρμοστεί με τις ιδέες όπως αυτές που εκφράστηκαν από τον Ουλς.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν την αρνητική προσέγγιση της νέας σχολής. Απέναντι βρίσκεται η έμπνευση που απορρέει από την βασική ιδέα του Βαλράς: η εφαρμογή της οικονομικής θεωρίας σε πρακτικά προβλήματα έτσι ώστε να διαφωτιστεί η κοινωνική και οικονομική πολιτική. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι παρά την κριτική που ασκήθηκε στον Βαλράς γενικά έγινε αποδεκτός από τη νέα σχολή. Πίστευε πως τα καθαρά οικονομικά ήταν μια θετική επιστήμη αλλά για αυτόν όπως και για τους οικονομολόγους της Λωζάνης τα εφαρμοσμένα οικονομικά ήταν συγγενή με τα κοινωνικά οικονομικά όπου κανονιστικές κριτικές και θέσεις δεν ήταν αποδεκτές, αλλά ένα σημαντικό μέρος των γραπτών ήταν προορισμένο να οδηγήσει σε πρακτικές πολιτικές για κοινωνική μεταρρύθμιση.

Δεν είναι περίεργο λοιπόν το γεγονός ότι στην προσπάθειά τους να δώσουν στα οικονομικά μεγαλύτερη βαρύτητα και σημασία οι οικονομολόγοι της δεύτερης σχολής επέστρεψαν στον Βαλράς. Είναι πεπεισμένοι πως η προσέγγισή τους και οι μέθοδοί τους είναι χρήσιμα για την πορεία της οικονομικής επιστήμης. Πιστεύουν για παράδειγμα πως ο Κέινς κατάφερε να παράγει ένα τύπο οικονομικής σκέψης χρήσιμο για την οικονομική πολιτική κυρίως επειδή δεν σχετίζεται με τα παραδοσιακά οικονομικά. Σύμφωνα με αυτούς ο Κέινς δεν πήγε μακριά και αυτό συμβαίνει επειδή τα Κευνεσιανά οικονομικά δεν είναι πάντα ικανά να λύσουν τα πιο επείγοντα προβλήματα της κοινωνίας. Η ίδια προθυμία που εκφράστηκε από τους σύγχρονους κοινωνιολόγους για να δουν την δουλειά τους να παράγει πρακτικά αποτελέσματα σε μικρό χρονικό διάστημα μεταφράστηκε ως μεγάλη ανυπομονησία για τον Παρέτο.

Παρόλα αυτά έχει περάσει ένα αρκετά μεγάλο διάστημα και τα αποτελέσματα είναι ακόμα λιγοστά. Τα σύγχρονα προβλήματα της κοινωνίας μας δε βρίσκουν λύση στα οικονομικά. Για αυτό οι οικονομολόγοι της Λωζάνης αναφέρουν ότι το ερώτημα δεν περιστρέφεται γύρω από την υπομονή ή την ανυπομονησία των οικονομολόγων αλλά στο αν πιστεύουμε ότι τα οικονομικά όπως στέκονται σήμερα είναι ικανά να δώσουν λύση σε αυτά τα προβλήματα. Η νέας σχολή είναι απαισιόδοξη κυρίως λόγω των περιορισμών που έχουν τεθεί από τον Παρέτο και άλλους που ακολούθησαν την προσέγγισή της. Έτσι καταλήγουν ότι είναι καθήκον του οικονομολόγου να χειραγωγήσει την θεωρία με τέτοιο τρόπο ώστε να δοθούν απαντήσεις, να λυθούν προβλήματα και να δοθούν οδηγίες για χάραξη πολιτικής. Και αν στην πορεία συμβούν λάθη; Είναι καλύτερο να προτείνουμε κάποιες λάθος λύσεις παρά καθόλου λύσεις. Η εξέλιξη της επιστήμης είναι αποτέλεσμα δοκιμαστικής και γεμάτης λάθη εξέλιξης.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε εδώ ότι οι οικονομολόγοι που έχουν αυτές τις απόψεις είναι κατά κανόνα διαφορετικού πολιτισμικού και εκπαιδευτικού υπόβαθρου από τους οικονομολόγους του Άγγλο-αμερικανικού κόσμου.

Πολλοί από αυτούς σπούδασαν νομικά αντί για οικονομικά, άλλοι ξέρουν την κοινωνιολογία και την πολιτική επιστήμη. Έτσι έστω και στην θεωρία είναι περισσότερο καταρτισμένοι να κρίνουν πολύπλοκα προβλήματα και να λάβουν υπόψη τους και άλλους παράγοντες εκτός των οικονομικών σε σχέση με τους συναδέλφους τους οπουδήποτε αλλού που εκτός των οικονομικών δεν ασχολούνται με κάτι άλλο.

Θα ήταν λάθος ωστόσο να πιστέψουμε ότι όλοι οι ορθόδοξοι Αγγλόφωνοι οικονομολόγοι δεν υπάγονται σε αυτά τα πιστεύω. Αντίθετα, ένας αριθμός Αμερικανών προάγουν εδώ και χρόνια όχι μόνο την ανάγκη να σπάσουν οι αυστηροί περιορισμοί σε όποια οικονομική θεωρία υπάγονται αλλά έχουν γράψει επίσης αμέτρητα γραπτά σε θέματα που περιέχουν και άλλες κοινωνικές επιστήμες εκτός των οικονομικών και σε αυτές τις δουλειές έχουν κάνει άφθονη χρήση χρήσιμων κρίσεων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η παρούσα κατάσταση των οικονομικών απογοητεύει. Αν τα οικονομικά δεν μπορούν να φωτίσουν τα πιο επείγοντα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, οι οικονομολόγοι θα πρέπει να μπουν στη διαδικασία επιλογής για το αν πρέπει τα οικονομικά να συνεχίσουν να υπάρχουν όπως τα γνωρίζουμε ως μια νέα αλλά δυνατή επιστήμη- και να περιμένουμε αρκετά ώστε να φανούν τα αποτελέσματα της ή πρέπει να δεχτούμε την συμπεριφορά των ριζοσπαστικών οικονομικών στην Αμερική και την Ευρώπη και να εγκαταλείψουμε τα παραδοσιακά οικονομικά και να επιστρέψουμε στην παλιά πολιτική οικονομία. Αν συμβεί η δεύτερη περίπτωση τότε οι ιστορικοί της οικονομικής σκέψης θα ασκήσουν κάποιες σκληρές κρίσεις στην μεθοδολογική προσέγγιση του Παρέτο στα οικονομικά. Η συνεισφορά του θα μπορούσε τότε να θεωρηθεί ως μια ζημιά στα οικονομικά. Αλλά είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι αυτό θα συμβεί χωρίς να χρειαστεί να ανακαλέσουμε τελικά τα οικονομικά ως επιστήμη. Αυτό που είναι πιο πιθανό είναι μια πιο συχνή προσφυγή στο είδος συμβιβασμού που επισημάνθηκε στα οικονομικά του Κέινς. Έτσι μια άκαμπτη επιστημονική θεωρία θα μπορούσε να συνεχίσει να ακμάζει δίπλα σε μια πιο πραγματική προσέγγιση για να διακριθούν τα οικονομικά προβλήματα.

❖ Η επιστημονική γνώση και η μη επιστημονική θεωρία

Προκειμένου να αποδώσει ο Παρέτο την ιδέα της σύνθεσης, της συνύπαρξης του λογικού συμπερασμού με την εμπειρική παρατήρηση στην επιστημονική μέθοδο χρησιμοποίησε τον όρο λογικοεμπειρική ή λογικοπειραματική μέθοδος. Οι θεωρητικές προτάσεις και τα συμπεράσματα της επιστημονικής διαπραγμάτευσης των κοινωνικών φαινομένων στηρίζονται τόσο στην εμπειρική επαγωγική διαδικασία όσο και στη λογική ανάλυση, τον συλλογισμό και τον λογικό συμπερασμό.⁶¹ Η αλήθεια πίστευε ο Παρέτο μπορούσε να προσεγγιστεί μόνο μέσω αυτών των διαδικασιών. Υποθέτει δηλαδή ο Παρέτο ότι η εμπειρία είναι από μόνη της αντικειμενική ότι η εμπειρική

⁶¹ Vilfredo Pareto, "Traite de Sociologie Generale" sec.144, p.63.

παρατήρηση αυτόματα διασφαλίζει την αντικειμενικότητα των κρίσεων και των προτάσεων που επιτυγχάνει.

Επιμένει ότι έννοιες και θεωρητικές προτάσεις της Κοινωνιολογίας οφείλουν να σχηματίζονται δια της άμεσης παρατήρησης των κοινωνικών γεγονότων και συνεπώς οι μεταφορές και τα δάνεια από άλλους κλάδους, η επιστήμες δεν είναι θεμιτά παρά μόνο εφόσον προηγουμένως γίνει συγκεκριμένος εμπειρικός έλεγχος προκειμένου να επιβεβαιωθεί ότι πράγματι μια συγκεκριμένη έννοια μπορεί να ανταποκριθεί στο εμπειρικό υλικό που προσπαθούμε να αφομοιώσουμε θεωρητικά.

Ο Παρέτο προσπαθεί να εντοπίσει να καταγράψει έναν αριθμό σταθερών στοιχείων , στοιχείων που υποθέτει ότι βρίσκονται στην βάση της κοινωνικής συμπεριφοράς , ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτή συνειδητοποιείται και δικαιολογείται από τα κοινωνικά δρώντα άτομα. Αναζητάει με άλλα λόγια τους παράγοντες που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά ανεξάρτητα από τους επιμέρους πολιτισμούς και τις κοινωνικές ιδεολογίες.

Για παράδειγμα ένας κινέζος , ένας μωαμεθανός, ένας καλβινιστής , ένας καθολικός, ένας καντιανός, ένας υλιστής , όλοι αποφεύγουν να κλέβουν, αλλά ο καθένας δίνει μια διαφορετική εξήγηση της συμπεριφοράς του. Με άλλα λόγια πρόκειται για ένα αριθμό παραγώγων δηλαδή εκλογικεύσεων που συνδέουν ένα κατάλοιπο δηλαδή αίτιο συμπεριφοράς που λειτουργεί σε όλους με ένα συμπέρασμα που όλοι αποδέχονται.⁶²

Καταγράφει και διερευνά αυτές τις θεωρίες ο Παρέτο όπως αυτές αναπτύχθηκαν σε διάφορες εποχές. Αντί να οδηγείται σε μία κοινωνιολογική διαχείριση των ιδεολογιών που διαπραγματεύεται καταλήγει να τις αποδίδει σε στοιχεία και κίνητρα που υποθέτει ότι προσδιορίζουν τόσο την κοινωνική συμπεριφορά και τις κοινωνικές σχέσεις όσο και τις ιδεολογίες. Ξεκινάει από την υπόθεση ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι κατά βάση μη λογική ,εξωλογική αφού κινητοποιείται από ασυνείδητες δυνάμεις.

❖ **Θεωρία των ελίτ**

Ο Παρέτο έγινε ευρύτατα γνωστός κυρίως για την θεωρία των ελίτ. Με τον όρο ελίτ ο Παρέτο θέλησε να υποδηλώσει την κατηγορία των ατόμων που επιδεικνύουν εξαιρετική επίδοση στους τομείς δραστηριότητας που αναλαμβάνουν. Ο όρος εξυπνοει ανωτερότητα και ιδιαίτερες ικανότητες η καλύτερα ιδιότητες. Ο Παρέτο υποθέτει ότι τα ανθρώπινα άτομα είναι φυσικά ,ηθικά και πνευματικά διαφορετικά. Μερικά άτομα αναδεικνύουν ιδιαίτερες ικανότητες έναντι άλλων ατόμων που καταλαμβάνουν τις χαμηλές βαθμίδες της κλίμακας ικανοτήτων. Ο Παρέτο πίστευε ότι μπορούμε να κατασκευάσουμε μια τέτοια κλίμακα με την οποία να κατατάξουμε τα άτομα διακρίνοντας όσους ανήκουν στους επίλεκτους , την ελίτ και όσους ανήκουν στους πολλούς , την μη-ελίτ. Στην ελίτ ανήκουν όσοι ξεχωρίζουν στους διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής , στις επιστήμες ,στα επαγγέλματα , ακόμα και σε τομείς όπως η πορνεία ή το έγκλημα. Η ελίτ στο σύνολο της ξεχωρίζει από την υπόλοιπη

⁶² Vilfredo Pareto, "Traite de Sociologie Generale" sec.1446, p.796.

κοινωνία που συν αποτελείται από άτομα που δεν έχουν ως επί το πλείστον τα εγγενή χαρακτηριστικά της ελίτ.

Η ελίτ συγκροτεί μία ομάδα που διαθέτει δύναμη και επιρροή , δύναμη πολιτική και οικονομική, επιρροή κοινωνική. Ο Παρέτο υποθέτει ότι όσοι έχουν υψηλές επιδόσεις σε ένα τομέα θα πρέπει να έχουν ανάλογες επιδόσεις και στους άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής. Έτσι όσοι διαθέτουν οικονομική δύναμη θα διαθέτουν και πολιτική και κοινωνική επιρροή.

Οι λεγόμενες λοιπόν ανώτερες τάξεις είναι συνήθως και οι πλουσιότερες. Αυτές οι τάξεις αντιπροσωπεύουν μια ελίτ , μια αριστοκρατία.⁶³

Η έννοια της ελίτ που ενδιέφερε τον Παρέτο περισσότερο και που συνέδεσε με την έννοια της ισορροπίας της κοινωνίας αλλά και την ανατροπή της αφορά στην κυβερνώσα ελίτ. Κυβερνώσα είναι η ελίτ που με τον έναν η τον άλλο τρόπο παίζει σημαντικό ρόλο στη διακυβέρνηση.⁶⁴ Την κυβερνώσα ελίτ διακρίνει ο Παρέτο από τη μη-κυβερνώσα.

Ο Παρέτο διέκρινε δύο είδη ατόμων που συνθέτουν την κυβερνώσα ελίτ. Εκείνους που είναι φορείς ισχυρών συναισθηματικών καταλοίπων της δεύτερης κατηγορίας περισσότερο και δείχνουν δυναμισμό και αποφασιστικότητα. Αυτούς ο Παρέτο τους προσομοίωσε με τους λέοντες έναντι των αλεπούδων εκείνων δηλαδή που χαρακτηρίζονται περισσότερο από το κατάλοιπο του συνδυασμού και επιδεικνύουν πονηριά παρά γενναιοφροσύνη , επιδεξιότητα στους χειρισμούς και ικανότητα στο να κερδίζουν ή να εκμαυλίζουν τις αντίπαλες ελίτ και ιδίως τους επίλεκτους, τα ικανά άτομα που αναδεικνύονται από τις τάξεις των κυβερνώμενων ή κατώτερων τάξεων και απειλούν ή αμφισβητούν την εξουσία της κυβερνώσας ελίτ. Οι αλεπούδες είναι πιο ευάλωτοι έναντι των ανερχόμενων λεόντων. Γιατί η κυβερνώσα ελίτ φθίρεται και παρακμάζει συν τω χρόνω τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά. Συρρικνώνεται και αποδυναμώνεται καθώς τα άτομα που την αποτελούν παύουν να φέρουν τα χαρακτηριστικά, τα κατάλοιπα που την οδήγησαν στην εξουσία. Έτσι η κυβερνώσα τάξη έχει ανάγκη να εμπλουτίζεται όχι μόνο αριθμητικά αλλά και ποιοτικά από: «ανερχόμενες οικογένειες των κατώτερων τάξεων που φέρουν μαζί τους την ζωτικότητα και την αναλογία των καταλοίπων που είναι απαραίτητα για την διατήρησή τους στην εξουσία.»⁶⁵

Αν η ανακύκλωση αυτή δεν αποδώσει και συμβεί να συγκεντρωθούν ανώτερα στοιχεία στις κατώτερες τάξεις και αντιθέτως κατώτερα στοιχεία στις ανώτερες τάξεις⁶⁶ , και κυρίως αν στην ανώτερη τάξη η φθορά και η παρακμή έχει οδηγήσει τα μέλη της στην αδυναμία ή στην εμφάνιση αναστολών για την χρησιμοποίηση βίας τότε οι ηγέτες των κυβερνώμενων που είναι αντίθετα έτοιμοι να προσφύγουν στη βία , ανατρέπουν την κυβερνώσα ελίτ και παίρνουν την θέση της. Αυτό παρόλο που για τον Παρέτο σημαίνει μείζονα ανατροπή και

⁶³ Vilfredo Pareto, "Les systemes socialistes" p.11.

⁶⁴ Vilfredo Pareto, "Traite de Sociologie Generale" sec.2032, p.1295-1296.

⁶⁵ Vilfredo Pareto, "Traite de Sociologie Generale" sec.2054, p.1304.

⁶⁶ Vilfredo Pareto, "Traite de Sociologie Generale" sec.2055, p.1304.

αναδιάρθρωση του κοινωνικού συστήματος δεν συνεπάγεται ουσιαστική αλλαγή όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης των μαζών.

Συνεπώς θέλει να δείξει ότι η μοίρα των μαζών παραμένει η ίδια και στο νέο καθεστώς αφού η νέα ελίτ, η άρχουσα τάξη δρα στο εξής προς ίδιον συμφέρον. Έτσι η ιστορική ανέλιξη σημαίνει εναλλαγή αρχουσών τάξεων στην εξουσία και όχι προοδευτική συμμετοχή των μαζών σε όλο και περισσότερο διευρυμένης κοινωνικής βάσης πολιτικά συστήματα. Για αυτό κατά τον Παρέτο η ιστορία είναι το **νεκροταφείο των αριστοκρατιών** και όχι η προοδευτική απελευθέρωση του ανθρώπου όπως πίστευε ο Μαρξ. Στην θεωρία του Μαρξ περί ταξικής πάλης και για την δυνατότητα της κοινωνίας να καταργήσει τις τάξεις και τις μορφές εξουσίας που συνεπάγονται επιχείρησε να απαντήσει ο Παρέτο με την θεωρία για την ιστορικά αναπόφευκτη ανάδειξη των ελίτ και της εξουσίας των ολίγων έναντι της αδυναμίας των μαζών.⁶⁷ Οι μάζες αδυνατούν να ανατρέψουν αυτή τη συνθήκη προς όφελος τους, να επιβάλουν όρους στη διαχείριση της εξουσίας εν μέρει σύμφωνους προς τα κοινωνικά τους συμφέροντα. Εντούτοις η εξουσία, οικονομική, κοινωνική και πολιτική συμφύεται με την βία.

⁶⁷ Στον Μαρξ ο Παρέτο αναφέρεται στο "Les systemes socialistes" Vol II, Ch. XIII και XIV p.322-456.

Συμπεράσματα

Ο Βιλφρέντο Παρέτο έκανε μερικές πραγματικά πρωτότυπες συνεισφορές στο σώμα της οικονομικής σκέψης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της θεωρίας της ευημερίας ή η αμφισβητήσιμη ανάλυση που έκανε για την αντιμετώπιση του νόμου της διανομής του εισοδήματος. Υπάρχει σήμερα μια γενική συμφωνία ότι αν δεν ήταν ο Παρέτο η γενική θεωρία της οικονομικής ισορροπίας δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει ένα τόσο σημαντικό εργαλείο οικονομικής ανάλυσης. Όχι μόνο την έκανε δημοφιλή ως θεωρία αλλά ανέδειξε τις δυνατότητες που προσέφερε στην πρόοδο της οικονομικής επιστήμης. Ο Παρέτο πίστευε ότι ήταν εξαιρετικά σημαντικό για έναν οικονομολόγο να συνειδητοποιήσει την αλληλεξάρτηση όλων των τμημάτων του οικονομικού συστήματος. Αυτή η αλληλεξάρτηση συμπεριλαμβάνει όχι μόνο όλες τις μονάδες και τους παράγοντες που εργάζονται στο οικονομικό σύστημα αλλά και όσους βρίσκονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Είχε ένα όραμα σαν του Κοπέρνικου για την κοινωνική ζωή.

Χωρίς ένα τέτοιο όραμα ο οικονομολόγος δεν είχε καμία ελπίδα να ανακαλύψει τις σωστές λύσεις για τα προβλήματα της εποχής του. Ως αποτέλεσμα, όλες οι σημαντικότερες συνεισφορές του Παρέτο στην οικονομική θεωρία όπως η προσέγγιση του στην θεωρία της χρησιμότητας, στην θεωρία της παραγωγής, στην θεωρία της επιχείρησης, καθώς επίσης στην κοινωνική ευημερία, όλες στηρίζονται στην θεωρία της γενικής ισορροπίας.

Η καθολική αναγνώριση που έλαβε η θεωρία ειδικά το διάστημα των τελευταίων τριάντα χρόνων όχι μόνο δεν ανέδειξε το όνομα του Λεόν Βαλράς αλλά δικαίωσε και επισφράγισε την μοναδική συμβολή του Παρέτο στην θεωρία. Θα προκαλούσε έκπληξη ωστόσο μια θεωρία να μην λάβει κριτική και αμφισβήτηση και η θεωρία γενικής ισορροπίας του Παρέτο δεν αποτελεί εξαίρεση. Κατά καιρούς υπήρξαν πολλοί που την έθεσαν υπό αμφισβήτηση αλλά επιβίωσε και δεν υπάρχει ακόμα τουλάχιστον κάποιο σημάδι που να υποδεικνύει ότι η σημαντικότητα της θα μειωθεί στο μέλλον.

Η τελευταία κριτική που έχει πραγματοποιηθεί σε αυτή την θεωρία γίνεται σε ένα πρόσφατο άρθρο γραμμένο από τον Oscar Morgenstern.⁶⁸ Δεν θέλει να αντιπαχθεί στην θεωρία αλλά είναι σίγουρα αντίθετος με τις τέλειες συνθήκες ανταγωνισμού στις οποίες είναι χτισμένη. Αμφισβητεί τις συνθήκες αυτές επειδή πιστεύει ότι κάνουν την θεωρία μη ρεαλιστική. Αντιθέτως, είναι πεπεισμένος ότι η θεωρία των παιγνίων της οποίας είναι δημιουργός, είναι σε θέση να δώσει μια σαφή και αδιαμφησβήτητη κατανόηση του πραγματικού κόσμου τόσο πολύ ώστε ακόμα και ένα παιχνίδι με πολλούς μη ανταγωνιστικούς παίκτες σύμφωνα με τον καθηγητή Morgenstern είναι ένα ενδιαφέρον μαθηματικό οικοδόμημα.

Μια αρκετά ισχυρή κριτική γίνεται για ένα ακόμα πρωτοποριακό οικοδόμημα του Παρέτο : το βέλτιστο κατά Παρέτο. Πολλοί σημαντικοί

⁶⁸ "Thirteen Critical Points in Contemporary Economic Theory" Journal of Economic Literature Vol No.4 pp.1171-1174.

οικονομολόγοι προσπάθησαν να αμφισβητήσουν την θεωρία του αυτή, επιθυμώντας να παράγουν ένα πιο ουσιαστικό και χρήσιμο βέλτιστο. Παρόλα αυτά κανείς δεν κατάφερε απόλυτα να κάνει κάτι τέτοιο. Ο Παρέτο έθεσε τις προϋποθέσεις για μια βέλτιστη οικονομική ευημερία και αποσκοπούσε να βοηθήσει τους οικονομολόγους να συνειδητοποιήσουν τους περιορισμούς που είναι εγγενείς μέσα σε ένα σύστημα. Τα οικονομικά σύμφωνα με τον Παρέτο μπορούν να παράγουν μόνο μερική λύση στα κοινωνικά προβλήματα. Επαρκείς λύσεις μπορούν να υπάρξουν μόνο όταν όλες οι κοινωνικές επιστήμες δρουν με τρόπο συλλογικό.

Το άλλο κομμάτι της πρωτότυπης σκέψης του συνίσταται στην ρηξικέλευθη έρευνα του στον τομέα της οικονομετρίας ως αποτέλεσμα του νόμου της διανομής του εισοδήματος. Αυτό το έργο θα εκτιμάται πάντα όχι τόσο λόγω της αμφισβητούμενης ανακάλυψης που έκανε, όσο για το γεγονός ότι φώτισε τον δρόμο για μελλοντικές οικονομετρικές έρευνες.

Ότι ο Παρέτο κατέχει μια σημαντική θέση στην ιστορία της οικονομικής σκέψης είναι κάτι που δεν αμφισβητείται. Αλλά το γεγονός που τον ορίζει σπουδαίο δεν είναι μόνο ότι είναι δημιουργός μεγάλων ιδεών ή εξαιρετικών θεωριών. Η μεγάλη αξία του Παρέτο θα είναι πάντα ότι ήταν μια μοναδική πηγή έμπνευσης με ένα εξαιρετικά ευπροσάρμοστο μυαλό. Κάθε οικονομολόγος μπορεί να αποκομίσει κάποιο όφελος ανατρέχοντας στον Παρέτο. Ο οικονομολόγος που προτιμά μια αυστηρή προσέγγιση της οικονομικής θεωρίας βρίσκει σε αυτόν έναν ισχυρό σύμμαχο. Από την άλλη πλευρά, ο οικονομολόγος που αισθάνεται απογοητευμένος εξαιτίας των περιορισμών που επιβάλλουν τα οικονομικά, είναι σε θέση να ανακαλύψει πολλά στα γραπτά του Παρέτο έτσι ώστε να βρει τις κατάλληλες λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα.

Πράγματι το όραμα του Παρέτο για την κοινωνία και για την θέση του ανθρώπου σε αυτό είναι ευρύτατο. Για τον Παρέτο υπάρχει μόνο ένας άνθρωπος; **ο κοινωνικός άνθρωπος**, του οποίου ο οικονομικός άνθρωπος είναι αδιαμφησβήτητα ένα αναπόσπαστο μέρος, αλλά μόνο ένα μέρος. Για αυτό και μόνο το όνομα του Παρέτο θα παραμείνει χαραγμένο στην ιστορία της σύγχρονης οικονομικής σκέψης.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Άνοδος και Πτώση των ελίτ, Βιλφρέντο Παρέτο, Μετάφραση Δούκαρης-Μέριπικας,
- Μαρία Ν.Αντωνοπούλου, Κλασικοί της κοινωνιολογίας, Κοινωνική θεωρία και νεότερη κοινωνία, Εκδόσεις Σαββάλας.
- Μαρία Ν. Αντωνοπούλου, Θεωρία και ιδεολογία στη σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας, Εκδόσεις Παπαζήση.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Warren J. Samuels, Pareto on Policy, Michigan State University.
- S.E. Finer, Vilfredo Pareto Sociological Writings, Basil Blackwell, Oxford.
- Pascal Brides, Money and General Equilibrium Theory, From Walras to Pareto 1870-1923, University of Lausanne, Switzerland.
- Harcourt, Pareto The Mind and Society, A treatise on General Sociology, Brace and Company, New York.
- R. Cirillo, The economics of Vilfredo Pareto, University of Alberta, Frank Cass.
- Paris V. Giard, E. Briere, Les systems socialistes.
- Michael McClure, Pareto and Pigou on Ophelimity, Utility, Welfare implications for public finance, UWA Business School, The university of Western Australia.
- Tarascio Vincent, Paretian Theory Some neglected Aspects, The Journal of Political Economy.
- Thomas Mark Ophelimity vs Wantability.
- Arrow, Kenneth J., Social choices and Individual Values, New York, John Wiley & Sons, 1951.
- Bousquet George, Introduction to the Manuel, Paris, Giard, 1927.
- Bousquet George, Vilfredo Pareto, Le savant et l'homme, Lausanne, 1960.
- Bresciani Turrone, Pareto's Law, Journal of the Royal Statistical Society, 1937.
- DeVoto B., The importance of Pareto, Saturday review of Literature.
- Keller A.G, Pareto, The Yale review.
- Walker D, Walras's Theories of Tatonnement, Journal of Political Economy.
- Solow R.M., Review of Elements of Pure Economics, Econometrica.
- Pantaleoni M., Pure Economics, London, Macmillan.
- Marshall A., Money, Credit and Commerce, London, Macmillan.
- Cappa Alberto, Vilfredo Pareto, Turin, 1924.

- Moulton H.G., Income in the United States, its Amount and Distribution, 1909-19, New York: National Bureau of Economic Research, 1922.
- Myint M.H., Theories of Welfare Economics, Cambridge- Harvard University Press, 1948.
- Von Neumann J., A model of General Economic Equilibrium, Review of Economic Studies, 1945.
- Spengler J.J., Pareto on Population, Quarterly Journal of Economics, Aug. Nov, 1944.
- Leon Walras, "Éléments d'économie politique pure"(1899).
- Tommaso Giacalone Monaco, Pareto- Walras, da un carteggio inedito, 1891-1901, Padua, 1960.
- Guedo Sensini, corrispondenza di Vilfredo Pareto, Padua.
- Main Currents in modern economics, New York 1963.
- Review of the English Edition of Walras Elements, William Jaffe, Metroeconomica Vol VI (1954).
- Firmin Oules, "L' École de Lausanne.
- "Pareto and pure Economics" in Review of Economic Studies, October 1933.
- An extension of the Basic Theorem of Classical Welfare Economics, J. Neyman, "Proceedings of the second Berkley Symposium on Mathematical Statistics and Probability.
- Kaldor "A note on Tarrifs and the Terms of Trade" Economica Vol VII, Hicks and little formulated criteria.
- Among the Economists, Joan Robinson, K.E. Boulding and H.D Henderson.
- Alfonso de Pietri Tonelli, "Traite d' economie Rationelle ".
- Vilfredo Pareto and John Maynard Keynes, Essays Dynamics and Econometrics, 1955.
- G. Perrin, Sociologie de Pareto.
- Il divenire Sociale, July 1910.
- Hook, Pareto's sociological System, The Nation 140.
- Lerner M., Pareto's Republic, The new republic.
- Cirillo R., Leon Walras, Theory of Money, American Journal of Economics and Sociology.
- Finer, Vilfredo Pareto, Sociological Writings, New York.